

**T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ANA BİLİM DALI**

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE BELEDİYECİLİK
(1923-1938)**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Nilgün ADIGÜZEL**

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR**

BOLU, 2010

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Nilgün Adıgüzel'e ait Cumhuriyet Döneminde Belediyecilik (1923-1938) adlı çalışma, jürimiz tarafından tarih Anabilim/ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir. 12 / 07 /2010

Jüri	Akademik Unvan ve Adı Soyadı	İmza
-------------	-------------------------------------	-------------

Tarih Bölüm Başkanı Üye: Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA

Üye : Doç. Dr. Cemal AVCI

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR

Prof. Dr. Gönül ÜLKER

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ABSTRACT**Municipalism in the Republic Period(1923-1938)****Nilgün ADIGÜZEL****Master's Thesis****Department of History****History of the Turkish Republic****Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR**

Starting in Istanbul, the capital of Ottoman Empire, the structuring was spread all over the country. Municipal organizations that would strengthen the central government in most of the cases would have the duty of meeting the needs of the citizens in some areas.

We know that Ottoman Empire had its own municipal organization although it wasn't the same compared modern times. There was a progress in municipal works in parallel with the changes and developments in every state institution after Tanzimat.

After the National Struggle, there were radical changes in state administration. Especially for the reconstruction and meeting the needs of citizens, municipal organizations were re organized.

When the 1921 Constitution became valid, there were some important changes in local administration. After Ankara was announced as the capital in 1923, a new era was introduced. The works starting 1924 after Municipality Act in Ankara used to be a model for other cities.

One of the most important steps to introduce modern municipal works was 1930 local elections. These elections were important both for democracy and municipal system.

Between 1930 and 1938, lots of acts were introduced to solve the problems encountered while implementing the 1580 numbered article in view of the country and its citizens expectations.

Key Words: Local elections, local administration, Turkish Political Life, Republic of Turkey.

ÖZET

Cumhuriyet Döneminde Belediyecilik (1923-1938)

Nilgün ADIGÜZEL

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR

Osmanlı Devleti'nde başkent İstanbul ile başlayan yapılanma, zaman içerisinde tüm ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır. Merkezi hükümeti güçlendirme adına önemli bir görevi yerine getirecek olan belediyecilik teşkilatı halkın çeşitli konularda ihtiyaç duyduğu gereksinimlerin karşılanmasında vazife alacaktır.

Osmanlı Devleti'nde bugünkü anlamda olmasa da belediyeciliğin var olduğunu bilmekteyiz. Tanzimat sonrasında her kurumda olduğu gibi devlet yönetiminde de yaşanan gelişme ve değişimlere paralel olarak belediyecilik konusunda da gerekli adımlar atılmıştır.

Milli mücadele sonrasında kazanılan zafer gerçekleştirilen inkılaplarla taçlandırıp yeni bir yapılanmaya gidilirken, devlet yönetimi konusunda da köklü değişimler yapılmıştır. Özellikle, ülkenin yeniden imarı ve halkın ihtiyaçlarının karşılanması için belediye teşkilatları yeniden oluşturulmuştur.

1921 Anayasası'nın yürürlüğe girmesi ile yerel yönetim alanında önemli değişiklikler yaşanmıştır. 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ve Ankara'nın başkent olması ile yeni bir dönem başlamıştır. 1924 tarihli belediye kanunu ile Ankara'da başlatılan çalışmalar diğer şehirler içinde örnek teşkil edecektir.

1923 sonrasında hayata geçirilen kanunlar yerel yönetim yapılanması için önemlidir. Küçük değişikliklerle halen yürürlükte olan, 3 Nisan 1930 tarihli 1580 sayılı Belediye kanunu ile II. Meşrutiyetin ilanından itibaren gerçekleştirilmeye çalışılan değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'de modern anlamda belediyeciliğe geçilmesinin en önemli aşamalarından biri 1930 yılında yapılan belediye seçimleridir. Bu seçimler günümüze kadar hem yerel yönetimler hem de demokrasi alanında süregelen birçok konuda başlangıcı oluşturması açısından önemlidir. Yapılan inkılapların devamı niteliğindeki seçimler demokrasi tarihimiz için önemlidir.

Anahtar Kelimeler: *Belediye seçimleri, yerel yönetim, Türk siyasal yaşamı, Türkiye Cumhuriyeti*

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamda değerli katkıları ve yönlendirmelerini her an hissettiğim Tez Danışman Hocam Yrd. Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR'e , ders aşamasında verdiği emekleri ve anlayışı nedeniyle Sayın Hocam Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA'ya teşekkür ederim. Sabır ve yardımları için aileme özellikle de fedakarlığı için canım anneme teşekkürü bir borç bilirim.

Nilgün ADIGÜZEL

ÖNSÖZ

Cumhuriyet Döneminde "Belediyecilik" ve "Belediyelerimiz" önemli değişimler geçirmekle birlikte aslında genel anlamda Osmanlı Devleti dönemindeki yapısal özelliklerini hala hissedilir bir şekilde devam ettirmişlerdir. Osmanlı Devletinde, özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa ile olan ilişkilerimizin, siyasi yönüyle birlikte ekonomik, sosyal yönleriyle de gelişme göstermesi neticesinde belediye yönetimleri Avrupa'dan ithal edilmiştir. Genelde Osmanlı şehirlerinin, ama öncelikle yabancıların yoğun olduğu şehir ve semtlerin, kentsel ihtiyaçlarının temini maksadıyla ülkemizde belediye idareleri kurulmaya başlamıştır. İstanbul, İzmir başta olmak üzere büyük metropollerde kurulmaya başlanan belediyeler 1870'lerden sonra taşrada da boy göstermeye başlamıştır.

Bu tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Osmanlı Klasik Dönemi'nden Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar geçen süreçte belediye işlerinin nasıl yürütüldüğü anlatılmaktadır. Birinci bölümde Tanzimat'tan Cumhuriyet'e belediyecilik faaliyetleri, Tanzimat, I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet ve Milli Mücadele Dönemlerindeki gelişmeler ışığında anlatılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölüm, 1923-1930 yılları arasındaki belediyecilik çalışmaları ve çıkarılan kanunları içermektedir. Üçüncü bölümde, Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen ilk belediye seçimleri ve yaşanan gelişmelere yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise 1930- 1938 yılları arasında gerçekleştirilen belediyecilik çalışmaları ve yürürlüğe konan yasalar, yapılan yerel seçimler ve seçimlere kadınların katılması anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bazı şehirlerde belediye başkanlarının öncülüğünde yapılan belediyecilik faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir.

Isparta 2010

Nilgün ADIGÜZEL

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT.....	iii
ÖZET.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E TÜRKİYE'DE BELEDİYESİLİK

1.1 Tanzimat Döneminde Belediyecilik.....	5
1.1.1 İstanbul Şehremaneti.....	6
1.1.2 Altıncı Daire-i Belediye.....	8
1.2 I. Meşrutiyet Döneminde Belediyecilik.....	10
1.3 II. Meşrutiyet Döneminde Belediyecilik.....	13
1.4 Milli Mücadele Yıllarında Belediyecilik.....	16
1.4.1 Milli Mücadele'de Belediye Başkanlarının Desteği.....	16
1.4.2 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Belediyecilik.....	18

II. BÖLÜM

1923-1930 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE BELEDİYESİLİK

2.1 Cumhuriyetin İlk Yıllarında Belediyecilik.....	20
2.2 Siyasal Partilerin Belediyecilik Konusundaki Yaklaşımları.....	22
2.3 1923-1930 Yılları Arasında Çıkarılan Belediye Kanunları.....	27
2.3.1 Ankara'da Belediyecilik Faaliyetleri ve 1924 Tarihli Ankara Şehremaneti Kanunu.....	30
2.3.2 1580 sayılı 3 Nisan 1930 Tarihli Belediye Kanunu.....	34
2.3.2.1 Kanun Hazırlanma Gerekçe ve Amaçları.....	34
2.3.2.2 Kanunun Genel Özellikleri ve Seçime Dair Düzenlemeler.....	41

III. BÖLÜM

YENİ BİR SÜREÇ: 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ ve SONRASI

3. 1 1930 Belediye Seçimlerinin Yapıldığı Ortam ve Şartlar.....	45
3.1.1 Belediye Seçimlerinde Siyasal Partiler.....	50
3.1.2 İstanbul ve İzmir Seçimleri.....	63
3.2 Seçimlerin Güvenliği ve Seçim Bölgelerinde Ortaya Çıkan Hadiseler.....	66
3.3 Seçim Sonuçları ve Sonrasında Ortaya Çıkan Gelişmeler.....	69
3.4 Seçimler ve Basın.....	76
3.5 Seçimler ve Mustafa Kemal Paşa.....	81

IV. BÖLÜM

1930-1938 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE BELEDİYESİLİK

4.1. 1580 Sayılı Belediye Yasası'nın Uygulanışı ve Yaşanan Gelişmeler.....	86
4.2. Yürürlüğe Giren Belediye Yasaları.....	91
4.3. Belediyecilik Faaliyetleri ve Belediye Başkanlarının Çalışmaları.....	95
4.4. Yerel Seçimler ve Kadın.....	108
4.4.1. 1930 Yerel Seçimlerinde Kadın.....	108
4.4.2. 1934 Yerel Seçimleri ve Kadın.....	111
4.4.3. 1938 Yerel Seçimleri ve Kadın.....	115
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA.....	122
EKLER.....	133

KISALTMALAR

a.g.e	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen makale
a.g.t	Adı geçen tez
ARMHC	Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
s.	Sayfa numarası
sa.	Sayı
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

"Belediye" sözcüğü en basit ifade ile; il, ilçe, kasaba, belde vb. yerleşim merkezlerinde temizlik, aydınlatma, su, toplu taşıma ve esnafın denetimi gibi kamu hizmetlerine bakan, başkanı ve üyeleri halk tarafından seçilen, tüzel kişiliği olan örgüt, şehremaneti anlamına gelmektedir.¹

Bu tanımın dışında konuya ilişkin diğer araştırmacıların yaklaşımları ise şu şekildedir:Osman Nuri Ergin'e göre ortak menfaatler ve ihtiyaçların karşılanmasında bir yerleşim biriminde oturan kişilerin beldelerine ve dolayısıyla kendilerine ait işleri; hükümetin kanunla bildirdiği çerçevede ve yetkisi dairesinde seçtiği vekilleri vasıtasıyla yerine getirmelerine "belediye" denir. Ergin, belediye sınırları içinde yaşayanları bir aileye benzetmiş, belediyenin kurulu bulunduğu yeri ise aile bireylerinin müşterek hanesi gibi olduğunu söylemiştir. Bir aile reisi nasıl evini, ailesini en güzel bir biçimde idare etmek isterse, belediye başkanı ve görevliler de şehri îmar ve güzelleştirmekte, toplumu memnun ve mutlu etmekte aynı şekilde gayret ederler.²

Korel Göymen de, "Türkiye'de Kent Yönetimi" isimli eserinde Osman Nuri Ergin'e yakın bir tarifile: "Yerinden yönetim olarak da bilinen belediye, halkın ortak yerel gereksinmelerini karşılamak amacıyla oluşturulan ve halkın kendi eliyle seçtiği organlarca yönetilen bir sistemdir." olarak tanımlamıştır.³

"Belediyelerimize Rehber" isimli eserde de, belediyenin ne olduğu ve fonksiyonları hakkındaki işlevsel bir tanım şu şekilde yapılmıştır: Küçük büyük her toplulukta, toplumu ilgilendiren ortak işlerin yapılması, karışıklığa karmaşaya meydan verilmeden düzenli bir biçimde yürütülmesi gerekir. Bunu köylerde köy idaresi, kasaba ve şehirlerde ise belediye idaresi yapar. Belediye, günlük hayatımızda önem taşıyan pek çok işi yapar. Evimizde içtiğimiz veya kullandığımız suyun temin edilmesinden tutunda kullandığımız ve kirlenen suların başkalarına zarar vermeden akıp gitmesini sağlamaya kadar birçok iş belediye idarelerinin görevlerindendir. Şehrin imarından halkın ihtiyaç duyduğu her türlü sosyal faaliyet alanının

¹ **Türk Dil Kurumu**, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 2005, s.236.

² **Osman Nuri Ergin**, *Mecelle-i Umur-u Belediye*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995, s.29-32.

³ **Korel Göymen**, *Türkiye'de Kent Yönetimi*, İstanbul :Boyut Kitapları, 1997, s. 15.

yapılmasına, şehir içinde rahat ve güvenli seyahat edebilme imkânlarının oluşturulmasına kadar pek çok sahada belediye görev yapar.⁴

Klasik Osmanlı idare sisteminde bugünkü anlamda bir belediye anlayışı bulunmamaktadır. Bununla birlikte bu hizmetleri yerine getiren bir takım yerel idari birimler olarak adlandıracağımız teşkilatlar bulunmaktadır.

Osmanlı şehirleri, merkezde bir cami ve yönetim merkezi, cami önünde bir meydan, meydan etrafında bedesten, hamam, medrese, han ve meydana açılan ara sokaklar, bu sokaklar üzerinde çarşılar ve mahallelerden oluşmaktadır.⁵ 14, 15 ve 16. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükseliş dönemlerine paralel olarak yeni mahallelerin kurulması yoluyla hızla genişleyen şehir merkezlerinin sınırları 19. yüzyıla kadar korunmuştur. 19. yüzyılda ise şehirlerin mekansal yapısındaki değişme, daha çok demiryolu, yeni ticaret merkezlerinin kurulması, idari merkez olma, askeri kışla gibi yeni çekim noktaları sebebiyle ortaya çıkmıştır. Anadolu şehirlerinde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı 18. y.y.'da %8-9 civarında iken 19 yüzyılda bu oran %25 e yükselmiştir.⁶

Klasik Osmanlı şehirlerinde kent hizmetleri; vakıflar, esnaf, mahallelinin avarız sandıkları ve başta kadı olmak üzere devletin resmi görevlileri tarafından yerine getirilmiştir.⁷

Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfına mensup olan kadı, "Kaza Dairesi" denilen şehir ve çevresindeki köy ve nahiyeleri de kapsayan alanın yetkilisidir. Bulunduğu yerin mahkeme başkanı olan kadı, aynı zamanda, kolluk işlerinin, malî görevlerin ve şehir yönetiminin de sorumlusudur. Yani bir çeşit belediye başkanı durumundadır. Kadının evi bir mahkeme binası olduğu gibi aynı zamanda belediye hizmetlerinin de yürütüldüğü yerdir. Burada görevlerini tam yetkiyle yerine getirmiştir. Beylerbeyi, Sancakbeyi gibi askeri yöneticilerin bu nüfuz üzerinde

Fethi Aytaç - Orhan Pirlar, Fikri Gökçeer, *Belediyelerimize Rehber*, Ankara: Türk Belediyecilik Derneği Konrad Adenauer Vakfı Ortak Eğitim Projesi Yayını, 1992, s. 10-11.

⁵ **Behiç Çelik**, "Türk Belediyeciliğinin Tarihsel Gelişimi", *Yeni Türkiye Yönetimde Yeniden Yapılanma*, özel sayı 4 (1995), s.589.

⁶ **Eyüp İşbir**, *Şehirleşme ve Meseleleri*, Ankara: Gazi Büro Yayınevi, 1991, s.37.

⁷ **Davut Dursun**, "Cumhuriyet Döneminde Yerel Yönetim Anlayışı", *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, c.II (1996) , s.14. , **İlber Ortaylı**, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetimler", *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, c.I (1996), s.445.

sınırlayıcı etkinlikleri bulunmamaktaydı. Osmanlı taşra yönetimi bu bakımdan belirli bir dengeye dayandırılmıştır.⁸

Kadınların, şehrin muhtelif semtlerinde "ayak naibi" denilen ve kendilerine yardımcı olan vekilleri de vardır. Naibler, kadı adına narhın uygulanışını gözetip, esnafı denetler ve ilk mercî olarak davalara bakmışlardır. Semtlerden sonraki daha alt yerleşme birimi olan mahallelerde ise "mahalle imamları" kadının görevlerini yerine getirmişlerdir. Yani Osmanlı taşra teşkilatında yetki alanlarına göre idarî, adlî ve belediyeyle ilgili yetkilerde kadı- naib-imam hiyerarşisi vardır. Kadının belediye alandaki yetkilerini kullandığında "muhtesip" veya "ihtisap ağası" adı verilen bir yardımcısı da görev almıştır. Kadılara bağlı ve belediye zabıtası görevi yapan muhtesipler İstanbul'a dışarıdan gelenleri sıkı bir şekilde kontrol etmişlerdir.⁹ Bunun yanında bazı temel tüketim maddelerine narh koymak, bunu denetlemek, çarşı ve pazar işlerine nezaret etmek, tartı ve ölçü aletlerini kontrol etmek, gıda maddelerinin üretildiği ve satıldığı yerleri denetlemek gibi görevleri de vardı. 1826'dan sonra İhtisap Nezareti kurularak şehirlerin güvenlik ve belediye ile ilgili fonksiyonları ve vergi tahsili gibi görevler bu kuruma verilmiştir. İhtisap Nezareti'nin kurulması dolayısıyla kadınların görev alanı daralmıştır. Kadı yargı organı, noter ve vakıf denetçisi olan bir görevli durumuna dönüşmüştür. 1836 yılında ise Evkaf Nezareti kurulunca kadı sadece yargı görevini yerine getiren bir kişi haline gelmiştir. Bu durum, belediye teşkilatı kuruluncaya kadar böyle devam etmiştir.¹⁰

Osmanlı Devleti'nde belediye işlerinden sorumlu bir başka kişi de "subaşı"dır. Subaşılık, biri mîri diğeri de tımar subaşılıkları olmak üzere iki kısımdır. Mîri subaşılar, şehirlerde gündüzleri çarşı, pazar ve mahalle aralarının temizlenmesini sağlamak, kaldırımları tamir ettirmek, yıkılma tehlikesi arz eden evlerle ilgilenilmesi için mimarbaşıya haber vermek, geceleri ise asesbaşı adı verilen görevliyle gezerek güvenlik ve asayiş sağlamak gibi görevleri yerine getirirlerdi. Tımar subaşıları ise eyalet ve sancak merkezlerindeki küçük şehir ve kasabaların idare amirliği yanında belediye işlerini de yürütmüşlerdir. Yani subaşılar, kadınların emrinde, sorumlu bulundukları mahallin hem zabıta hem de belediyeyle ilgili işleri

⁸ Ertuğrul Taylan, "Osmanlı Mahalle İdaresi", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Mart (2000), s.652.

⁹ a.g.m. , s.653.

¹⁰ İlhan Yerlikaya, "Tanzimat'tan Önce Osmanlı Devleti'nde Belediye Hizmetleri" *Türkler Ansiklopedisi*, c.XI. , Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.132.

ile meşgul olan görevlilerdir. Osmanlı Devleti'nde bu görevlilerin yanında böcekbaşı, çöplük subaşı ve bazı yerlerde mimarbaşı gibi görevlilerde kadıya belediye işlerinin yürütülmesinde yardımcı olmuşlardır. Osmanlı klasik döneminde belediye işlerinin yürütülmesinde kadıya yardımcı olan başta muhtesip ve subaşı olmak üzere tüm görevliler, şehir halkına belediye işlerinin yapılması için yaptırım gücü uygulayarak mümkün olduğu kadar meskun mahalde güvenliği sağlamaya çalışmışlardır.¹¹

Osmanlı kentinde modern belediye, XIX. yüzyılın hatta XX. yüzyılın bir olgusudur; fakat Osmanlı Devleti, kentsel örgütlenme ve hizmeti Tanzimat'tan sonra öğrenmemiştir. Osmanlı Devleti'nin kurulmasından Tanzimat'a kadar olan dönemde belediye hizmetleri başta kadılar, subaşılar, muhtesipler, vakıflar ve esnaf kuruluşları aracılığı ile yerine getirilmiştir.¹²

a.g.m. , s.133.
¹²**Bilal Eryılmaz**, "Osmanlı Yerel Yönetiminde İstanbul Şehremaneti", *İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, c.I. (1996), s.333.

I. BÖLÜM

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E TÜRKİYE'DE BELEDİYECİLİK

1.1. Tanzimat Döneminde Belediyecilik

Tanzimat dönemi her alanda olduğu gibi belediyecilik alanında da bir dönüm noktası olmuştur. Başlangıçtan beri var olan idari sistemin gittikçe bozulması, kurumların işlerliğini kaybetmesi ve mevcut düzenin çalışamaz hale gelmesiyle belediyecilik alanında birtakım yeni uygulamalara gitme zorunluluğu duyulmuştur.

Bugünkü anlamda ilk belediye idarelerinin kurulması çalışmaları ancak Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında batıyla artan temaslar sonucunda ortaya çıkmıştır. Genel ve ortak hizmetler daima ve çok eski tarihlerden beri var oldukları halde, bunların teşkilatlanmış bir yapıya kavuşmaları uzun zaman almıştır.¹³ Batı toplumlarındaki gibi belli bir gelişme seyri izleyerek değil, kanun zoruyla, adeta suni olarak meydana getirilmişlerdir.¹⁴

Tanzimat Dönemi'nde batılılaşma yönünde gerçekleştirilen reformlar, belediyelerin doğuşu için gerekli ortamı hazırlamıştır.¹⁵ Türk modernleşme tarihi içerisinde, Türk Belediyeciliğinin gelişim sürecinin hakim tonu batı olmuştur. Bu hakim unsurun Osmanlı'dan günümüze kadar olan gelişmeleri etkilediği, yön verdiği, ve dönüştürdüğü de bir gerçektir. Özellikle Tanzimat Dönemi'nde böyle bir teşkilatlanmayı gerekli kılan iç ve dış koşullar dikkate alındığında bu olgu daha açık bir şekilde görülmektedir. Ancak batıdaki bu modern şehir görünümünün, Osmanlı şehirlerinde de uygulama alanı bulması sadece batılıların ve dönemin bürokratlarının bu yöndeki isteklerine de bağlanamaz. Bu dönemde toplumsal gelişmelerin de etkisiyle büyüyen şehirler eskisine göre ciddi sorunlarla da karşı karşıyadır.¹⁶

Osmanlı yönetici ve aydınlarını Batıdaki kentlerde gördükleri idari model ve özellikle belediye örgütü, bu sistemi Osmanlı kentlerine, öncelikle de İstanbul'a uygulamak için girişimlerde bulunmaya itmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde

¹³ **Dündar Egel**, *Belediyecilik*, İstanbul :Milli Eğitim Basımevi, 1961, s.13.

¹⁴ **İçişleri Bakanlığı**, "50 Yılda Mahalli İdareler", *Mahalli İdareler Dergisi*, Özel Sayı, Yıl: 1, Ekim 1973, s.3.

¹⁵ **Bilal Eryılmaz**, "Osmanlı Yerel Yönetiminde İstanbul Şehremaneti", *İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, c.I. (1996) s.333.

¹⁶ **Bilal Eryılmaz**, *Kamu Yönetimi*, Genişletilmiş ve Güncellenmiş Yeni Baskı, İstanbul: Erkam Matbaası, 2007, s.182.

ilk belediyeçilik örneği olarak gösterilen İstanbul Şehremaneti, bu dönemin önemli belediyeçilik uygulaması olmuştur.

1.1.1. İstanbul Şehremaneti

İstanbul Şehremaneti 13 Haziran 1854 tarihinde Fransız komününden örnek alınarak kurulmuştur.¹⁷ Böylece Osmanlı Devleti'nde modern anlamda belediye idarelerinin ilk temelleri atılmıştır. Şehremanetinin kuruluşundaki temel amaç; şehrin düzenlenmesi ile ilgili işlerin devlet işlerinden ayrılması ve özellikle tek örgütün yetki alanına bırakılmasıdır.¹⁸

İlk belediye kabul edilen İstanbul Şehremanetinin başında, Şehremini adı verilen ve padişah tarafından tayin edilen bir memur bulunmaktadır. Şehremininin yanında, yine padişah tarafından atanan üyelerden kurulu, bir Şehremaneti Meclisi bulunmaktadır. Bu meclis 12 üyeden oluşmakta ve üyeleri, esnaflardan ve ileri gelen bazı memurlardan oluşmaktadır. Meclis, esasen bir karar ve istişare organı niteliğinde olup, kadiya yardımcı olan eski kurullara benzemektedir. Şehremanetinin çalışma usulü, organları, görev ve yetkileri, Meclis-i Vala tarafından çıkarılan 13 Haziran 1854 tarihli bir nizamname ile düzenlenmiştir.¹⁹ Şehremanetine verilen görevler aynı nizamnamenin 2. Maddesi'nde şöyle sıralanmaktadır:²⁰

"Zaruri ihtiyaç maddelerinin kolaylıkla sağlanmasını ve bulunmasını gözetmek. Narh tespiti ve kontrolü yapmak. Yol, kaldırım yapım ve onarımı çalışmalarını yürütmek. Şehrin temizlik işlerini yürütmek. Çarşı, pazar ve esnaf kontrolü, fiyat, kalite, ölçü, tartı denetimini gerçekleştirmek, önceleri İhtisap Nezareti tarafından toplanan devlete ait vergi ve resimleri toplayıp, maliyeye teslim etmektir."

Görüldüğü gibi şehremanetine, temelde klasik şehir yönetimine özgü görevler verilmiştir.

¹⁷ İlhan Tekeli - İlber Ortaylı, *Türkiye'de Belediyeçiliğin Evrimi*, Belediyeçilik Araştırma Projesi, Türk İdareciler Derneği Bilimsel Araştırma Dizisi:2, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1978, s.18.

¹⁸ İlber Ortaylı, *a.g.e.* , s. 138.

¹⁹ İlber Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihi*, Ankara: TODAİE, 1979, s.18.

²⁰ İlber Ortaylı, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 117.

Şehremanetinin bütçesi oldukça sınırlı olup, bağımsız gelirlere sahip değildir. Giderleri devletçe karşılanmakta, topladığı gelirleri de maliyeye ödemektedir. Burada belediyeye özgü bağımsız bir bütçeden söz edilemez. Şehremanetinin kadrosu da oldukça yetersizdir. Bu nedenle, İstanbul Şehremaneti modern bir belediyeçilik için iyi bir başlangıç olarak değerlendirilemez. Değişen sadece İhtisap Nezaretinin adı olmuştur. Ne şehremanetleri, ne de şehremaneti meclisi üyeleri bu konuda bilgi, beceri, hepsinden de önemlisi, özerk statü ve yetki sahibi değildirler.²¹ Bu nedenlerle İstanbul Şehremaneti çalışmalarında başarılı olamadığından Bab-ı Ali bazı önlemler almak zorunda kalmıştır. Buna paralel olarak da esas görevi, kurulacak belediye yönetimi hakkında önerilerde bulunmak ve bir kuruluş tasarısı hazırlamak olan bir İntizam-ı Şehir Komisyonu kurulmuştur.²²

9 Mayıs 1855 tarihli bir İdare-i Seniyye ile resmen kurulan komisyonda Osmanlı halkından dil bilen ve Avrupa görmüş müslim ve gayrimüslim kimselerle, başkentteki yabancılardan tanınmış kişiler üye olarak yer almıştır. Bu komisyon, belediyelerin görev ve yetkileri, gelirleri ve kuruluşları hakkında danışma değeri olan raporlar düzenlenmiştir. Bu kozmopolit yapılı ve nüfuzlu kimselerden kurulu komisyon, çok geçmeden Ticaret Nezareti'ne nakledilmiştir. Ancak, bu komisyon dağılmadan önce, birçok tespitlerde bulunmuş ve 1 Mart 1856 tarihinde verdiği mazbata ile hükümete; kaldırım, lağım ve su yollarının yapılması, sokakların temizliğinin sağlanması, cadde ve sokakların aydınlatılması, sokakların mümkün mertebe genişletilmesi, belediye örgütünün düzgün işleyen bir muhasebe teşkilatına sahip olması gibi çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur. Komisyon ayrıca bir Nizamname-i Umumi hazırlayarak Bab-ı Ali'ye sunmuştur. Padişaha onaylatılarak Aralık 1857 yürürlüğe giren bu Nizamname'ye göre, İstanbul'un 14 daireye ayrılması ve her birinde ayrı bir belediye dairesi kurulması öngörülmüştür. Ancak, bu 14 belediyenin bir anda kurulması mümkün olamamış ve Beyoğlu-Galata dışında ciddi bir teşkilat oluşturulamamıştır.²³

²¹ İlber Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihi*, Ankara: TODAİE, 1979, s.296-297.

²² Halil Nadaroğlu, *Mahalli İdareler*, İstanbul: Beta Basım, Yayım, Dağıtım A.Ş. 2001, s.297.

²³ İlber Ortaylı, *Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Ankara: TODAİE, 1974, s.174-175.

Şehremaneti, işbaşında olanlar ile belde halkının belediyeçilik bilgilerinden yoksun olmaları nedeniyle varlık gösterememiştir.²⁴ Şehremanetinin kurulmasından itibaren 3-4 ay geçmesine rağmen, göze çarpan hiçbir faaliyet yoktur. Yapılan faaliyetler; toplanmak, konuşmak veya gösterişli birkaç teftişten ibaret kalmıştır. Bu nedenle İstanbul'da 19 tane şehremini değiştirilmiştir.²⁵

1.1.2. Altıncı Daire-i Belediye

Osmanlı hükümeti, özellikle yabancıların yaşadığı ve modern liman kentinin karşılaştığı sorunların yoğunlaştığı dönemde, İstanbul'un en modern binalara sahip semtleri olan Galata ve Beyoğlu'nda belediye hizmetlerinin görülmesini sağlamak zorunluluğu duymuştur. İntizam-ı Şehir Komisyonu'nun örnek belediyeyi Galata-Beyoğlu bölgesinde kurmaya karar vermesinin altında yatan neden, Avrupalılara duyulan hayranlık veya yakınlaşmak gibi bir amaçtan çok, paranın ve refahın bulunduğu ve belediye hizmetinin şiddetle istendiği tek semtin burası olmasıdır. Üstelik oturdukları semt düzenlenirse, yabancı misyonların şikâyeti de önlenecektir. Ayrıca tüm İstanbul'u modernleştirmek mümkün olmadığından, paralı kimselerin oturduğu semtten işe başlanmıştır.²⁶

Altıncı Daire-i Belediye adı altında fiilen ilk belediye, 27 Ocak 1858 tarihinde yine Paris örneği izlenerek kurulmuştur. Osmanlının ilk belediye binası ve ilk belediye mahkemesi olmuştur. Ancak kurulan bu daire, şehremanetine değil, doğrudan Bab-ı Ali'ye bağlanmıştır. Daireye olağan dışı bazı gelirler de tahsis edilmiştir. Beyoğlu'nun belediye hizmetleri, böylece ayrıcalıklı bir bütçe ile yerine getirilmiştir. Altıncı Daire-i Belediye, bu ayrıcalıklı durumunu ve bu durumdan ileri gelen başarılarını Cumhuriyet dönemine kadar sürdürmüştür.²⁷

Altıncı Daire-i Belediye, hizmetlerin yürütülmesinde gerekli giderleri karşılamak üzere gelir tahsil edebilen ilk yerel yönetim kuruluşu olup, bu noktada teklifini uzun süre korumuştur. Bu belediyece alınacak personelde Babı-ı Ali'nin

²⁴ Dündar Egel, *Belediyeçilik*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1961, s.14.

²⁵ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s.139.

²⁶ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s.143., İlber Ortaylı, "Yerel Yönetim: Devraldığımız Miras", *Türk Belediyeçiliğinde 60. Yıl Uluslararası Sempozyumu*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı, 23-24 Kasım 1990, s.71.

²⁷ İlhan Tekeli - İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s.19.

onayı gerekirken, daire meclisinin karar vererek alması da yeni bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Altıncı Daire-i Belediye'nin organları, Daire Müdürü ile Daire Meclisinden oluşmaktadır. Bunlardan ilki yürütme, diğeri de karar organıdır. Her ikisinin üyeleri de atama yoluyla işbaşına gelmektedir. Daire Meclisinde müşavir üye sıfatıyla yabancı uyruklulara da yer verilmektedir.²⁸

Altıncı Daire-i Belediye'nin görev ve yetkileri de kısaca şöyledir:²⁹ Daire Meclisi, mahalle, çarşı ve dükkânların temizlik ve düzenine ilişkin kararları alır, talimatnameler hazırlar ve yasaklar koyar. Yapı ve onarım işlerinin ihalelerini hazırlar ve Bab-ı Ali'nin onayına sunar. Bütçe, padişah iradesiyle yürürlüğe girer. Altıncı Daire yine Bab-ı Ali'nin onayı altında, sadece kendi faaliyet alanındaki mülk sahiplerinden alınacak vergilerin miktarı ve toplanması için nizamnameler hazırlayabilir. Alınacak personel için de Daire Meclisi karar verir, Bab-ı Ali'de onaylar. Altıncı Daire'nin fiyat, gıda kontrolü gibi beledi denetimi yanında, itfaiyeyi kurma yükümlülüğü de vardır. Ancak, Dairenin özel kolluk örgütü yoktur. Altıncı Daire'nin bugünkü belediyelerimizde bile olmayan bir yetkisi vardır. Daire müdürü başkanlığında beledi cezalar verebilecek bir sulh mahkemesi kurabilmektedir.³⁰

İstanbul'un Beyoğlu-Galata semti bu şekilde idare edilirken, geri kalan yerler, oldukça yetersiz olan şehremanetinin idaresi altındadır. Nihayet, 6 Ekim 1868 tarihinde Şurayı Devlet tarafından hazırlanarak yürürlüğe konulan Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi ile belediye örgütünün tüm İstanbul'a yaygınlaştırılması öngörülmüştür. Buna paralel olarak, İstanbul Şehremaneti örgütünün yeniden kurulması ve şehrin 14 belediyeye yayılması kararlaştırılmıştır. Bu yeni kurulacak belediye daireleri, Altıncı Daire'nin tersine, şehremanetinin birer şubesi olacaklardı.³¹ Buna göre, bu belediye dairelerinin üstünde, şehremanetinin şu üç organı bulunmaktadır:Şehremini, Şehremaneti Meclisi,Cemiyet-i Umumiye.

Şehremininin yanında yer alacak Şehremaneti Meclisi 6 üyelidir. Üyeler Bab-ı Ali'nin tayiniyle göreve gelecek, bundan başka 14 belediye dairesinin her birinde

²⁸ **Sıddık Tümerkan**, *Türkiye'de Belediyeler*, İstanbul: R. Zeliç Basımevi, 1946, s.20.

²⁹ **İlber Ortaylı**, *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Ankara:Gül Matbaası, 1985, s.134-135.

³⁰ **İlber Ortaylı**, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s. 147-149.

³¹ **İlber Ortaylı**, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Ankara: Gül Matbaası, 1985, s.144.

bir reis ve 8-12 üyeden oluşan bir daire meclisi bulunacaktır. Bu dairelerin her birinin başkanı ve üçer üyesinin katılmasıyla da, şehremaneti bünyesinde 56 kişilik Cemiyet-i Umumiye-i Belediye oluşacaktır. Bu kurumun görevi, yılın belirli zamanlarında toplanarak, bütçe, gelir-gider ve genel politikaya ilişkin konuları tartışıp, denetlemektir. Şehir Meclisi ise Cemiyet-i Umumiye göre, daha geniş yetkilere sahiptir. Haftada bir-iki gün toplanıp, şehremanetinin problemlerini, ayrıntılarına kadar tartışıp, kararlaştıracak olan bu organın, belediye encümeni olarak değerlendirilmesi mümkündür. Belediye dairelerinin reisleri, Bab-ı Ali tarafından seçilecek, daire meclisi üyeleri ise, dairenin genişliğine göre 8-12 olup, halkın seçimiyle geleceklerdir. Ancak, belediye seçimleri yapılamamış ve daire meclisleri de kurulamamıştır. Buna paralel olarak da Cemiyet-i Umumiye-i Belediye de hiçbir zaman oluşturulamamıştır.³²

Bütün bu çabalara karşın, 1868 Nizamnamesi İstanbul'da yaygın bir biçimde uygulanamamıştır. Belediye daireleri yıllar geçmesine rağmen kurulamamıştır. Şehremanetini meydana getiren on dört daire kurulamadığı halde, başlarına birer reis atanmasıyla yetinilmiştir. Ayrıca 1868 yılında bir talimat çıkarılmış ve İstanbul dışında da belediye teşkilatı kurulması öngörülmüştür. 1870 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile yasal hale gelen talimata göre, o yıllarda mülki idare merkezleri olan vilayet, sancak ve kaza merkezlerinde birer belediye teşkilatı kurulması kararlaştırılmıştır. Bu belediyenin organları, belediye reisi ve belediye meclisidir. Belediye reisi, yine merkezden atama yoluyla görev almaktadır. Bütün bu gelişmelerle Meşrutiyet dönemine kadar gelinmiştir.³³

1.2. I. Meşrutiyet Döneminde Belediyecilik

Osmanlı Devleti'nde belediye teşkilatının gerçek temelleri I. Meşrutiyetin ilanı sonrasında atılmıştır. 23 Aralık 1876 tarihinde yayınlanan Kanun-i Esasi'de *"Belediye İşleri Dersaadet (İstanbul) ve taşrada seçimle teşkil olunacak daire-i belediye meclisleriyle idare olunacak ve dairelerin nasıl kurulacağı ve görevleri ve*

³² Osman N. Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul :İ.Ü.H.F. İktisat ve İctimaiyet Enstitüsü Neşriyatı, 1936, s. 128.

³³ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s. 160.

üyelerinin seçilme usulü özel kanunla düzenlenecektir" hükmüne dayanarak, gerek İstanbul'da ki başkent belediyesinin (Şehremaneti) gerekse taşra belediyelerinin yeniden düzenlenilmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu sebeple, 5 Ekim 1877 tarihinde " Vilayet ve Dersaadet Belediye Kanunları" yayımlanmıştır.³⁴ Bu kanunlara göre belediyeler imar işleri, aydınlatma, temizlik, pazar denetimi v.s. gibi bugünküne benzer görevleri yerine getireceklerdi. Belediye organları ise; Belediye başkanı ve meclis üyelerinden oluşuyordu. Başkan ve meclis üyeleri atama ile göreve geliyorlardı.³⁵

1876 Kanûn-i Esasî'de il yönetimi ile ilgili konuların yer aldığı görülür. İlk Osmanlı Anayasası olan bu önemli hukukî metin, il yönetiminde yetki genişliği esasını getirmiştir. 1876 Kanûn-i Esasî döneminde, yetki genişliği (tevsî-i mezuniyet) ve görevlerin ayrımı (tefrik-i vezâif) anayasa kuralı iken, uygulamada mutlak bir merkezîyetçilik hüküm sürmüştür.³⁶

Anayasada yetki genişliği ve görevlerin ayrımı biçiminde giren bu yönetim esası, valilerin yetkilerini genişletiyor, görev ayrımı kavramıyla da aslında "adem-i merkezîyet" ilkesi anlatılmak istenmiştir. İlk Anayasa, vilayetlerin yönetimine ilişkin meclislerle ilgili hükümler de getirmiştir. Buna göre "İdare Meclisleri" ile "Vilayetler Genel Meclisleri"nin oluşturulacağı, bu meclislerin üyelerinin seçimi gibi konuların çıkarılacak özel bir yasayla düzenleneceği belirtilmiştir. İdare meclisleri, vilayet, sancak ve kaza merkezlerinde kurulan, yönetim konseyi tarzında çalışan kurumlardı. Bugünün il özel idarelerinin kaynağı olan vilayet genel meclisleri, bayındırlıktan sanayiye, ticaretten tarıma, eğitimden vergi konularına kadar önemli görev ve yetkileri olan bir yerel meclis niteliği taşımıştır.³⁷ Bu anayasa kuvvetler ayrımı ve adem-i merkezîyet temeli üzerine yeni bir taşra yönetimi ve yerel yönetim anlayışı getirmesi bakımından yönetim tarihinin temel belgelerinden biri olmuştur.³⁸

³⁴ **Veysel Atasoy**, "Türkiye'de Mahalli İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, 1992, s.42-43.

³⁵ **Kadir Dayıoğlu**, *Kuruluşundan Günümüze Kayseri Belediye Başkanları*, Ankara: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1998, s.5.

³⁶ **Halil Ünlü**, *Yönetimler Arası İlişkiler*, İstanbul: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği Yayını, 1993, s.152.

³⁷ **Bekir Parlak**, "Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Taşra Yönetimine İlişkin Anayasal-Yasal Gelişmeler ve Cumhuriyete Yansımalar", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı 11(Kasım 2001-Ocak 2002) , s.43.

³⁸ *a.g.m.* , s.44.

Meşrutiyetin ilanıyla oluşan ilk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında, Tanzimat başından beri yapılan uygulamaların sonucunda, İstanbul ve diğer vilayetler için iki tasarı hazırlanmış ve kanunlaşmıştır. Bunlar, Dersaadet Belediye Kanunu ve İstanbul dışındaki kentler için hazırlanan Vilayet Belediye Kanunu'dur. Bu kanunlarla belediye, yönetsel bir varlık olmaktan öte, adeta bir tüzel kişilik kazanmıştır.³⁹

Dersaadet Belediye Kanununa göre, İstanbul belediye teşkilatı yine şehremaneti ile belediye dairelerine dayandırılmış, ancak, daire sayısı 20'ye çıkarılmıştır. Bu kanuna göre, belediye, imar işlerini düzenleme ve kontrol, bayındırlık hizmetleri, aydınlatma, temizlik, belediye mallarının idaresi, nüfus sayımı, pazar ve alışveriş kontrolü, mezbaha, okul açmak, itfaiye görevi ve belediye gelirlerini tahsis etmek gibi görevlerle yükümlüdür. Yine bu kanuna göre, belediyenin organları belediye reisi ve daire meclisidir. Şehir veya kasabanın büyüklüğüne göre 4 yıllığına 6-12 kişilik bir belediye meclisi seçilir. Reis ise, bu üyeler arasından merkezi hükümet tarafından seçilerek tayin edilir. Meclis belediyenin işlerini tartışıp karara bağlar, yıllık bütçeyi hazırlar, belediye inşaatlarına karar verir, daire adına sözleşme hazırlar. Mali kontrolü yapan, personelin tayin ve azli görevlerini yürüten bir organdır.⁴⁰

Taşrada belediye örgütü kurulmasını öngören Vilayet Belediye Kanunu ise, İstanbul dışındaki her kent ve kasabada bir belediye örgütü kurulması esasını benimsemiştir. Bu kanuna göre meclis, tüzel kişilik sahibi olup; kentin imar, su, itfaiye gibi önemli işleri görünürde de olsa bu tüzel kişiliğe bırakılmıştır. Bu belediyelerin üç ayrı organı olacaktır. Bunlar; reis, belediye meclisi ve cemiyet-i belediyedir. Nüfusu 40.000'in üstündeki beldelerde şubeler kurulabilecektir. Belediye meclisi üyeleri, halk tarafından seçilebilecek, belediye reisi de meclis üyeleri arasından atanacaktır. Cemiyet-i Belediye ise, ülkenin o zamanki idari örgütlenmesinde mevcut olan mahalli idare meclisi ile belediye meclisinin birleşmesinden oluşacaktır.⁴¹

1877 yılında çıkan Vilayet Belediye Kanunu ilk kez tek dereceli seçimi getirmesi açısından önemli bir kanundur. Kanuna göre seçimler gizli oy, açık sayım

³⁹ İlber Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihi*, Ankara: TODAİE, 1979, s.299.

⁴⁰ İlhan Tekeli ve İlber Ortaylı, *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, Belediyecilik Araştırma Projesi, Türk İdareciler Derneği Bilimsel Araştırma Dizisi:2, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1978, s.20-21.

⁴¹ Halil Nadaroğlu, *Mahalli İdareler*, İstanbul: Beta Basım,Yayım,Dağıtım A.Ş., 2001, s.299.

esasına dayanmaktadır. Ayrıca kanunla seçmenleri belirlemek için bir kurul oluşturulmuş ve kurulun kararlarına karşı mahkemelere itiraz edilebilmektedir. Bu düzenlemeye rağmen bu dönemde de seçimle işbaşına gelen belediye başkanı olmamıştır. Belediye başkan ve üyelerinin seçimle işbaşına gelmesi kuralına paralel olarak belediyeler mali özerkliğe kavuşamamışlardır. Bütçeleri, merkezi hükümetin kontrolünde olan "*Cemiyet-i Belediye*"ce görüşülüp karara bağlanmıştır.⁴²

Belediye gelirlerinde İstanbul ve taşra belediyeleri arasında eşitsizlik vardır. Taşra belediyeleri kendilerine ayrılan gelirleri tahsil edememişlerdir. Belediyelerin yapacakları hizmetler mali yetersizliklerden dolayı eksik olarak gerçekleştirilebilmiştir.⁴³

I. Meşrutiyet ile başlayan Osmanlı belediyeçiliğindeki ıslahat hareketleri, kanunda belirtilen şekilde gerçekleşmemiştir. Yerel demokrasi anlayışı, mali bakımdan özerklik şartı, Osmanlı Devleti'nin aşırı merkezîyetçilik eğilimleri nedeniyle uygulanamamıştır.⁴⁴ Belediyeçilik anlayışının tam yerleştirilememe nedenlerinden biri de Osmanlı Devleti'nin o dönemlerde geçirdiği uzun savaş dönemleri, ekonomik durumunun giderek bozulması ve bunun sosyal yapıda kendini hissettirmesi olmuştur. Bu olumsuzluklar Batı sistemlerinin tam uygulanamamasına ve halk tarafından benimsenememesine neden olmuştur.⁴⁵

Türk Belediyeçilik tarihinde II. Meşrutiyet'e gelinceye kadar gerçekleşen gelişmelere dikkat edilirse, mahalli idareler üzerinde merkezi idarenin sürekli bir baskısı görülür. Bu döneme kadar merkezîyetçilik devam etmiş, mahalli idarelerin özerk bir yapıya kavuşturulması mümkün olmamıştır.

1.3. II. Meşrutiyet Döneminde Belediyeçilik

İttihat ve Terakki döneminde yerel yönetimlerle ilgili önemli düzenlemelere gidilmiştir. İlk olarak İstanbul'da vilayet örgütü kurulmuş ve ikisi de atamayla gelen vali ile şehremininin yetkileri çatışmaya başlamıştır. Bu çatışma hem şehreminliğinin

⁴² İlber Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği*, Ankara: Gül Matbaası, 1985, s.179.

⁴³ İlhan Tekeli ve İlber Ortaylı, a.g.e. , s.21.

⁴⁴ İlber Ortaylı, *Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Ankara: TODAİE, 1974, s.174.

⁴⁵ Yıldızhan Yayla, "Türkiye'de Belediyelerin Temel Sorunu" Onar Armağanı, İstanbul 1977, s. 1015-1016.

hem valiliğin aynı kişilere verilmesi ile çözümleniyordu. Bu uygulama, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde başkentin yönetiminde bir gelenek haline gelmiştir.⁴⁶

1912 yılında çıkarılan "Dersaadet Belediyesi Hakkındaki Geçici Kanun" ile belediye daireleri kaldırılmış, bunların yerine belediye şubeleri kurulmuştur. Şehremaneti Meclisi yerine de bir "Encümen" kurulması öngörülmüştür. Şehremini ise yine atama yoluyla göreve gelecektir. İstanbul'daki belediye dairelerinin sayısı ve belediye işlerinin yürütülmesi konusundaki kararlar zaman zaman değişiklik göstermiştir. Sonunda Cemil Paşa, 30 Aralık 1912 tarihli geçici kanunla İstanbul'da 9 idare şubesine sahip bir Şehremaneti teşkil ettirmiştir. Böylece, belediye muamele, icraat ve harcamalarını bir merkezde toplattırmıştır. Bu kanunla, eski belediye dairelerinin hükmi şahsiyeti şehremanetinin şahsiyeti içinde eritiliyordu. Cumhuriyet'in ilanına kadar, önemsiz bazı değişikliklere rağmen, belediye işleri bu kanun çerçevesinde icra edildi. Bu kanun gereğince, polis ve belediye ortaklaşa bir belediye zabıta talimatnamesi hazırlayacak ve buradaki konuların yürütülmesinden de polis sorumlu olacaktı.⁴⁷

1876 yılında anayasal hüviyete kavuşan İl Özel İdaresi, 1913 tarihinde çıkarılan "İdare-i Umumiye-i Vilayât Kanunu Muvakkati" ile oldukça gelişmiş, yetkili ve girişimci bir yapıya kavuşturulmuştur.⁴⁸

Birinci kısmı "il genel yönetimi" konusuna ayıran 1913 tarihli Geçici Kanun, yetki genişliği ilkesini benimsiyordu. Yerel düzeyde yönetime katılma hususunda oldukça ileri düzeyde bir anlayışın sergilendiği bu Özel İdare Kanunu, yerel hizmetlerin yürütülmesini il halkının seçimiyle oluşan İl Yerel Meclisi'ne vermiştir. Böylelikle günümüzde dahi merkezî yönetimin yürütmekte olduğu yerel tüm hizmetler İl Genel Meclisleri sorumluluğunda İl Özel İdareleri'ne devredilmiştir.⁴⁹

Osmanlı Devleti'nin meşrutiyet döneminde yazılmış olan ve yasa halini alamamış bu "Kanun-u Muvakkaf"ın, il özel idaresinin tüzel kişiliğini, kendisine has

⁴⁶ İlhan Tekeli-İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 24.

⁴⁷ Nuri Tortop, *Mahalli İdareler*, Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1986, s. 3.

⁴⁸ İsmet Giritli, *Kamu Yönetimi Teşkilatı ve Personeli*, Gözden Geçirilmiş ve Değiştirilmiş 8. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1983, s.150.

⁴⁹ Bekir Parlak, *a.g.m.*, s.45.

görev ve yetkileri ile mal varlığını belirlemiş olmakla beraber, bu kurumu istenen özerkliğe kavuşturduğu yine de söylenemez. Bu girişimle, yeni yetkilerle donatılmış bir İl Mahalli İdaresi kurulması hedeflenmiştir.⁵⁰

1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayât Kanun-u Muvakkati, "İlin Genel Yönetimi" ve "İlin Özel Yönetimi" olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde İl Genel Yönetimi'ne ilişkin belirtilen hususlar, 1864 yılında oluşturulan vilayet yönetiminin genel esaslarını korumaktaydı. Valileri güçlendiren ve ona yardımcı olmak amacıyla emrine verilen başta vali yardımcıları ve il şube müdürlerinin görev ve yetkilerini belirleyen geçici yasa, il genel meclisini korurken, il yönetiminde, vali ya da yardımcısının başkanlığında, naib, mektupçu, maarif müdürü, nafia müdürü, ziraat müdürü ve müftü ile seçimle gelen üyelerden kurulu "Vilayet İdare Meclisi"ne yer vermiştir. Bu hukukî metnin getirdiği en önemli yenilik, ilin özel yönetiminde ortaya çıkmıştır. İlin Özel Yönetimi, vilayet ölçeğinde bir yerel yönetim kurumunu ifade ediyordu ve ilin yerel hizmetleri bu birimin yetki ve sorumluluğuna veriliyordu. Bugün yürürlükte olan İl Özel İdaresi Yasası, yukarıda temel özellikleri anlatılan 1913 tarihli bu geçici yasaya dayanmakta ve onun esas iskeletini korumaktadır. 1987 yılında yürürlüğe giren 3360 sayılı İl Özel İdaresi yasası, 1913 tarihli geçici yasada değişiklik yapılarak oluşturulmuştur.⁵¹

İstanbul Belediyesi, II. Meşrutiyet döneminde şehircilik açısından bazı atılımlar yapmıştır. Bu atılımların yerel yönetim ve demokrasinin gelişimiyle hiçbir alakası yoktur. 1912-1914 yıllarında Şehremini olan Topuzlu Cemil Paşa; Balkan Savaşı sebebiyle büyük devletlerin dış kredi kaynaklarını kestirdiği Osmanlı maliyesinin kredi ihtiyacını, belediye olarak karşılamıştır. Bu hareketi dışında yaptığı hizmetlerle mütareke döneminde yeniden Şehremini seçilmiştir. İstanbul'daki bu gelişmeler birkaç şehir dışında her yerde tekrarlanmamıştır ve belediyeler henüz örgüt olarak oturmamışlardır. En önemlisi geçici yatırımların arkası gelmemiş ve hizmetler duraklamıştır. Şehirleşme olayı henüz başlangıç aşamasında kalmıştır.

⁵⁰ İsmail Hakkı Görelî, *İl İdaresi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1952, s.17.

⁵¹ Bekir Parlak, *a.g.m.* , s.43-44.

Balkan Savaşları'yla gelen göçmen yığınları ve sınırlı içgöç dışında, ülkenin kentleri henüz büyük yapısal sorunlarla karşı karşıya gelmemiştir.⁵²

1.4. Milli Mücadele Yıllarında Belediyecilik

1.4.1. Milli Mücadele'de Belediye Başkanlarının Desteği

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında başlayan işgaller karşısında Anadolu halkı hemen örgütlenmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde topyekün bir mücadeleye girişmiştir. Milli Mücadelenin başlangıcından itibaren Anadolu'daki belediye örgütleri de halkın bilinçlenmesinde ve yönlendirilmesinde etkin rol oynamışlardır.

Ülkedeki işgallere karşı bir tepki olarak ülkenin dört bir tarafında kurulan Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerinin idare heyetlerinde çoğunlukla yörenin belediye başkanları yer almıştır. Örneğin Rize Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti İdare Heyeti'nde görev alanlar arasında Rize belediye başkanı Hakkı Bey ve Meclis üyeleri vardır.⁵³ Yine Isparta'da kurulan Isparta Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetinin üyeleri arasında Belediye başkanı Nadir Efendi yer almıştır.⁵⁴ Kırşehir'de de belediye başkanlarının yoğun olarak milli mücadeleyi desteklemişlerdir. Bu örnekler çoğaltılabilmekle birlikte belediye başkanları işgaller karşısındaki en büyük tepkisini Yunanlıların İzmir'i işgali sonrasında göstermişlerdir. Ülkenin dört bir tarafında Yunan işgalini protesto eden mitingler belediyelerin öncülüğünde organize edilmiştir. Bu mitingler "Kuvay-i Milliye Ruhu"nun ve milli birliğin sağlanmasında önemli bir etken olmuş ve halkın topyekün Milli Mücadeleye katılmasını sağlamıştır.

15 Mayıs 1919 sabahı, Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi üzerine gerçekleştirilen ilk protesto mitinginin işgalden yaklaşık dört saat sonra, Denizli'de gerçekleştirenler arasında Denizli Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey de vardır. Halk belediye binası önünde toplanmış Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey ve Mutasarrıf

⁵² İlber Ortaylı, *a.g.e*, 2000, s.169-170.

⁵³ Mesut Çapa, "Milli Mücadele Döneminde Rize", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XIII,/sayı:39(Kasım 1997), s.866.

⁵⁴ Nuri Köstüklü, "Isparta Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt: VI/ sayı 18, Temmuz 1990, s.602.

Faik (Öztırak) Bey Belediye binasının balkonundaki yerlerini almışlar ve kalabalığa Müftü Ahmet Hulusi Efendi, hitap etmiştir.⁵⁵

İzmir'in işgali Kayseri'de de tepkiyle karşılanmış, İtilâf Devletleri Temsilcilerine, Kayseri Belediye Başkanı Rıfat Çalika, Kayseri Ticaret Odası Temsilcileri ve Kayseri Müftüsü'nün imzalarının yer aldığı ve işgalin haksızlığından dem vuran, işgalin derhal sona erdirilmesini talep eden bir protesto telgrafı çekilmiştir.⁵⁶

Bolu Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti İdare Heyeti'nde görev alanlar arasında Milli Mücadele yıllarında Bolu Belediye Başkanlığı görevinde bulunan İlyaszade Hafız Hakkı Bey de vardır. Milli Mücadele yıllarında Bolu'da zaman zaman protesto ve çeşitli kutlama mitingleri düzenlemiş, TBMM ordusunun zafer kazanacağına duyulan inanç ve Bolu halkının ordunun her zaman yanında olduğu tekrarlanmıştır. Toplanma yeri Bolu Belediye Meydanı olmuştur. Bolu Belediye Başkanı Hafız Hakkı Bey miting düzenleme kurulunda yer alıp hatta miting heyeti başkanlığı da yapmıştır. Çeşitli yardım kampanyaları düzenleyerek cephede savaşan askerlerin ve ailelerinin ihtiyaçlarının karşılanması için çalışmıştır. Belediye Başkanı olarak başlattığı kampanyalarla, Bolu halkını harekete geçirmiştir.⁵⁷

Belediye Başkanları İşgaller karşısında, işgalleri protesto eden telgrafların hazırlanması ve bunların ilanında önemli rol oynamışlardır. Şehirlerde işgalleri protesto için düzenlenen mitingleri organize etmişler ve miting alanı da çoğunlukla belediye meydanları olmuştur. Müdafaa-ı Hukuk cemiyetlerinin örgütlenmesine destek verirken, cephede savaşan askerler için yardım kampanyalarının düzenlenmesine de öncülük etmişlerdir. Çoğu belediye başkanı idareci olarak ellerindeki imkanları Milli Mücadele için sonuna kadar kullanmaktan çekinmemiştir.

Milli mücadele devam ederken, tüm olumsuzluklara karşın eğitimden sağlığa, hukuktan ekonomik faaliyetlere kadar her konu imkânlar dâhilinde elden geldiğince ve ihmale uğratılmadan gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Milli mücadele için gerekli olan tüm ihtiyaçlar şehir ve kasabalarda kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri

⁵⁵ **Tahir Kodan**, "Milli Mücadelede Denizli ve Önemi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt: XIV/ sayı 42, Kasım 1998, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılı Özel Sayısı, s.1024.

⁵⁶ **Hürsit Çalika**, *Ahmet Rıfat Çalika'nın Anıları*, İstanbul, 1992, s.42-43.

⁵⁷ **Nuray Özdemir**, "Milli Mücadele Döneminde Bolu Belediye Başkanı İlyaszade Hafız Hakkı Bey'in Çalışmaları", *Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarih ve Kültürü Sempozyumu*, 17-18 Ekim 2009.

aracılığı ile karşılanmaya çalışılırken, Mustafa Kemal'de bunun farkındalığı ile bu konuya gerekli önemi göstermiştir. Bu dönemde halka ulaşma konusunda belediye başkanlarının ve şehrin önde gelenlerinin oluşturduğu cemiyetlerin fonksiyonu oldukça fazladır.

1.4.2. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Belediyecilik

Büyük şehirlerde olduğu gibi Anadolu'da da yıkılan harap olan şehirlerin yeniden imarı I.Dünya Savaşı sonrasında üzerinde durulan önemli konulardan biri olmuştur. Daha Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara Hükümeti, I.Dünya savaşı yıllarında ihmal edilen belediyecilik faaliyetlerini yeniden düzenlemek zorunluluğuyla karşılaşmıştır. 20 Ocak 1921 tarihinde hazırlanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yerel yönetimlerle ilgili esaslara geniş yer verilmiştir. 23 maddeden oluşan 1921 anayasası 1876 yılında hazırlanan Kanun-ı Esasiye'ye göre oldukça kısa olmasına rağmen belediyecilik faaliyetlerine düzenleme getirmesi açısından oldukça önemlidir.

Anayasanın 12. Maddesi'nde "Vilayet yerel düzeyde tüzel kişiliğe sahip ve özerkliği olan bir kuruluştur. Eğitim, sağlık, tarım, ekonomi, bayındırlık işlerini düzenleme, vilayet meclislerinin yetkisindedir" ifadesi ile vilayetlerin özerkliği vurgulanmaktadır. 1921 Anayasası'na göre yerel yönetimlerin ekonomik, mali ve adli yetkileri bulunmaktadır. Yerel yönetim ile merkezi yönetim arasında bir teftiş mekanizması müfettişlerin denetimi altında kurulmuştur.⁵⁸

1921 Anayasası, il ve nahiyelelerin tüzel kişiliği benimsenmiş üyeleri doğrudan doğruya halk tarafından seçilen il meclislerine geniş çapta yönetsel özerklik vermiş, bundan da öte Nahiye Meclisleri'ne yargısal yetkiler devretmiştir.⁵⁹ Ayrıca, iller toplumsal ve ekonomik ilişkileri itibarıyla birleştirilerek "Genel Mütteliklik Mıntıkaları" kurulmuştur. Yeni olan bu uygulamaya belli bir dönem sonra son verilmiştir. Yine bu anayasa ile sancak kademesi kaldırılmıştır. Nahiye

⁵⁸ Yıldızhan Yayla, *Anayasalarımızda Yönetim İlkeleri, Tevsi-i Mezuniyet Tefrik-i Vezâif*, İstanbul : İ.Ü.S.G.F, 1983, s.134.

⁵⁹ İsmet Giritli, *Kamu Yönetimi Teşkilatı ve Personeli*, Gözden Geçirilmiş ve Değiştirilmiş 8. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1983, s. 110.

özerk bir kişiliğe kavuşturan ve mülkî yönetimin bir parçası olmaktan çıkarmak isteyen hüküm ise yürürlüğe girememiştir.⁶⁰

"Adem-i merkeziyet" geniş kapsamlı bir biçimde anayasada ele alınmış, yerel yönetimlerin muhtariyeti ve yerel görevlerin aslîliği kabul edilmiştir. Ancak Anayasa'da üzerinde durulan adem-i merkeziyet ilkesi uygulamaya konamamıştır.⁶¹ Aslında Türk Kamu Yönetimin yasal gelişimi açısından oldukça ilginç özellikler taşıyan bu Anayasa, hem yönetsel yapı hakkında öngördüğü, hem de bununla ilgili mecliste dile getirilen görüşler yönüyle Yazıcıoğlu'nun ifadesiyle ibret verici nitelikler taşımaktadır. Recep Yazıcıoğlu, 1921 Anayasası'nın "Türk anayasa tarihinin, yerel yönetimlere ve yerinden yönetim ilkesine en fazla ağırlık vermiş olan anayasası" olduğunu belirtirken, söz konusu Anayasa'nın öngördüğü ölçüde bir yerinden yönetimin bugün bile Türkiye'de gerçekleşmediğini öne sürmektedir.⁶²

1921 Anayasası, yerel yönetimlere vilayetler düzeyinde geniş özgürlükler getirmiştir. Fakat uygulamaya bakıldığında anayasada ifade edilen özgürlüklerin tam anlamıyla uygulanamadığı görülmektedir.

Mütareke yıllarında, Şehremini Topuzlu Cemil Paşa döneminde, Aralık 1922 tarihli bir "Teşkilat-ı Belediye Kanunu Muvakkatı" çıkarılmıştır. Böylelikle, zaten uygulamada olan, belediye örgütünün merkeziyetçi bir esasa göre yeniden kurulması öngörülmüştür. Bununla birlikte, belediye hizmet ve örgütlenmedeki ikiliği bu kanun ortadan kaldıramamıştır. Vakıflar, nafia, liman reisliği gibi örgütler, kent hayatının önemli hizmet alanlarında ya özerk ya da merkezi hükümete bağlı olup, belediyeden tamamen ayırırlar.⁶³ Böylece, belediye örgütü modern kent olmanın gerektirdiği bütünlüğe yine sahip olamamıştır.

⁶⁰ **Mustafa Tosun**, *Türkiye'de Valilik Sistemi*, Ankara: TODAİE Yayınları, 1970, s.12.

⁶¹ Tanzimat döneminden sonra Osmanlı Devleti'nin tekrar güçlenmesine yönelik ortaya çıkan ve Prens Sabahattin'e ait olan bu görüş Osmanlıcılık akımından çok farklı değildir. Prens Sabahattin'in görüşleri yerinden yönetim ve bireysel girişim ilkelerine dayanıyordu. Buna göre merkezi hükümetin yetkileri azaltılacak, buna karşılık imparatorluktaki çeşitli unsurların yönetime katılma yetkileri artırılacaktı. Ekonomi modeli olarak liberalizm yanlısıydılar. **Halil Ünlü**, *a.g.e.* , s.53.

⁶² **Recep Yazıcıoğlu**, *Bu Sistem Değişmeli: Alternatif Bir Yaklaşım*, Erzurum: Biray Yayıncılık, 1995, s.13.

⁶³ **İlhan Tekeli-İlber Ortaylı**, *a.g.e.* , s. 22-24.

II. BÖLÜM

1923-1930 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE BELEDİYECİLİK

2.1. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Belediyecilik

Cumhuriyet'in kurucu lider kadrosunun ya İttihat Terakki içinde yetişmiş olması, ya da bu gelenekten etkilenmiş olmaları, merkeziyetçi yönetim anlayışının Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etmesinde etkili olmuştur. Bu nedenle Osmanlı'daki yerel yönetim anlayışı Cumhuriyet döneminde de önemli bir değişikliğe uğramadan geçerliliğini korumuştur. Yeni yönetim de yerel yönetimleri siyasi organlar olarak değil, daha çok idari birimler biçiminde değerlendirmiş, yetki görev ve örgüt yapısını bu anlayışa göre oluşturmuştur. Birlik ve beraberliğin tehlikeye gireceği düşüncesi ile yerel yönetimlerin güçlendirilmesine tereddütle bakılmıştır.⁶⁴ Cumhuriyet'in kuruluş yılları olan bu dönemde, savaşın yol açtığı yıkım, bulaşıcı hastalıkların boyutları, sermaye birikimi ve yerli girişimciliğin olmayışı ve siyasi sistemi sağlamlaştırma gereksinimi merkeziyetçilik geleneğini daha da kuvvetlendirmiştir.⁶⁵

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden 389 belediye devralmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yeni bir yapılanmaya gidilirken Türk idare yapısında belediyeler de çok önemli bir yer tutmuş ve bu konuda pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak 1920'lerden 1930'lara kadar olan dönemde Türk belediyeciliği halen Osmanlı Devleti'ndeki gelişmemiş belediyecilik anlayışı etkisinde kalmış ve onun devamı niteliği taşımıştır. Bu dönemde yeni yapılan düzenlemeler oldukça yüzeysel ve dağınık kalmıştır.

1923-1930 dönemi bir çeşit hazırlık dönemi olmuştur. Cumhuriyet rejimi ilk yıllarda önemli belediyecilik ve imar sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Cumhuriyetin belediyecilik görüşü, bu sorunlara aranan çözümler ve uygulamalar

⁶⁴ Bilal Eryılmaz, "Yerel Yönetim Sendromu" , *Yeni Türkiye Yönetimde Yeniden Yapılanma Özel Sayı 4* (1995) , s.341.

⁶⁵ Korel Göymen, "Türk Yerel Yönetiminde Katılımcılığın Evrimi: Merkeziyetçi Bir Devlette Yönetişim Dinamikleri", *Amme İdaresi Dergisi*, c.XXXII/ sayı 4, (Aralık 1999), s.68.

içinde oluşmuştur.⁶⁶ Cumhuriyet hükümetleri savaş sonrasında iki önemli belediyeçilik ve imar sorununu çözmek zorunda kalmışlardır.

Sorunlardan birincisi, özellikle Batı Anadolu'daki kentlerin savaş sonrasında koşullarına uydurulmasıdır. Yunan işgali sonrasında Batı Anadolu kentlerinin önemli bir kesimi yangın geçirmiştir. Yanan kesimlerin imar edilmesi en önemli ihtiyaç olmuştur. Lozan Barış Anlaşması sonrasında yaşanan bir nüfus mübadelesi sonucunda kentlerde küçük üretim ve hizmet kesiminde önemli açıklar doğmuştur. Yeni koşullarda kentlerin işlerliğinin sağlanması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyetin karşılaştığı ikinci önemli sorun ise, Ankara'nın başkent olarak ilan edilmesiyle Ankara'da modern bir başkent yaratılmasıyla ilgilidir. 13 Ekim 1923'de, İsmet İnönü ve arkadaşlarının bir yasa önerisi kabul edilerek Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin başkenti olmuştur.⁶⁷ Ankara'nın başkent olarak seçilmesi, başkent dıŖa açık ve Osmanlılık imgesi ile bütünleşmiş İstanbul'dan İç Anadolu'ya nakledilmesi kendi başına devrimci ve antiemperyalist nitelik taşıyan bir karardır. Ankara'nın başkent olması kararının başarıya ulaşması öncelikle yeni rejimin ideolojisiyle tutarlı, çağdaş bir kentin kurulmasından geçeceği düşünülmüştür. Böylece Ankara'nın başarısı rejimin başarısıyla özdeşleşmiştir. Cumhuriyet, başarısının somut örneğini Ankara'da göstermek durumunda kalmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkede yeni başkent yapılan Ankara dışında hızla büyüyen kent yoktur. Bu durum belediyelerin sorunlarını bir ölçüde hafifletmiştir. Bu nedenle Ankara dışında önemli bir konut ve arsa sorunu doğmamıştır denilebilir. Bu durgunluk bir yandan ülke nüfus artış hızının düşük olmasından, öte yandan kırdan nüfus kopuşunun daha başlamamasından doğmaktadır. Oysa devlet, ülke nüfusunu hızla artırmayı siyasal bir amaç olarak benimsemiştir. Bunun için de sağlık koşullarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu konuda belediyelerce yapılacak çok şey vardır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki belediye programlarında bu nedenle sağlık ölçütü ön plana geçmiştir. Göz önünde tutulması gereken diğ er bir durum da, savaş koşullarının içinde paranın enflasyon

⁶⁶ Mahalli İdareler Dergisi Yıl 1, Özel Sayı, (29 Ekim 1973), s. 33.

⁶⁷ İlhan Tekeli, *Cumhuriyetin Belediyeçilik Öyküsü (1923-1990)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009, s.32.

yüzünden çok değer yitirmiş olmasıdır. Zaten sınırlı olan belediye gelirleri (resimler ve vergiler), bu değer kaybı yüzünden tümüyle önemsizleşmiştir.⁶⁸

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden 389 belediye devralmış ve bu sayıda zamanla artış yaşanmıştır. Belediye sayısı 1923 yılında 421'e ulaşırken, 1924 yılında 426'ya 1930 yılında ise 492'ye yükselmiştir. 1923 yılında belediyelerin sayısal dökümü şu şekildedir: ⁶⁹

İçme suyu olan yerler	20
Fenni su tesisatı olan yerler	2
Elektrik tesisatı olan yerler	4
Mezbaha tesisatı olan yerler	17
Pazar yeri olan yerler	90
Spor alanı tesisleri olan yerler	7
Park ve bahçeleri olan yerler	29

Bu rakamlar Cumhuriyet'e geçilirken Lozan Antlaşmasıyla ülke sınırları içinde kalan 389 belediyeyi ifade etmektedir. Oysa Osmanlı Devleti'nde belediye sayısı burada ifade edilenlerden daha fazladır.

Belediye sayısındaki bu azlığa rağmen, Cumhuriyetin kendi belediyeçilik anlayışını oluşturması oldukça zaman almıştır.⁷⁰ Türkiye'de, tam anlamıyla belediye teşkilatının kurulmasına Cumhuriyetin ilk yıllarında başlanmıştır.⁷¹

2.2. Siyasal Partilerin Belediyeçilik Konusundaki Yaklaşımları

Milli mücadele döneminde işgallere karşı tepkilerle başlayan oluşum, ilerleyen dönemde siyasallaşma eğilimleri göstermiştir. Kazanılan zaferin ardından

⁶⁸ İlhan Tekeli, *Cumhuriyetin Belediyeçilik Öyküsü (1923-1990)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.36-37.

⁶⁹ Fethi Aytaç, "Belediye Kanunu'nun Oluşumu, Uygulanması ve Değişiklikler", *Türk Belediyeçiliğinde 60. Yıl Uluslararası Sempozyumu*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı, 23-24 Kasım 1990, s.89.

⁷⁰ İlhan Tekeli ve İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s.25.

⁷¹ Ali Enver Toksoy, "25 Cumhuriyet Yılında Belediyelerimiz", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Sayı:37, Ekim, 1948, s.12-15.

ülkeyi iyileştirme faaliyetleri çok geçmeden başlamıştır. Bu süreci hızlandırmak ve örgütlü bir şekilde yürütmek için Mustafa Kemal Paşa, parti kurma çalışmalarına başlamıştır. İlk oluşum Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuku Cemiyeti'nin "Halk Fırkası" adıyla bir paritye dönüştürülmesi olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası'nı kurarken bunun ilmi esaslara dayanmasına ve halkın içinden gelen, halkla bütünleşmiş bir parti olmasına büyük özen göstermiştir. Nutuk'ta, siyasi parti kurma konusunda halkla uzun sohbetler yaptığını, 7 Aralık 1922 tarihinde Ankara basını vasıtasıyla, halkçılık ilkesine dayanan ve "Halk Partisi" adını taşıyan siyasi bir parti kurmak niyetinde olduğunu açıklayarak, bu partinin nasıl bir program yapması gerekeceği konusunda bütün vatanseverlerin, ilim ve fen adamlarının yardım ve işbirliğine başvurduğunu belirtmiştir.⁷²

1 Nisan 1923 tarihinde seçimlerin yenilenmesine dair 120 imzalı bir önerge meclise sunulmuş ve teklif aynı gün oybirliği ile kabul edilmiştir. Meclisin seçimlerin yenilenmesi yolunda karar almasından sonra harekete geçen Mustafa Kemal Paşa 8 Nisan 1923'te Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatıyla, meclisteki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Halk Partisi'ne dönüştürüleceğini açıklayan 9 Umde bildirisini yayınlamıştır. Meclis çoğunluğunu bu amaç çevresinde toplayarak ülkede siyasi örgütlenme yaratmak için, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Halk Partisine dönüşeceği, partinin halk hâkimiyetini kuvvetlendirmek ve memleketin maddi, manevi gelişmesini sağlamak amacıyla, aynı bildiride grubun kabul ettiği 9 umde ile yeni seçime katılmaya karar verdiğini bildirmiştir.⁷³

Cumhuriyet döneminde ikinci siyasal oluşum Kadınlar Halk Fırkası'dır. Kadınların siyasal anlamda örgütlü ilk mücadelesi, Nezihe Muhittin ve arkadaşlarından oluşan bir grubun Kadınlar Halk Fırkasını (KHF) kurmalarıyla başlamıştır.⁷⁴

Partinin amaçları nizamnamenin ilk on maddesinde aktarılırken nizamnamenin ikinci maddesi siyasal haklar ile ilgilidir. Siyasal haklar, hak etme ve

⁷² Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1999, s.485.

⁷³ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 153

⁷⁴Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap*, İstanbul: Metis Yayınları, 2003, s.30-31.

layık olma gerektirdiği için, kadınlar memleketin siyasal, toplumsal, iktisadi meselelerinde etkin olarak kendilerini kanıtladıktan sonra, bu haklar için nizamnameye bir ilke eklenecek denilmiş, üçüncü madde de kadınların belediye seçimlerine iştiraki için çalışılacağı belirtilmiştir.⁷⁵

Bu teşkilat daha çok kadın haklarını savunan bir partiden çok kadının sosyal, ekonomik ve siyasi bakımdan yükselmesini hedefleyen bir dernek şeklindedir. Buna rağmen tepkiyle karşılanmış ve tepkilerin fazlalığı yüzünden faaliyet gösteremeden kapatılmıştır. Kadınlar Halk Fırkası girişiminin başarısızlığından sonra öncü kadınlar bir araya gelerek Türk Kadın Birliği adıyla yeni bir dernek kurmuşlardır. Kuruluşundan kısa bir süre sonra kadınlar lehinde siyasi istekleriyle dikkat çeken ve kadınların siyasete katılmasının gerektiğini savunan dernek, bu konudaki siyasi isteklerini 1926 ve 1927 yıllarında arttırmıştır. Kadınların siyasi isteklerini kamuoyuna duyuran ve yönetmeliğini değiştirerek Türkiye'nin ilk siyasi kadın derneği haline getiren dernek, isteklerinin aşırı bulunması üzerine kapatılma tehlikesiyle karşılaşmıştır. Buna rağmen faaliyetini sürdürmüş ve döneminin kadın hareketlerini temsil eden kadın derneği olmuştur. 1930 yılında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in direktifleriyle Türk kadınına belediye seçimlerine katılma hakkı verilirken Türk Kadın Birliği faaliyetleri en üst seviyeye ulaşmıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası'na yazılan kadın üye sayısı arttırılmış, belediye seçimleri için kadın adaylar sağlanmaya çalışılmıştır.⁷⁶

Kadınlar Halk Partisi programlarında yer aldığı üzere kadınların belediye seçimlerine iştiraki ötesinde fazla bir düşünceleri yoktur. Türk toplumunda kadının varlığını ifade ve haklarını temsil etme konusunda gayret göstermek arzusu daha hakim görülmektedir.

Üçüncü oluşum Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'dır. Halk Fırkası içinde fikir ayrılıklarının o günkü hali ile devlet işlerini devam ettirebilmenin mümkün olmayacağı kanaatine dayanan bir hareketlenme görülmüştür. Bazısı bilinen,

⁷⁵ **Cemile Burcu Kartal**, *Türkiye 'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri*, İstanbul Üniversitesi Sos. Bil. Ens., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 93-94.

⁷⁶ **Leyla Kaplan**, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Kadın Milletvekilleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XII/ sayı 34 (Mart 1996), s.272.

bazısının ne şekilde kararlaştırılacağı henüz tahmin edilemeyen yeniliklerin, partisinin bu dağınık vaziyetinde nasıl kabul ettirilebileceği Atatürk'ün zihninde şüpheli bir hal almaya başlamıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1924 tarihinde kurulmuştur.⁷⁷

Cumhuriyetin ilanından sonra girişilmiş olan inkılâpların yarattığı huzursuzluk, bu ayrışmanın temel sebebi olarak görülmektedir. Bu gelişmelerin, Milli Mücadele hareketinin lider takımının içindeki bazı şahısları rahatsız ettiği, başta Rauf Orbay ve Refet Bele olmak üzere bazı kişilerin hareket halindeki yeni Cumhuriyetin hemen her atılımından alınmaya başlamaları, kendilerinin dışlandığını iddia ederek yeni rejimin oturmasını, yerleşmesini zora sokmaya başlamalarının yattığı anlaşılmıştır. Sonuçta Mustafa Kemal Paşa'nın silah arkadaşlarından oluşan bu lider takımının önemli bir bölümü kısa bir zaman sonra Halk Fırkası kadrosu içinde yer alamayacaklarını açıklayarak yeni partiyi kurmuşlardır.⁷⁸

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programındaki pekçok nokta Halk Fırkası prensiplerinden önemli şekilde farklılıklar göstermiştir. Bunlar daha çok, Cumhurbaşkanının tarafsızlığı ve partiler üstü durumu, seçildiği andan itibaren milletvekilliğinden ayrılması, tek dereceli seçim ve halkın bu suretle demokrasiye daha fazla katılmasının sağlanması yanında yönetimin ademi merkezîyetçi olması; belediye başkanlığın atama ile değil, oylama ile seçilmesi gibi esaslar parti programı içinde yer almıştır. Parti, ayrıca hükümet programından ayrı olarak ekonomik alanda serbest girişime daha çok yer veren, yabancı sermaye yatırımlarını desteklemeyi ön gören bir program hazırlamıştır.⁷⁹

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile ilgili dikkati çeken diğer önemli bir nokta ise parti programında belediyelerin düzenlenmesi ile ilgili maddeye yer vermesi olmuştur. Parti programı ile bu konuya dikkat çekmiş, Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından da konunun gündeme alınarak çözülmesine bir bakıma imkan sağlamıştır. Belediyecilik konusunda yapılan düzenlemeler, Ankara'nın başkent oluşu ile iyice ortaya çıkan şehirleşme problemlerinin, gündemi bu konuya çekmesi yanında, bu sorunun Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası programında yer alacak

⁷⁷ İsmet İnönü, *İsmet İnönü'nün Hatıraları Cumhuriyetin İlk Yılları I.*, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1998, s.60-63.

⁷⁸ Nezihe Araz, *Mustafa Kemal'e 100 Gün*, İstanbul: Dünya Yayınları, 2002, s. 170.

⁷⁹ Orhan Türkdoğan, *Kemalist Sistem Kültürel Boyutları*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1999, s.195.

kadar önem taşıması da etken olmuştur.⁸⁰ Parti programında iç politikaya ilişkin ilkeler arasında, *"idari adem-i merkeziyet esası kabul edilecektir"* (madde 14), *"bilumum devlet muamelatı sadeleştirilecektir"* (madde 22) hükümleri dikkat çekmektedir. Ayrıca, partinin kurulduğu gün basına verilen demeçte, "kamu hakimiyeti, hürriyetperverlik, cumhuriyetçilik" esasları üzerinde anlaşmak koşuluyla, gerekirse CHF ile işbirliği yaparak *"her nevi irticai hareketlere mukavemet"* edileceği belirtilmiştir.⁸¹

Dördüncü oluşum ise Serbest Cumhuriyet Fırkasıdır. Takrir-i Sükun döneminin sona ermesiyle siyasal hayatta yaşanan ılımlı hava yeni bir muhalefet partisinin kurulmasıyla daha da yükselmiştir. Tunçay'ın deyimiyle "güdümlü" bir demokrasi denemesi, 3.5 ay gibi kısa bir süre devam etmesine rağmen Türk siyasal hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur.⁸²

Yeni bir parti kurulmasına ihtiyaç duyulmasının temel sebebi, ekonomik alanda yaşanan olumsuz gelişmeler olmuştur. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısında önemli etkiler yaratmıştır. Bu sebeple de Takrir-i Sükun dönemi öncesi başbakanlıktan ayrılan Fethi (Okyar) Bey'in, Paris elçiliğinden izinli olarak yurda dönmesiyle Mustafa Kemal'in talep ve talimatı üzerine bir muhalefet partisi kurmak üzere girişimlerde bulunmaya başlamıştır.⁸³

Serbest Fırka'nın programı Fethi Bey tarafından hazırlanmıştır. Mustafa Kemal tarafından onaylanan program 13 Ağustos' ta gazetelerde yayınlandı.⁸⁴ Partinin kurulduğu süreç 1930 Belediye seçimleri ile aynı döneme denk gelmiştir. Bu yüzden bir yandan seçimlere hazırlanmış bir yandan da örgütlenmesini gerçekleştirmeye çalışmıştır.

⁸⁰ Hikmet Çolak, *1930 Belediye Seçimleri*, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s.51.

⁸¹ Erich Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.148.

⁸² Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 347.

⁸³ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1996, s. 73.

⁸⁴ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s. 33.

2.3. 1923 - 1930 Yılları Arasında Çıkarılan Belediye Kanunları

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında belediyeçilik alanında da hızlı bir yasalaşma süreci yaşanmıştır. Hukuk ve yönetim ikiliğinin giderilmesi, mevcut sistemin düzeltilmesi, yeni kurumların kurulması, kısaca sistemin dönüştürülmesi çabaları öncelik kazanmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra ilk meclisin dağılması ve ikinci meclisin oluşturulmasıyla, belediyelere ilişkin pek çok kanun çıkarılmıştır.

1924 yılında Cumhuriyetin, belediyeler konusunda çıkardığı ilk ve en önemli kanun, 423 sayılı Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu'dur. Bu kanunla belediyelere bazı yerel vergiler aktararak belediye bütçeleri desteklenmiştir. Ancak esas gelir, devlet bütçesinden sağlanmıştır. Belediye hesaplarının kontrolü de devletin denetiminde olmuştur.⁸⁵

Cumhuriyet rejimi, belediyeleri mali olarak güçlendirirken, aynı zamanda mali hesaplarını da düzen altına almak istemiştir. Buna paralel olarak da 1924 yılında "*Dâhiliye Vekâleti, Umumi Mahalliye-i Vilayet Müdüriyete* oluşturularak "*Usul-ü Muhasebe-i Belediye Talimatnamesi*" hazırlanmıştır. Ancak uygulamada tam bir kontrol sağlanamamıştır. İlk yıllarda belediyelere sağlanan mali imkânlar, kısa bir süre sonra kanun değişiklikleriyle azaltılmıştır. Belediye kaynaklarının bir kısmı, merkezi hükümete aktarılmıştır.⁸⁶

Bu dönemde hangi yerleşim alanlarında belediye kurulabileceği konusuna da bir açıklık getirilmiştir. 18 Mart 1924'te çıkarılan 442 Sayılı Köy Kanunu ile nüfusu 2000'i aşan yerlerde belediye kurulabileceği belirlenmiştir. Resmi Gazetede 07 Nisan 1924'te yayınlanan kanun 10 fasıl ve 97 maddeden oluşmaktadır. Bu kanunda: köy işleri, imece ve köy parası, köy muhtarının ve İhtiyar Meclisi Azalarının seçilme yolu, muhtarın göreceği işler, İhtiyar Meclisinin işleri, İhtiyar Meclisinin göreceği davalar ve davaların nasıl görüleceği, köy korucuları ve görecekları işler ile köy imamları hakkında gerekli hususlar belirlenmiştir.⁸⁷

Cumhuriyet rejiminin belediyeçilik konusundaki diğer önemli girişimi, 16 Nisan 1924 tarihli 486 Sayılı Umur-u Belediyeye Mûteallik Ahkâm-ı Cezaiye

⁸⁵ Sıddık Tümerkan, *Türkiye'de Belediyeler*, İstanbul: R. Zeliç Basımevi, 1946, s.68.

⁸⁶ İlhan Tekel - İlber Ortaylı, *a.g.e.* , s.33.

⁸⁷ Köy kanununa ilişkin bkz. Fethi Aytaç, *Açıklamalı Köy Kanunu (Köy İdaresi Hakkında Bilgiler)*, İstanbul: Kazancı Hukuk Yayımevi, 2004.

Kanunu'dur.⁸⁸ Bu kanun ile şehir yönetimine yargı hakkı tanınmıştır.⁸⁹ 16 Nisan 1340 tarih ve 486 Numaralı Kanunun (Değişik: 3/1/1940-3764/1 md.) 1. maddesinde *"Belediye meclis ve encümenlerinin kendilerine kanun, nizam ve talimatnamelerin verdiği vazife ve salahiyet dairesinde ittihaz ettikleri kararlara muhalif hareket edenlerle belediye kanun ve nizam ve talimatnamelerinin men veya emrettiği fiilleri işliyenlere veya yapmayanlara elli liraya kadar hafif para cezası tertibine ve üç günden on beş güne kadar ticaret ve sanat icrasından men'e ve Türk Ceza Kanununun 536, 538, 557, 559 ve 577 nci maddeleriyle 553 üncü maddesinin birinci fıkrasında yazılı cezaları tayine belediye encümenleri salahiyettardır. Şubelere ayrılan belediyelerde bu cezaları encümen namına ve yerine şube müdürleri tayin ederler."* hükmü bulunmaktadır. Bu hükme göre, belediye meclis ve encümenlerinin kendilerine kanun, tüzük ve yönetmeliklerle verilen görev ve yetki çerçevesinde aldıkları kararlara aykırı hareket edenlere Kanunda belirtilen cezaları vermeye belediye encümenleri yetkilidir.⁹⁰

1924 yılında çıkarılan ve 1882 tarihli Ebniye Kanunu'nun (Yapılar Kanunu'nun) 20, 21, 22, 23, 24 ve 25. maddelerini değiştiren 22 Nisan 1925 tarih ve 642 sayılı kanun da belediyeleri ilgilendiren önemli bir girişimdir. 1882 Ebniye Kanunu ve 1925 tarihli 642 sayılı kanun, yangın yerlerinin yeniden düzenlenmesinde ve şekillenmesinde bir uygulama aracı olarak kullanılmıştır. Ebniye Kanunu'nda: çevresi yol ile sınırlı adaların ve mahallelerin tamamının ya da 10 haneden çoğunun yanması halinde buraların yeniden ve tarla gibi bölünmesi öngörülmüştür. Bu amaçla her arsa kare ya da dikdörtgen biçimine sokularak gerekli düzenlemeden sonra eski değeri de göz önünde bulundurularak önceki sahiplerine verilecek, yolların genişletilmesi amacıyla toprak sahiplerinden arsalarının dörtte birini geçmeyecek bir miktarının karşılıksız olarak alınabilmesi öngörülmüştür. Ebniye Kanunu'nda 1925 yılında 642 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle belediye sınırları içinde bulunan 150'den fazla yapının yanmış olduğu mahalleler ile bunların bitişiğindeki bostan, bağ, bahçe ve arsa gibi yerlerin "tarla" sayılarak hamur kuralı gereğince yeniden

⁸⁸ **Sıddık Tümerkan**, *a.g.e.* , s.91.

⁸⁹ **Adalet Alada**, "Türk Belediyeciliğine Kronolojik Yaklaşım 1930-1990", *Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl Uluslararası Sempozyumu*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı, 23-24 Kasım, 1990, s.120.

⁹⁰ Bu kanun hakkında uygulamalara ilişkin bkz. **Mehmet Kayhan**, *Kamu Personeli Hukuku ve İdari Yargı Mevzuatı*, c.1-3, İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 2006.

düzenlenmelerine imkân sağlanmıştır.⁹¹ Bu kanunun asıl amacı, savaşta tahrip olan Batı Anadolu şehirlerinin problemlerini çözmek için çıkarılmıştır. Buna göre 150'den fazla yanan binası bulunan yerlerde belediyelere önemli imkânlar verilmektedir. Belediyeler bu alanda yeni planlar hazırlatacaklardır.⁹²

Cumhuriyet yönetiminin belediyelerle ilgili bir diğer girişimi de 9 maddeden oluşan 10 Mayıs 1926 tarih ve 831 Sayılı Sular Kanunu'dur. Belediyeler açısından önemli bir kaç maddesi şu şekildedir: *"Madde 1 - Şehir ve kasabalarla köylerde ihtiyatı ammeyi temine mahsus suların tedarik ve idaresi belediye teşkilatı olan mahallerde belediyelere, olmayan yerlerde Köy Kanunu mucibince ihtiyar meclislerine aittir. Madde 2 - Gerek vakfa ait olsun ve gerek suveri saire ile vücuda getirilmiş bulunsun umumun istifadesine mahsus olarak şehir ve kasabalar ve köylere isale edilmiş suların idaresi, kaffe-i müessesat ve menabii varidatıyla birlikte birinci madde veçhile belediye ve köy ihtiyar meclislerine müdevver ve mevdudur. Ancak Devletçe ve mahalli idarelerle belediyelerce mukaveleye merbut suların idaresi kemakan mukavelatı mahsusaları ahkamına tabi olacağı gibi su ile birlikte diğer hususatı hayriyeye ait olan vakıflar kemakan evkaf idaresi veya mütevellileri tarafından idare ve varidattan sulara ait olan hisseler her sene evkaf idareleri veya mütevellileri tarafından belediye ve köy ihtiyar meclislerine teslim olunurlar. Madde 4 - Suların tesis, isale, idame masarifi belediye ve köylerce temin ve tesviye edilir"*

Bu kanun ile belediyeler eliyle sağlıklı içme suyu sağlanması öngörülmüş ve halkın ihtiyacı için olan suların idaresi, belediyelere bırakılmıştır. Ayrıca, tüzel ve gerçek kişilere ait olup, bunlara gelir sağlayan suların kamulaştırılması hakkı da belediyelere tanınmıştır.⁹³ Sağlık konularına ağırlık veren Cumhuriyet idaresi, Sular Kanunu ile birlikte, 839 Sayılı Sıtma Mücadelesi Kanunu da çıkarmıştır. Yine bu konuyla ilgili olarak çıkarılan bu kanun da kentlerde yaşayanların sağlık şartlarını iyileştirmek için çıkarılmıştır.⁹⁴

⁹¹ Fethi Aytaç, *a.g.e.*, s. 97.

⁹² İlhan Tekeli - İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s.35.

⁹³ Kanunun Yayımladığı Resmi Gazete Tarihi: 10.05.1926, Yayımladığı Resmi Gazete Sayısı: 368.

⁹⁴ Fatih Tuğluoğlu, "Türkiye'de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)", *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, sayı:32 (4), 2008, s.351 - 359.

2.3.1. Ankara'da Belediyecilik Faaliyetleri ve 1924 Tarihli Ankara Şehremaneti Kanunu

Ankara 13 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde alınan kararla başkent olmuştur. Meclis öncelikli olarak Ankara'nın modern ve çağdaş bir kent olarak yeniden kurulması, imar edilmesi konusunu gündemine almıştır. Ankara, Cumhuriyetin sembolü olarak değerlendirilmiştir. Ankara'nın başarısı, rejimin başarısı olarak nitelendirilmiş ve özdeşleştirilmiştir. Başkent olarak Ankara'nın, bütün Türkiye'ye örnek olması hedeflenmiştir.⁹⁵

Cumhuriyetin ilanından sonra 16 Şubat 1924 günü çıkarılan 417 sayılı Ankara Şehremaneti kanunuyla, Ankara'da da, tıpkı 1877 yılında Osmanlı Mebusan Meclisi'nin büyük tartışmalara rağmen İstanbul'da taşradan farklı olarak İstanbul Şehremaneti adı altında ayrı bir yönetim oluşturması gibi, ayrı bir belediye teşkilatı kurulmuştur.⁹⁶ Kanunun hazırlanma sebebi, yeni merkezin süratle imarını gerçekleştirebilmek olmuştur.⁹⁷ Bu kanunla şehrin adı "*Ankara Şehremanetine*" çevrilmiştir. Bu düzenleme ile Cumhuriyet yönetimi de, başkent belediye yönetiminin diğer belediyelerden ayrılması ve ayrı kanunla düzenlenmesi geleneğine devam etmiştir. Yeni başkent Ankara, böylece kentsel politikaların geliştirildiği belediyecilik uygulamalarının da öncü girişimlerine tanık olmuştur.⁹⁸ 417 sayılı Şehremaneti Kanunu, Ankara'ya özel bir yönetim biçimi getirmiştir.⁹⁹

Ankara, şehremini hükümetçe atanacak 24 üyeden oluşan bir Cemiyet-i Umumiye-i Belediye tarafından yönetilecekti. Ankara Şehremaneti, İstanbul'unkine benzer olmakla beraber önemli farklılıklar da getirmiştir. Bu farklar ve nedenleri şöyle sıralanabilir:¹⁰⁰

Kemal Görmez, *Yerel Demokrasi ve Türk Belediyeciliği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1988, s.112.

⁹⁶ **Veysel Atasoy**, *Türkiye'de Mahalli İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992, s.52-53.

⁹⁷ **Necmi Osten**, "İdare Hukuku Bakımından Türkiye'de Komün", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c: 1/ sayı: 2 (1944) , s.242.

⁹⁸ **Siddik Tümerkan**, *Türkiye'de Belediyeler*, İstanbul: İçişleri Bakanlığı Yayınları, 1946, s. 210.

⁹⁹ **Mustafa Dönmez**, "Türkiye'de Belediyeciliğin Tarihsel Gelişimi", *Türk İdare Dergisi*, Yıl 67, sayı 406, Mart 1995, s.171.

¹⁰⁰ **İlhan Tekeli**, *a.g.e.* , s.37.

1-İstanbul Cemiyet-i Umumiyesini seçecek seçmenlerin 100 kuruş, seçilecek adayların da 200 kuruş emlak vergisi veren kişiler olması koşulu vardır. Ankara için bu koşul kaldırılmıştır. Bu koşulun kaldırılması değişik bakımlardan ilginçtir. Cumhuriyetin yeni yöneticileri, Ankara'ya yeni gelen bürokratlar olduğundan belediyenin yönetimini şehrin eski sakinleri olan emlak sahiplerine bırakmak istememişlerdir. Bu kararın Ankara'nın "Eski Şehir" kesiminde değil de "Yenişehir"de büyümesinde önemli payı olduğu söylenebilir.

2-Ankara Şehremaneti'nin bütçesinin tasdiki ve kadrolarının ve maaşlarının tayin hakkı Dahiliye Vekaletine verilmiştir. Oysa İstanbul'da bu konularda Şehremaneti yetkiliydi. Şehremaneti üstündeki kontrolün bu yüksekliğinde Cumhuriyet yöneticilerinin merkeziyetçi eğilimi kadar, Ankara'nın başarısının rejimin başarısı ile özdeşleşmiş olmasının etkisi vardır.

3-İstanbul Şehremaneti'nin bir zabıta teşkilatı kurma hakkı vardır. 1912'de belediye zabıtası görevinin polisçe görüleceğine ilişkin bir kanun çıkarıldı ise de uygulanamamıştır. Oysa Ankara'da bu görev doğrudan polise bırakılmış ve uygulanmıştır.

4-Bu kanuna göre Ankara'ya ilk şehremini olarak Mehmet Ali Bey tayin edilmiş ise de üç-dört ay içinde Şehremanetin kurulmasında bir ilerleme görülmeyince, İstanbul'da uygulamacı niteliğiyle tanınan Haydar Bey 1924 Haziran'ında Ankara'ya şehremini olarak tayin olunmuştur. Haydar Bey İstanbul Şehremanetin bir benzerini Ankara'ya kurmuştur.

5-Haydar Bey'in konuya yaklaşımı çok pragmatik olmuştur. Haydar Bey, kısa bir süre sonra birkaç uzmanla birlikte Avrupa'ya gitmiştir. Ankara'nın her şeyden önce inşaata ihtiyaç olduğunu düşünerek bavuluna Ankara'nın taşından, toprağından numuneler koyup, bunları Avrupa'da mütehasıslara göstererek çimento, tuğla, kiremit yapıp yapılmadığını öğrenmek istemiştir.

6-Memlekete dönüşte sipariş olunan makineler ve getirilen uzmanlarla Ankara'da geniş bir arazi üzerinde tuğla, kiremit, kereste, kireç, elektrik fabrikası, amele evleri inşa edilmiş, Ankara'nın içinde bir un değirmeni, bir un fabrikası, bir numune fırını, bir tephirhane ve gaz deposu kurulmuştur.

7-Haydar Bey'in en önemli girişimi, yeni kentin kurulacağı 4.000.000 m²'lik alanın istimlak edilmesidir. Bu istimlak için, 24 Mart 1925 tarihinde 583 Sayılı

"Ankara'da inşası mukarrer yeni mahalle için merkezi yerler ile bataklık ve merzagi arazinin şehremanetince istimlakı hakkında" özel bir kanun çıkarılmıştır.

8-Bu kanun üç yönden ilginçtir. Bunlardan birincisi, 1924 Anayasasının 74. maddesinde "değer parası peşin verilmedikçe hiçbir kimsenin malı istimval ve mülkü istimlak olunamaz" denilirken, 583 Sayılı Kanunla yapılacak istimlakte değer parası olarak vergi değerinin 15 mislinin alınmasının öngörülmesidir. Buna göre değer pahası olarak rayiç değer değil vergi değeri kabul ediliyordu. Bu gerçekçi tutum TBMM'de büyük direnmelere uğramış, Anayasaya aykırılığı iddia edilmesine rağmen yasallaşmıştır.

Bu kanun aynı zamanda Ankara kentinin gelecekteki konumunu da belirlemiştir. "Eski Ankara" bırakılarak, yeni kent, Çankaya ile eski Ankara arasında kurulması planlanmıştır. Başkentin eski Ankara'da yoğunlaşmaması için önemli nedenler vardır. Eski Ankara'da arsa vurgunculuğu çok yüksek değerlere ulaşmıştır. Burada başarılı bir uygulama yapma olanağı yoktur. O nedenle yeni alanlara açılmak gerekmiştir. Ama şehirdeki arsa sahipleri güçlü bir çıkar grubu olarak bu kararı istememişlerdir.¹⁰¹

Ankara şehrinin elektrik, havagazı, su, kanalizasyon gibi altyapı sorunlarının çözümü için bir ABD firması olan "Ulen" ile temasa geçilmiştir. Ankara'nın modernleşmesi için bir program üzerinde yapılan temaslarda kentsel altyapı yanında 250 konutun yaptırılması da söz konusu olmuştur. Bu müzakerelerde, yabancı şirketin bir imtiyaz alması değil, sadece inşaatları yapması söz konusu oluyordu. Cumhuriyet yöneticilerinin 1924 yılının ilk yarısında yabancı sermayeye karşı kuşkulu tutumu müzakerelerin kesilmesine neden olmuştur.¹⁰²

Cumhuriyet yöneticilerinin, Ankara'nın imarında yabancı sermayeye ve yabancı uzmanlara açılması bakımından 1927 yılı bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Bu dönüşüm kendisini yalnız altyapı işletmelerinde değil, kentte önemli binaların yabancı mimarlara verilmesi, şehir planının yabancı şehircilere yaptırılmasında da kendini göstermiştir. Bu zamana kadar kentteki önemli binalar Mimar Kemalettin, Mimar Vedat, Mimar A. Hikmet gibi mimarlara yaptırılırken, bu

¹⁰¹ İlhan Tekeli, *a.g.e.* , s.39.

¹⁰² Özer Bostanoğlu, "Türk Belediyeciliğinde Güncel Tarihsellik", *Amme İdaresi Dergisi*, cilt: XXIII/ sayı 2, (Haziran 1990), s.74-93.

yıldan sonra yabancı mimarların yapıları hızla artmıştır. Ankara kenti için ilk yıllardan itibaren, yapı malzemesi sağlanması, arsa temini, kredi kurumlarının oluşturulması için önemli adımlar atılmış olmasına karşın, hızla gelişen kentte gelişme, planlama disiplini içinde olmamıştır. Atatürk Orman Çiftliği'nin kurulması, belli başlı yolların geliştirilmesi gibi kararlar ayrı ayrı verilmiştir. 1927 yılından sonra Ankara deneyinin belirli bir planlama disiplini içinde geliştirilmesi ihtiyacının hissedildiği görülmüştür.¹⁰³

Ankara şehremanetinin teknik kadro ve örgütlenmesinin, Ankara'nın imarını yönetemediği ve bu statü içinde yeni plan çalışmalarını da yönetemeyeceği anlaşılarak, yeni ve güçlü bir örgütlenmeye gitme gereği hissedilmiş, 28 Mayıs 1928'de 1351 Sayılı Kanunla Ankara Şehri İmar Müdürlüğü kurulmuştur.¹⁰⁴

1-Ankara İmar Müdürlüğü bugün bile nazım plan bürolarının sahip olmadığı yetkilere sahip bir planlama ve uygulama örgütü olarak kurulmuş, Ankara İmar Müdürlüğü, Şehremanetine değil merkezi hükümete, başka bir deyişle, Dahiliye Vekaletine bağlanmıştır.

2-Ankara İmar Müdürlüğü, imar planını ve beş yıllık programını hazırlayacak ya da hazırlatarak bakanlar kuruluna onaylatacaktır. Plan değişiklikleri de bakanlar kurulu kararına bağlı olacaktır. Hazırlanan beş yıllık program bakanlar kuruluna onaylatıldıktan sonra yıllık bütçelerle uygulanacaktır.

3-Ankara İmar Müdürlüğü, katma bütçeli bir idare olarak kurulmuş, gelirlerini devlet bütçesinden yapılan tahsislerden, satış ve kira gelirlerinden sağlamıştır.

4- Ankara İmar Müdürlüğü lüzumu kadar yerli- yabancı uzman ve personel kullanabilecektir. Temel karar organı Ankara İmar Müdürü ve bakanlar kurulunun seçtiği 3-5 üyeden oluşan İmar İdare Heyeti'dir.

1351 Sayılı Kanun yürürlüğe girerken Ankara imar planı da yabancı şehirciler arasında bir yarışmaya çıkarılmıştı. Yarışmada, varsayımlar ya da sınır şartları önceden verilmişti; 50 yıl sonra nüfusunun 300.000 olacağı, kentin eski Ankara üzerinde büyütülmeyip yeni alanlara kaydırılması önem kazanmıştır. Böylece

kentin büyümesi, spekülasyonun yüksek olacağı eski kent üzerinde tutulmamış, mülkiyeti kamunun elinde olan yeni topraklara kaydırılmıştır.¹⁰⁵

Ankara'da Cumhuriyetin ilk yıllarında görev yapan belediye başkanlarının isimleri şu şekildedir:¹⁰⁶ Mehmet Ali Bey(1924 - 1924), Ali Haydar Bey (1924 - 1926), Asaf Bey (1926 - 1928), Nevzat Tandoğan (1929 - 1946). Bozkırın ortasında küçük bir kasaba görünümünde olan Ankara'nın kısa sürede modern bir başkent olarak imarında belediye başkanlarının katkısı yadsınamaz.

2.3.2. 1580 sayılı 3 Nisan 1930 Tarihli Belediye Kanunu

2.3.2.1. Kanun Hazırlanma Gerekçe ve Amaçları

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden 389 belediye devralmıştır. Bu sayı 1923 yılında 421'e, 1924 yılında 426'ya ve her yıl bir miktar artışla 1930 yılında 492'ye yükselmiştir. Belediyecilik faaliyetlerini düzenlemek amacıyla 1926 yılından itibaren bir takım kanunlar çıkartılsa da Cumhuriyetin kendi belediyecilik anlayışını oluşturması oldukça zaman almıştır.¹⁰⁷

Parasal güçleri sınırlı, personeli nitelik ve nicelik açısından yetersiz kuruluşlar olarak faaliyet gösteren belediyelerin durumunu düzeltmek için yapılan en önemli çalışma 3 Nisan 1930 tarihli 1580 sayılı "Belediyeler Kanunu" olmuştur. Bu kanun, bütün belediyelerle ilgili temel kanun niteliği taşıdığı için, 53 yıl yürürlükte kalmış olan "Dersaadet Belediye Kanunu" ve "Vilayet Belediye Kanunu"nu yürürlükten kaldırmıştır.¹⁰⁸

3 Nisan 1930 tarihli ve 1580 Sayılı Belediye Kanunu,¹⁰⁹ Osmanlı Devleti'nde II.Meşrutiyetin ilanından itibaren yapılması istenilen, fakat bir türlü gerçekleştirilemeyen ancak çok ihtiyaç duyulan bir kanundur. Türkiye'de hükümet

¹⁰⁶ **Ankara İl Yıllığı-1973**, Ankara 1973, s.55.

¹⁰⁷ **İlhan Tekeli ve İlber Ortaylı**, *a.g.e.* , s.25.

¹⁰⁸ **Bilal Eryılmaz**, "İktisâdî ve İdari Yönden Yerel Yönetimlerin Tarihi Gelişimi", *Yerel Yönetimler ve Eğitim Sempozyumu*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Personel ve Eğitim Daire Başkanlığı, 1995, s. 131-132.

¹⁰⁹ Bu konuda bkz., **Ramazan Sodan**, *Açıklamalı - İçtihatlı Belediye Kanunu*, Ankara: Mahalli İdareler Derneği Yayınları, 1999. Çalışma 1580 Sayılı kanunu tamamıyla ele almış olup günümüze kadar yapılmış değişiklikleri de kapsayacak şekilde kaleme alınmıştır.

şekli Cumhuriyet olduktan sonra, yine bir an evvel çıkarılması arzu edildiği ve birçok proje, tasarı ve teklif yapıldığı halde, ancak 1930 yılında hazırlanabilmiştir. Yine kanunun tanziminde, eski teşkilatlar ve bunların eksik olan tarafları gözden kaçırılmadığı gibi, Batı belediyelerinin hemen hepsi incelenerek hazırlanmıştır.¹¹⁰ Bu kanunla, 1924 yılında çıkarılan 442 Sayılı Köy Kanunu ile nüfusa bağlı olarak belirlenen köy, kasaba, şehir, büyükşehir tanımları bir kenara bırakılmış ve köy yasa tasarısındaki ayırımdan vazgeçilerek, köy dışında kalan tanımlamaları bir tek örgütlenme içinde ele alınmıştır.¹¹¹

1580 sayılı kanun işlevini günümüze kadar devam ettiren ve küçük değişikliklerle bugüne kadar gelebilen önemli bir kanundur. Bu kanunla ülkede ki büyük veya küçük ölçekli bütün belediyeler eşit kabul edilmiş, örgüt yapıları da aynı olarak belirlenmiştir. Bu kanunla çeşitli kurumlar arasında dağınık vaziyette olan birçok görev belediyelere verilerek bütünleştirilmiştir.¹¹²

1580 sayılı Belediye Kanunu, 1930 yılında Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkmış, Cumhuriyet'i ilan etmiş olan Türkiye'de, belediyelere yapacakları işlerde yol göstermeyi hedeflemiş, akla gelebilecek her türlü hizmeti tek tek sayarak belediyelere vermiştir. Kanunda 76 madde olarak sayılan bu hizmetleri, belediyenin kurulu bulunduğu mahallin düzeni ve halkın huzuruna ilişkin hizmetler, bayındırlık ve imarla ilgili hizmetler, sağlıkla ilgili hizmetler, eğitim, kültür, sporla ilgili hizmetler gibi sınıflandırmak mümkündür. Bu hizmetlerin birçoğu günümüzde de belediyeler tarafından yerine getirilmektedir. Bir kısmı ise artık devletin başka kurumlarına devredilmiştir.¹¹³ Öncelikle 1580 sayılı kanun başta olmak üzere çıkarılan çeşitli kanunlarla belediyelere çok geniş görevler verilmiş olmasına rağmen; zamanla merkezi yönetimin görev alanı belediyeler aleyhine genişleme imkanı bulmuştur.¹¹⁴

Osmanlı döneminde kabul edilip 53 yıl yürürlükte kalan Vilayet ve Dersaadet Belediye Kanunları, ekleri ve düzenlemeleri ile 1924 tarihli Ankara Şehremaneti

¹¹⁰ **Osman N. Ergin**, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul: İ.Ü.H.F. İktisat ve İctimaiyet Enstitüsü Neşriyatı, 1936, s.134.

¹¹¹ **Korel Göymen**, *Bir Yerel Yönetim Öyküsü*, Ankara 1980, s. 17-19.

¹¹² **Korel Göymen**, *Türkiye 'de Kent Yönetimi*, İstanbul: Boyut Yayınları, 1997, s. 20.

¹¹³ **Fethi Aytaç - Orhan Pirlar, Fikri Gökçeer**, *Belediyelerimize Rehber*, Ankara: Türk Belediyecilik Derneği Konrad Adenauer Vakfı Ortak Eğitim Projesi Yayını, 1992, s. 11-12.

¹¹⁴ **Hamza Al**, "Cumhuriyet Dönemi Belediyeciliğinin Tarihsel Gelişimi", *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, c.2, İlke Yayınları, İstanbul 1996, s.24.

Kanununu, yürürlükten kaldırılmış olan¹¹⁵ bu kanunla birlikte, ardı arkasına belediyelerle ilgili başka kanunları da çıkartılmıştır.

1580 Sayılı Kanunun hazırlanmasında beş esas ilke göz önünde tutulmuştur. Birinci ilke: Belediyeler arası eşitliktir. İkinci ilke: Belediyelerin icraatlarında serbest bırakılmasıdır. Üçüncü ilke: Belediyeler üstünde güçlü bir merkezi yönetimin denetimi olmasıdır. Dördüncü ilke: Tek dereceli seçim ve halkın etkin denetiminin sağlanmasıdır. Beşinci ilke: Belediyelerin hizmet alanının genişletilmesidir.¹¹⁶

1580 sayılı Belediye Kanunu, Osmanlı Belediyeciliği ve on yıllık Cumhuriyet Belediyeciliği deneyimine rağmen büyük ölçüde Fransız Belediyeciliği'nden etkilenmiştir. Türk Belediyeciliğinin temel kanunu olarak kabul edilen 1580 sayılı Belediyeler Kanununun bazı özellikleri şunlardır: ¹¹⁷

Kanunun 1. maddesinde, belediyenin tarifi verilmiştir. Buna göre "*Belediye; beldenin ve belde sakinlerinin mahalli mahiyette müşterek medeni ihtiyaçlarını tanzim ve tesviye ile mükellefhükmi bir şahsiyettir.* " Bu kanuna göre nüfusu iki bini aşan bütün yerleşim yerleri ile kaza ve vilayet merkezlerinde belediye örgütü kurulması zorunludur. Belediyelerin, belediye meclisi, belediye encümeni ve belediye başkanı olmak üzere üç organı bulunmaktadır.

Kanunun 13. Maddesinde, kimlerin hemşeri kabul edileceği gösterilerek, hemşerilerin belediye işlerindeki hakları sayıldığı gibi, 14. Maddede de belde sınırı içindeki şahısların görevleri belirtilmiştir. Burada dikkati çeken nokta, belediye hakları hemşerilere ait olduğu halde, belediye yükümlülüklerin, belediye sınırları içinde oturan, bulunan, ilişkisi olan herkesi kapsamasıdır.

Kanunda, beldenin ve belde halkının sıhhat, selamet ve refahını sağlama, düzenini zarardan koruma amacıyla yapacağı görevlerin başlıca nelerden ibaret olduğu, 76 madde halinde sayıldıktan sonra, bunların haricinde ayrıca kanun, nizamname ve talimatnamelerin belirli hususlarında belediye görevlerinin içinde bulunduğu işaret edilmiştir.¹¹⁸

¹¹⁵ Sıddık Tümerkan, *Türkiye'de Belediyeler*, İstanbul: R. Zeliç Basımevi, 1946, s.245.

¹¹⁶ İlhan Tekeli - İlber Ortaylı, *a.g.e.* , s.51.

¹¹⁷ Osman N. Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı* , İstanbul: İ.Ü.H.F. İktisat ve İctimaiyet Enstitüsü Neşriyatı, 1936, s.135-136.

¹¹⁸ İsmail Hakkı Görel, *Bizde Belediyecilik*, Ankara: Doğuş Ltd. O. Matbaası, 1953, s. 15-16.

Belediyeler Kanunu; beledi görevleri, zorunlu ve isteğe bağlı olmak üzere ikiye ayırmıştır.¹¹⁹ Bütün belediyeler için zorunlu sayılan görevler; temizlik, sağlık, eğitim, ulaşım, kentin düzen ve asayışı, fiyat kontrolleri, beldenin korunması gibi zorunlu konulardaki görevlerdir.

Kanunda bazı görevler de bütün belediyeler için isteğe bağlı görevler olarak belirtilmiştir. Bunlar da kültürel niteliği ağır basan, belediyenin doğrudan üretime girmesini, girişimcilerin yerini almasını, müesseseler kurmasını öngören görevler, kentin ekonomik hayatını düzenleyici ve canlandırıcı faaliyetler, sosyal güvenlik ve yardım niteliği ağır basan görevler olarak dört grupta toplanabilir. Yine bu kanuna göre, belediye teşkilatı şu organlardan meydana gelmektedir: Belediye meclisi, Belediye encümeni, Belediye reisi, Belediye reis muavinleri, Belediye baş amirleri, İstanbul gibi şubelere ayrılmış olan büyük şehirlerde şube müdürleri.¹²⁰

Belediye meclis üyeleri ve belediye reisi 4 yıl için, encümen üyeleri ise 1 yıl için seçilirler. 1580 Sayılı Belediye Kanunu'nda, belediyelere çok önemli görevler verilmiştir. Ancak görev verilirken belediyelere güvenilmemiş sıkı bir kontrol mekanizması kurulmuştur. Adeta belediyelerin eli kolu bağlanmıştır. Bu durumda belediyelerin görev ve yetkilerinin artırılışı, Avrupa'da 1930'lu özerk belediyeçilik hareketinin güçlü olması sayesinde birçok kamu hizmetinin belediyelerce yapılmasının Türkiye'ye etkisidir. Belediyelere güvensizlik ise, Osmanlı'nın merkezîyetçi mirası ile Cumhuriyetin yeni rejim arayışlarında taşraya güvensizliğinin bir sonucudur.

Belediye Kanununun hazırlanması yapılan inkılâpların bir devamı niteliğinde düşünülmüş ve Atatürk'ün bizzat bu konuda direktifi ile olmuştur. Kanunun gerekçesini açıklayan "esbabı mucibe lahiyası"nda *"Cumhuriyet prensiplerini kabul ve tatbik etmekte olan memleketlerde müntahap idarelerin hâkimiyeti milliyeyi ifade eden müntahaplar tarafından umumî belediye meclisleri vasıtasıyla murakabesi esasının tatbikidir ki cumhuriyet esaslar ile ahenktar bir manzume teşkil etmesi lâzım gelen belediyelerin hayatında feyizkâr tesiri yapmaktadır"* denilmiş, kanunun mecliste görüşmeleri esnasında, belediyelerimizin anayasası demek olan bu ana kanunun, büyük inkılâbımızın bir eseri olduğu ve hükümetin her işte olduğu gibi bu

¹¹⁹ Sıddık Tümerkan, *Türkiye'de Belediyeler*, İstanbul: R. Zeliç Basımevi, 1946, s.270.

¹²⁰ Osman N. Ergin, *a.g.e.* , s.136-137.

layihayı da Türk istiklâl ve inkılâbının büyük lideri Gaziden aldığı ilham ve onun çizdiği direktifle hazırlanmış olduğu da İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından altı çizilerek açıklanmış, Türk kadınının bu kanunla belediye işlerinde görevlendirildiği ve yakın senelerde TBMM de de yer alacağı eklenmiştir.¹²¹

Kadınların, Belediye seçimlerinde seçme ve seçilme haklarını elde etmelerinde Afet İnan'ın büyük katkısı olmuştur. Afet İnan'ın anılarında Tarih ve Yurt Bilgisi Dersleri verdiği Musiki Muallim okulunda ders konusu gereği belediye seçimi için öğrencilerine oy kutuları hazırlatıp yürürlükte olan Belediye Kanununa göre seçim denemesi yaptırdığı, öğrencilerin buna göre oy vererek bir kız arkadaşlarını belediye başkanı seçtikleri, bu sırada bir erkek öğrencinin, yürürlükteki kanuna göre kadınların oy verme hakkı olmadığı gibi seçilemeyeceklerini de hatırlatarak itiraz ettiğini anlatmıştır. Afet İnan ise o anda bir kadın öğretmen olarak öğrencilerinin önünde düşmüş olduğu durumdan çok üzüntü duymuş ve aynı gün durumu Atatürk ile İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya anlatmıştır. Afet İnan Atatürk'e o andaki üzüntüsüyle " *hiç olmazsa erkek öğrencim kadar bir hak sahibi olmadan o sınıfa ders veremeyeceğim* " demiştir. Atatürk, Afet İnan'a bu konuda çalışıp, diğer ülkelerde bu sorunun nasıl çözülmüş olduğunu araştırmasını istemiş, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da TBMM'de bir yıldan beri konuşulmakta olan Belediye Kanununda bu işin ele alınabileceğini belirtmiştir. Atatürk konuyla ilgili hazırlıklı olmak ve tartışma yapmak gerektiğini belirterek, Çankaya Köşkü'ne konuyla ilgili devlet adamları, öğretim üyeleri ve uzmanları davet ederek, çalışmalar başlatılmıştır.¹²²

Belediye kanunu değişiklik teklifi, İstanbul Mebusu Süreyya Paşa tarafından yapılmıştır. Hükümet tarafından konunun acilen görüşülmesi istenmiş, Kars milletvekili Ahmet Ağaoğlu tarafından konunun önemli olup daha detaylı ve uzun uzadıya geniş bir zaman içinde görüşülmesi, kısa bir zaman sonra yeniden tadil edilme ihtiyacı ile karşı karşıya kalınmaması için birkaç kez incelenip üzerinde konuşulduktan sonra kanunlaştırılması istenmiştir. İçişleri Bakanı olan Muğla milletvekili Şükrü Kaya ise, genel seçimlerin belediye meclislerinden geçtiğini belirterek, gelecek sene genel seçimlerin olması nedeniyle kanunun o sene içinde

¹²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37, s.24.

¹²² **Sıdika Tezel**, *Afet İnan, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Üçüncü Basım İstanbul 1975, s. 164-165.

uygulanmak zorunda olduğunu söylemiştir. Yapılan oylamada kanunun acil görüşülmesi kabul edilmiştir.¹²³

1580 Sayılı Belediye Kanunun gerekçeleri arasında şehirlerimizin en ilkel ve en zarurî ihtiyaçlarının bile karşılanamamasından kaynaklanan zorlukların olduğu, belediye denilince akla giderilmek için hazırda bekleyen bir çok ihtiyaçlar, yetki ve yeterli araç yokluğundan şikayetçi ve yetersiz kalmaktan üzgün heyetler ile bakımsız ve tutumsuz kasabalar geldiği hatırlatılmış, bundan da millî vicdanın büyük rahatsızlık duyduğu belirtilmiştir. Medeni dünyada şehircilik bilimi ve sanatı gelişip şehirlere özel itinalar gösterildiği zaman, bizim şehirlerimizin, millî hayat ve faaliyetin her sahasında olduğu gibi sultanların baskı ve anarşisinin ihmaline uğramış olduğu, daha sonrasında ise seneler süren istilâ ve işgal felâketine maruz kaldığı, bu yüzden şehirlerimizde, medenî, toplumsal, sıhhi teşkilât ve kurumlarımızın kurulamamış ya da yeterli seviyeye gelememiş olduğu mecliste vurgulanmıştır.¹²⁴

İkinci önemli gerekçe olarak meclisteki görüşmede İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından belediye kanunlarının büsbütün başka esaslar dahilinde yapılmış olduğu, hükümlerinin sözü edilen görev ve ihtiyaçlara cevap veremediği gösterilmiştir. Eski kanunların, belediyelerin bugünkü ihtiyaç ve zihniyetle uygun, düzenli çalışmasına ve devletin de bu çalışmayı düzenlemesine engel olduğu vurgulanmıştır.¹²⁵

Üçüncü gerekçe ise milletvekili seçimlerinin yaklaşması belediye heyetlerinin ise genel seçimlerde büyük önem taşıması olarak gösterilmiştir.¹²⁶

Ahmet Ağaoğlu ifadelerine göre kanunun gerekçeleri içinde İçişleri Bakanınca tespit edilen: *"son senelerde bazı mühim maddelerin tadil edilmiş olmasına rağmen bilhassa belediye makinesinin işlemesi ve murakabe edilmesi itibarile kendilerinden beklenen yüksek idarî faaliyet ve millî kabiliyet göstermeğe gayri müsait ve teşekkül itibarile tamamen gayri ilmî ve garip bir teşekkül olmaktan henüz kurtulamamış"* olmaları da kanunun değiştirilmesi için bir neden teşkil etmiştir.¹²⁷

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37, s.22.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37, s.22.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37, s.23.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37, s.22.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37, s.26.

Devletin belediye işlerinde denetim hakkının düzenlenmemiş olması da bu değişiklik için bir gereklilik olmuştur. Cumhuriyet rejiminde *"devlette ve kamu kuruluşlarında en küçük bir sorumluluk alan bir vatandaşın efâl ve amali burada Millet Meclisi huzurunda sorumlu olabilecek bir makama bağlı olması gerektiği"* hususuna İçişleri Bakanı tarafından değinilmiş, belediyelerin idaresinden ve hesabından meclise hesap verecek sorumlu bir makam bulunmadığı, milletin bütün kaderine hâkim olan Millet Meclisi'nin yetkilerinin oralara erişmesinin zorunlu olduğu söylenmiştir.¹²⁸

Eski belediye kanununda bütçe hakkında bazı hükümler olmasına rağmen hiç bir zaman bütçe uygulanmaması, belediye bütçelerinin uçan kâğıtlar üzerinde kurşun kalemi ile yazılır halde bulunması da önemli bir değişiklik gereksinimi oluşturmuştur. İçişleri Bakanı, kendisinin İzmir Belediye Başkanı olduğu zamandan söz ederek dört yüz bin liralık bir bütçeyi kendisine perişan bir kâğıt üzerinde kurşun kalemle tashih edilmiş olarak getirmiş olduklarını anlattıktan sonra, bütçe yapmamanın, konuyu bu halde bırakmanın, hesaba kitaba önem vermemenin, Cumhuriyet prensibine özellikle karşı olan bir ihmal ve bir anarşi olduğunu söylemiştir. Milletin cebinden vergi diye alınan tek bir paranın hem hesabını vermeye hem de sormaya mecbur olunduğunu, gerek İçişleri Bakanlığı ve gerek encümenlerde kanunun düzenlemesine sebep olan amacın Cumhuriyet ve demokrasi prensipleri içinde şehirlerimizin imar ve iskânlarına imkân hazırlamak olduğunu belirtmiştir.¹²⁹

Yeni hazırlanan Belediye kanunun amacının: "eski kanundaki şehirlerimizin ilerleme ve iyileştirilmesine engel olan hükümleri kaldırmak, bugünkü ihtiyaç ve zihniyete göre belediyeleri birer şehir haline getirmek, hemşehrilerin belediye işlerindeki karar, icra ve denetleme yetkilerini arttırmak, ihtiyaçları düzenleyerek zorunlu görev olarak görülenleri muayyen ve müsbet bir programa bağlayan amelî ve teknik bir tarzda icra ettirmek, bütçe ve hesaba ait işlemleri sıkı bir tarzda malî kurallara bağlamak, Devletin denetim ve kontrolünü tespit ederek belediye işlemini anarşiden kurtarmak" olduğu mecliste dile getirilmiştir.¹³⁰

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37, s.28.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37, s.28.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37, s.23.

Meclisteki görüşmeler esnasında şehirlerimizdeki noksanlıklar ve güçlüklerin bir plân ve program dahilinde zamanla halletmekten başka bir çare bulunmadığı, şehirlerin ve belediyelerin ortak ve genel nitelik taşıyan ihtiyaçlarının olduğu tespiti yapılmıştır. Bu genel ve ortak ihtiyaçları belirlemek, düzenlemek ve karşılamakla sorumlu organları oluşturmak, yetki ve görevlerini belirlemek, bu görev ve hizmetleri görebilecek kaynak ve araçları sağlamanın devletin belli başlı görevlerinden olduğuna değinilerek, bu görevin ihtiyaca yönelik ve uygulanabilir kanunlar yapmak ve kanunların uygulanmasının, denetlemekle yerine getirilebileceği öne sürülmüştür.¹³¹

Bu kanun tasarısında güdülen diğer bir amacın da, kaldırılması teklif edilen kanunda *"kararda icra, icra ile denetim biri biri ile karışmış olduğu, Sail ve mes'ul belli olmaması"* yüzünden özellikle görev ve yetkilerin tayin ve tespitini sağlamak olduğu söylenmiştir. Cumhuriyet rejiminde, kamu kurumlarında görev yürüten her vatandaşın sorumlu olması, hareketlerinin hesabını milletvekillerinin huzurunda vermekle yükümlü bir makama bağlı olmasının temel esas olduğu vurgulanmıştır.¹³²

Eski kanunda bütçe ve hesap işlerinin sağlam esaslara bağlanmamış olması sebebiyle, dürüst olmak, varidat ve harcamaları düzgün bir bütçeye bağlayarak tahsilat ve harcamaları kanun ve mali kurallara göre yapmanın sağlanması da güdülen diğer bir amaç olmuştur.¹³³

2.3.2.2. Kanunun Genel Özellikleri ve Seçime Dair Düzenlemeler

Belediye Kanunu'nun gerekçesinde, kanunun çerçevesini oluşturan özellikler 5 madde ile sıralanmıştır: ¹³⁴

İlk özellik olarak, Türkiye belediyelerinin, kuruluşu, hemşehrilik hukuku, yetki ve görevleri, üst idarî makam tarafından denetim ve gelir kaynakları bakımından eşit oldukları esası ön plana çıkmıştır.

İkinci özellik olarak, belediyeler için Devlet kanunlarının hükümlerine karşı olmamak şartıyla, yerel eğilim ve ihtiyaçların belirlenmiş olduğu her türlü imar ve

¹³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37, s.23.

¹³² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37, s.23.

¹³³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37, s.23.

¹³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 20.3.929, Devre 3, Cilt 16, Sıra No:85,s.1-3.

ilerleme kararlarını vermek ve uygulamak konusunda, serbest çalışma hakkının açıkça tanınması olmuştur.

Üçüncü özellik olarak, belediye işlerinde, devlet kanunlarının tamamını uygulamak ve belediyelerin kanunlara aykırı icraatlarını önleyebilmek için belediyeler üzerinde güçlü bir hükümet denetimi esası getirilmiştir. Ancak bu denetimin genel bir denetim olmayıp, bunun özel kanunlarla sınırlarının ve şartlarının belirtilmesi gereği kabul edilmiştir.

Dördüncü özellik olarak belediyeler için serbest seçim esası ve halkın etkin denetiminin gerekliliği kabul edilmiştir.

Beşinci özellik olarak, belediyelerin zorunlu ve isteğe bağlı görevleri sayılmakla birlikte, kanunun belediyelerin hakları ve imtiyazları kısmında belediyelere geniş yetkiler verilmiştir.

Kanunun birinci bölümünde, belediyelerin idaresi ile ilgili esaslar belirlenmiştir. Bu bölümün birinci maddesinde belediye; beldenin ve belde halkının müşterek ihtiyaçlarını temin eden bir tüzel kişilik olarak ifade edilmiştir. İkinci madde ile belediye teşkilinin 2000 den fazla nüfusu bulunan yerleşim yerlerinde, nüfus adedine bakılmaksızın kaza ve vilâyet merkezi olan beldelerde kurulacağı belirtilmiştir. Üçüncü madde ile belediye idaresinin kimler tarafından yönetileceğine ait hükümler düzenlenmiştir. Dört, beş ve altıncı maddeler belediye hudutlarının nasıl çizileceğini ve çizilen sınır kayıtlarının hangi makamlarca onaylanacağı ve yerleşim yerleri arasındaki sınır anlaşmazlıklarının hangi şekillerle giderileceği gibi sorunlar düzenlenmiştir.¹³⁵

Kanunun yedinci maddesinde, bir beldenin bazı kısımlarının müstakil bir belde haline geçmesi veya diğer bir belde ve köy hududu dahiline girmesi için çağdaş usuller ve uygulamalar düzenlenmiştir. Sekizinci madde ile belde içinde mahalleler kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi ve bunlara isim verilmesi ile ilgili esaslar düzenlenmiştir. Dokuzuncu madde ile belde isimlerinin değiştirilmesi, onuncu madde ile belediye şubeleri ve bu şubelerin kaldırılması veya hudutlarının değiştirilmesi, on birinci madde ile bir köyün veya bir kaç köyün birleşerek bir belediye oluşturması için gereken şartlar düzenlenmiştir.

On üçüncü madde ile hemşehrilik şartları belirlenmiş, on dördüncü madde ile belediye hududu içinde oturan her şahsa belediye emirlerini tutma ve belediye vergi ve harçlarını ödemesi ile ilgili esaslar belirlenmiştir.

İkinci bölümde, kanunun en önemli maddelerinden biri olarak, 76 fıkradan oluşan on beşinci madde ile belediyeye verilen çevre sağlığı, temizlik, eğitim, zabıta imar iskan denetim ve kontrol gibi görevler tek tek sayılmıştır. 16 ve 17. maddelerde belediyelerin gelirlerinin yönetimi ve harcamaları ile ilgili esaslar düzenlenmiştir.¹³⁶

Üçüncü bölümde 20. madde ile doğrudan doğruya hemşehrilik tarafından dört senede bir seçilen üye sayıları beldelerin nüfuslarına göre tespit edilen belediye meclislerinin kurulması, 21 ve 22. maddelerle bu meclislere verilecek seçme ve seçilme şartları düzenlenmiştir. 23 ve 24. maddelerle seçme ve seçilme hakkı Türk kadınlarına da verilmiştir. 25. madde ile Devlet memurları ile belediye memurlarının memuriyetleri dâhilinde meclis üyeliğine seçilmesi yasaklanmıştır.

Kanunun önemli maddelerinden biri de Belediye encümenlerinin kuruluşunu düzenleyen 76. maddesidir. 83. ve 84. maddelerde Encümenin vazifeleri sayılmış, 85. maddeyle de encümen üyelerinin istifa koşulları düzenlenmiştir.

Beşinci Bölümde 88. madde ile belediyelerin ve şubelerinin kadrosunun belirlenmesi, 89'ncü madde ile Belediye başkanlarının seçimine ait esaslar düzenlenmiş, başkanlık süresi dört yıl olarak belirlenmiştir. 90. madde ile özel durumlarda yeni başkan seçilinceye kadar geçici başkanın belirlenmesi ile ilgili yetkiler düzenlemiştir. 91 ve 92. maddeler belediye başkanının görevden alıkonması gerektiren şartları düzenlemiştir.¹³⁷

Kanunun altıncı bölümünde 23 madde ile Belediye bütçesine ait esaslar ve kurallar düzenlenmiştir. Yedinci bölümde belediyelerin yalnız başına yapamadıkları görevlerden bir kısmının ifası için diğer belediyeler veya köy, il yerel yönetimleri ile birlikte çalışmalarını sağlayan yetkiler düzenlenmiştir¹³⁸.

Sekizinci bölümde siyasî ve iktisadi sebeplerle İstanbul ili mahalli idaresi ile belediyesinin birleştirilmesi, bu işlemle ilgili gerekli düzenlemeler yer almıştır.

¹³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37, s.25.

¹³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37, s.28

¹³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37, s.30.

Dokuzuncu bölümde nüfusu 70 bini geçen beldelerde meclis azasına huzur hakkı verilmesi, belediyelere gelir kaynakları bazı hizmetler için yetmemesi durumunda devlet tarafından verilecek borçlarla ilgili müteferrik hususlar düzenlenmiştir.

Dahiliye vekâletince tanzim olunup Başvekâletin 6/1212 numaralı ve 20-111929 tarihli tezkeresi ile Büyük Meclise sunulan 164 maddelik Belediye kanunu 3 Nisan 1930 Perşembe günü mecliste yapılan oturumda, 198 kişi oylamaya katılmış ve müspet oy vermiş, 117 kişi ise oylamaya katılmamıştır¹³⁹.

¹³⁹ **Yücel Özkaya**, "Atatürk Dönemi ve Atatürk İnkılapları", *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, c.9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.458-9.

III. BÖLÜM

YENİ BİR SÜREÇ: 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ VE SONRASI

3.1. 1930 Belediye Seçimlerinin Yapıldığı Ortam ve Şartlar

Belediye Seçimlerinin yapıldığı dönemin ekonomik şartları, halkın içinde bulunduğu yaşam koşulları ile bu koşulların sosyal olaylara etki ve yansımaları, konunun yorumlanabilmesi ve irdelenebilmesi için önem taşımaktadır. Dönemin ekonomik çerçevesini oluştururken dikkatimizi çeken en önemli ortam değişkenleri, dış dünyada meydana gelen ekonomik bunalımın tüm dünya ile birlikte ülke ekonomisine olumsuz etkileri, Duyun-u Umumiye borçlarının ödenmesinin yarattığı sorunlar ve ülkenin kalkınma ihtiyaçlarının getirdiği sorunlar olmuştur.¹⁴⁰

İsmet İnönü'nün anılarında aktardığına göre 1929'a kadar dışarıya karşı iktisadi ve mali bakımdan ilişkilerimiz kesilmiş durumdadır. Bu şartlar içinde harap memleketimiz imar olunabilmiş, mali ve ticari denge korunarak ülke idare edilebilmiştir. Bütçenin açık vereceği, idare edemeyip, borç almaya mecbur olunacağı, önemli işlerimizin yapılamayacağı gibi düşünceler, devleti yönetenlerin kafasında hiç yer etmemiş, sıkıntılar devletin doğal sıkıntıları olarak görülüp çarelerinin de elimizde olduğu düşünülerek her sene bu dertlerin bir kısmının çaresi bulunmuştur. Bütçe açığı ve ticaret dengesindeki açığın önemi çok iyi kavranarak bundan sakınılmıştır. İnönü, dışa karşı olan durumu da şöyle anlatmıştır:

"İlk seneler, vakit vakit, gerek para değerinde uğradığımız dalgalanmalardan, gerek ticaret muvazenesinde çektiğimiz güçlüklerden, iktisadi sebep aramaktan ziyade siyasi sebep aramaya meylimiz vardı. Zannederdik ki, paramızın değerini mahsus düşürüyorlar. Zannederdik ki, ticaret muvazenesini bozmak ve dengeyi sağlamamak için memleket aleyhine kurulmuş tertipler ve siyasi anlaşmalar vardır. Onları

¹⁴⁰ Hikmet Çolak, 1930 Belediye Seçimleri, Ankara Üniversitesi. İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s.85.

işletmektedirler. Böyle yarı sakat, yarı ifratlı tahminler içinde idare ederken, bütçenin ve dış ticaretin muvazenesini korumaya uğraşıyorduk ve muvaffak oluyorduk. Tahminlerimizde ifrata kaçtığımızı söylerken, tabii bunun bir kısmının da gerçek olduğunu belirtmeliyim." ¹⁴¹

Mevcut ilkel tarımsal yapı, esas itibarıyla ülkenin yiyecek gereksinimini karşılamaya yönelik olmuş, çoğu yörelerde küçük köylü işletmeleri iç pazara bile açılmadan kendi geçimlerini sağlamakla yetinmişlerdir. Verim düşük, ulaştırma şebekesi elverişsizdir. 1929 Dünya Bunalımı Türkiye tarımını fena halde etkilemiş, tarım ürünü fiyatlarının ve dış talebin düşmesi, tarımsal gelişmeyi çok yavaşlatmıştır. ¹⁴²

Cumhuriyetin ilk yıllarında âşar vergisin kaldırılmasının simgelediği iktisat politikası, genel olarak tarıma yarar sağlayacak nitelikteyken, özellikle, 1930'dan itibaren ise, endüstrileşme çabaları nedeniyle, iktisat politikası köylünün aleyhine dönmüştür. ¹⁴³

1923-1929 döneminde tarımın gerisinde kalmış çok küçük ölçekli denilebilecek bir endüstri mevcut iken, dış ticaret açığının büyümesi karşısında, 1929'dan itibaren başvurulmuş korumacılık önlemleriyle endüstrideki gelişme tarımdakini aşmış, bunda tarım ürünü fiyatlarının düşüklüğünün de önemli bir payı olmuştur. ¹⁴⁴ Sanayinin %85'inin yabancıların elinde bulunmasının yanı sıra, sanayi, İstanbul ve İzmir'de kümelenmiştir. Türkiye'deki 65.245 endüstriyel iş yerinin %8.9'u 5 işçiden fazla çalıştıran iş yerlerinden meydana gelmiş, 100 işçiden fazla çalıştıran iş yerleri toplam sayının %0.2'sini meydana getirmiştir. 65.245 iş yerinin ancak %4'ünde motor gücü kullanılmıştır. ¹⁴⁵

1920'li ve 1930'lu yıllarıyla ilgili ekonomiyi de sarsan en önemli konulardan biriside Doğu'daki asayiş sorunu olmuştur. Ayrıca Şeyh Sait isyanı ile başlayan

¹⁴¹ **İsmet İnönü**, *İsmet İnönü'nün Hatıraları Cumhuriyetin İlk Yılları II*, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1998, s.21-22.

¹⁴² **Mete Tunçay**, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 190.

¹⁴³ *a.g.e.* , s.190-192

¹⁴⁴ *a.g.e.* , s.192-193.

¹⁴⁵ **Ahmet Yücekök**, *100 Soruda Türk Devrim Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1984, s.82.

sayıları ona yaklaşan iç güvenlik olayları göz önüne alındığında, özellikle iç politikaya yansımaları bakımından, bu ayaklanmaların Kurtuluş Savaşı kadar etkili oldukları söylenmiştir. Büyük askerî harcamalara ve yüksek kayıplara yol açan bu haliyle devlet harcamalarında dengeyi bozarak bütçeyi zorlamış oldukları görülmektedir.¹⁴⁶ İsmet İnönü, anılarında bu asayiş meselesinden bahsederken, doğuda dışarıyla irtibatlı olan asayiş meselesinin daha senelerce büyük ölçüde askeri hareketlere ihtiyaç gösterir bir şekilde devam ettiğinden, bunun dışında Orta Anadolu'da da, Batı Anadolu'da da dağlarda eşkıyalık şeklinde hareketler ve yol kesmelerin söz konusu olduğundan bahsetmiştir.¹⁴⁷

Bu dönem içinde devletin bir yandan iç isyanlar, diğer yandan da devlet örgütlenmesi ile uğraşması, ekonomiyle ilgilenme düzeyini olumsuz yönde etkilemiştir. Yeni devletin kuruluşunun daha ilk zamanlarından itibaren giriştiği faaliyetlere bakıldığında, yeni hükümetin teknokrat yönelimli olduğunun söylenilebileceği gibi, işbaşına gelen hükümetlerin temel uğraşlarını genelde ekonomiden çok, siyasal ve toplumsal meseleler oluşturmuştur.¹⁴⁸

Ekonomik koşullar Atatürk'ün 1 Kasım 1930'da 4. Yasama yılı açış konuşmasına da yansımıştır. Atatürk, özellikle tarımla ilgili ülkelerde duyulan dünya çapında bir ekonomik krizin olduğunu, bu krizin doğal olarak Türkiye'yi de etkilemiş ve ağırlığını hissettirmiş olduğunu söylemiştir. Atatürk bu konuşmasında geçen yıl içinde milli para krizi sorunu ile karşılaşıldığını, bu krizi karşılamak için olumlu önlemlerin alındığını, fakat içinde bulunulan durumun mali ve ekonomik önlemlerin ve ölçülü davranmanın özenle sürdürülmesini gerektirdiğini dile getirmiştir. Bu konuda alınan önlemler olarak hükümetin bütçeyi önemli tasarruflarla hazırladığı, vergilerde reform yapılarak ödeyen için ekonomik kolaylıklar sağlayan değişikliklere gidildiğini, Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kurulması ve hisse senetlerinin vatandaşlara sunulmasına başlanıldığını, Osmanlı borçlarının da ülkenin yaşam ve gelişmesini etkilemeden ödenmesi için hükümetin çalıştığını söylemiştir.¹⁴⁹

Mete Tunçay, *a.g.e.* , s.127.

¹⁴⁷ **İsmet İnönü**, *a.g.e.* , s.17.

¹⁴⁸ **Metin Toprak**, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi*, Ankara: Kara Harp Okulu Yayını, 1999, s.23.

¹⁴⁹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. III, c. 22/ sayı 2.

Ülkenin şartları ise Cumhuriyet yönetimini, ülkenin geri kalmışlığını kırmak için yeni kuruluşları, büyük bayındırlık işlerini ve özellikle de demiryollarının yapımını sürdürmeye zorlamıştır. Bu girişimlerin başlıca parasal kaynağı o yıllarda dış kredi sağlanmasındaki güçlük de göz önüne getirilirse, vergiler arttırılmış bu nedenle vergi yükünün büyük bölümünü taşıyan köylü gerçekten de güç durumda kalmıştır. Bunalım, bir tarım ülkesi olan Türkiye'de genel olarak köylü kesimi üzerinde olumsuz etkilerini duyurmakla birlikte, bu etki, özellikle dışsatıma yönelik tarımsal üretim yapan bölgelerde kendini daha çok göstermiştir. Bu nedenle, başta İzmir ve çevresi, demiryollarının ulaştığı bölgeler ve limanla bağlantısı olan kıyılardaki ovalık yerler, dünya ekonomik bunalımından en çok etkilenen yerler olmuştur. Bu yerlerde yeni bir çıkış arayışı olarak insanların Serbest Cumhuriyet Partisi'ne koşmalarının nedeni de bu durum olmuştur.¹⁵⁰

Türkiye bunalımdan çıkabilmek için dışa kapanan bir ekonomik politika seçeneğini kolayca izleyebilmiştir. 1930 bunalımı Türkiye'de hissedilince dış ticaretine getirdiği miktar sınırlamaları, ikili anlaşmalar ve gümrük önlemleriyle dış ödemeler açığını kapamış ve parasının değerine kararlılık kazandırmıştır. Kolayca dışa kapanabilme olanağı bulan Türkiye, içte tarım kesimi aleyhine yarattığı bir fiyat makasının doğurduğu olanaklardan yararlanarak devlet eliyle ithal ikameci bir sanayileşmeyi başlatabilmiştir.¹⁵¹

Kurtuluş Savaşı bittiğinde de bürokratlar hem savaşı yapan güç hem de savaş sonrası ortama tek parti aracılığı ile el koyan güç olarak belirmişlerdir. Girişimci sınıfın cıızlığı, toplumda sivil-asker bürokratların gücünü arttıran büyük bir etken olmuştur. Girişimci sınıfın Batılı toplumlarda büyük ölçüde üstlendiği bir takım görevleri de bürokratlar yapmaya başlamışlar, genel yönetim dışında, tarımsal ve endüstriyel üretimi ve girişimcileri de örgütlemişlerdir. Alt yapı tesisleri kurma işlevini yükümlenmişlerdir. Toplumda başka yaygın ve prestijli iş alanı olmadığı için eğitilmiş, laik düşünceli kişiler için istihdam edilecek cazip işler devlet kapısında olduğundan, bu kesim burada yoğunlaşmıştır. Osmanlı düzeni Cumhuriyete miras olarak genellikle yoksulluk ve sömürü bırakmış, bu toplumsal mirasta ise en güçlü

yeri, toplumda başka güçlü sınıflar oluşmamış olduğu için, asker-sivil bürokratlar almışlardır.¹⁵²

Toplumda Cumhuriyetin kurulmasına karşı oluşan tepkilerin örgütlenmesinin, Cumhuriyetin siyasal yapısı ve geleceği için tehlikeli olacağı öngörüsü oluşmuştur. Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nde olduğu gibi iplerin hemen Atatürk ve rejim düşmanlarının eline geçme tehlikesi nedeniyle, cumhuriyetin egemen siyasal elitinin görüşü, demokrasiyi ayakta tutacak güçte sosyal sınıflar ve kurumlar oluşana dek cumhuriyetin gelişme sürecini ona en saygılı ve sadık bir tek kurumla yürütmek olmuştur.¹⁵³

Hem ortam hem de halkın durumu en iyi şekilde Atatürk tarafından tespit edilmiştir. Hasan Rıza Soyak anılarında, Mustafa Kemal Paşa'nın Antalya'da 6 Mart 1930 günü yaptığı yurt gezisinde aralarında geçen konuşmaları şu şekilde aktarmıştır:

"Her gittikleri yerde mütemadiyen dert, şikâyet dinledikleri, her tarafın derin bir yokluk, maddi, manevi bir perişanlık içinde olduğu, asırlarca dünyanın gidişinden gafil, birtakım şuursuz idarecilerin elinde kalan bu cennet memleketin düşe düşe acınacak hale düşmüş olduğu, memurlarımızın henüz istenilen seviyede ve kalitede olmayıp, çoğunun görgüsüz, kifayetsiz ve şaşkın olduğu, büyük istidatlara mâlik olan zavallı halkımızın ise, kendisine mukaddes akideler şeklinde telkin edilen bir sürü batıl görüş ve inanışların tesiri altında uyuşmuş kalmış olduğu" sözleriyle durumun çerçevesini çizmiştir. Atatürk ayrıca, " halkımızın zihninde kökleşmiş olan her şeyi başta bulunandan beklemek itiyadının onu en çok üzen şey olduğunu, bu zihniyetle; herkesin büyük bir tevekkül ve rehavet

¹⁵² Ahmet Yücekök, a.g.e. , s.84.

¹⁵³ a.g.e. , s.86.

içinde, bütün iyilikleri bir şahıstan yani kendisinden beklediklerini" söylemiştir.¹⁵⁴

Devrimlerin gerçekleştirilmesine ve başarıya ulaştırılmasına karşı çıkan gerici güçlere karşı alınan önlemler aynı zamanda halkın sorunlarının dile getirilmesinde ve hattâ bazen yolsuzlukların ortaya konmasında bir çekingenliğe de yol açmış bulunmaktadır. Sorunların dile getirilememesi çözümsüzlüklere, bu da hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Devrimlere karşı olanlar, Osmanlı düzeninin ortadan kaldırılmasından zarara uğrayanlar, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının doğal düşmanları olmasının yanında, devrimlere hiç de karşı olmayan hattâ bunları gönülden destekleyen kitleler de, altında ezildikleri ekonomik ve yönetsel sorunları yeterince dile getirememenin sıkıntısı içinde bunalmakta ve yöneticilerin bu alandaki baskılarından için için yakınır hale gelmişlerdir. Tek partinin egemenliğinin bütün siyasî mekanizmaları kaplayarak ve bu tek parti kadrolarının da kısırlaşarak bir kast rejimi halini alması sırasında bir otoriter rejim arama yönünde eğilimler de belirmiştir. Bunun sebebi milletler arası alanda faşizmin meydana çıkarak mesafe kazanması olmuştur. Yönetici kesimden bir grubun ister istemez takip ederek etkilendiği batılı demokrasiler, bir zaman bu faşizmin altında gölgelenmiştir. Bu yönelişin de parti içinde etkili bazı kişiler üzerinde etkileri olmuş, gerek seçimler gerek sonrasında halka yaklaşımları bu çerçevede olmuştur. Bu yönde partinin adeta sözcüsü durumunda olan gazetelerde bu yaklaşımların açıkça dile getirildiği de görülmüştür.¹⁵⁵

3.1.1 Belediye Seçimlerinde Siyasal Partiler

Belediye Seçimleri, o dönemde izlenen yöntem gereğince, ülke çapında bir gün içinde değil, fakat il il, ilçe ilçe birbirini izleyen günlerde ve önce bir yerde seçim sandığının oy verilmesi için hazır tutulması ve arkasından o sandığın o seçim çevresinin bir başka bölgesine taşınması biçiminde yapılmıştır. Bu şekilde seçimlerin kimin lehine doğru geliştiği, kimin aleyhine sonuçlanacağı önceden kestirilebilmesine, bu esneklik ise iktidarı elinde bulunduran kesime müdahale ile

¹⁵⁴ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005, s.389.

¹⁵⁵ Hikmet Çolak, *a.g.t.*, s. 111-112.

seçimleri lehine sonulandırabilecek tedbirler alabilmesine fırsat tanımıştır. Seçim sandık kurullarının belirlenmesi ve görevini yerine getirmesi için adil bir düzenleme mevcut olmadığı gibi, bu işler de hükümete bağlı yöneticilerin seçimlere ve sandıklara müdahale etmelerine imkan sağlamıştır. Kaymakamlar rahatlıkla yetkileri dışına çıkarak, tek bir partinin denetimcileri ile sayım yaptırılmasına, sandıkların heyet huzurunda açılmaması için engellemelere ve oldu bittilerle sonuçların iktidar partisi lehine açıklanmasına kadar birçok eylemlerde bulunmuşlardır.¹⁵⁶

Hilmi Uran seçimlerin uygulama tarzını;

"O vakit ki Belediye Seçimi Kanunu, gene bugünkü gibi tek dereceli idi ve kadınların da seçime katılmak hakkını tanımakta idi. Sonra, sandık yakınında ve uzağında her gün için propaganda yapılabilmesini meneden bir kayıt taşımamakta idi. Fakat seçim, bugün olduğu gibi, bir günde yapılp bitirilmiyordu. On gün içinde vatandaş, reyini kullanma hakkına malikti ve bütün seçmen defterleri bir yere toplanarak ve nüfus tezkereleri gösterilerek bir yerden, bir sandığa rey veriliyordu. Bu, çok yorucu, çok üzücü ve seçim başında çalışan memurların iyi veya kötü niyet taşımalarına göre de icabında çok bıktırıcı bir şey oluyordu. Çünkü her iki parti de, taraftarlarını rey vermeye teşvik ederek sandık başına getirme gayretinde olduğundan, o tek sandık başında rey verebilmek üzere, daha evvel seçmen defterlerinde ismini aratıp buldurabilmek için oraya kütle halinde koşan vatandaşlar saatlerce beklemek zorunda kalıyorlardı. Parti mücadelelerine ilk defa maruz kalan halkımızın mizacen bu gibi didişmelere karşı çekingen olan kısmı ise, oraya, rey vermek için gitmemeyi tercih ediyordu"¹⁵¹ sözleriyle 1930 seçimlerindeki yöntemini anlatmıştır.

¹⁵⁶ a.g.t. , s.112.

¹⁵¹ Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara 1959, s.214-215.

Mustafa Kemal, her çağdaş, demokratik ülkede olduğu gibi çok partili bir düzeni arzulamıştır. Mustafa Kemal'in bu düşüncesinin 1930 yılında fiiliyata geçmesini ise değişik kalemler değişik değerlendirmişlerdir. Mustafa Kemal'in dönemin ekonomik sorunlarından rahatsızlık duymaktadır ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunu şöyle yorumlamaktadır: "Mustafa Kemal, muhalefetin şu ya da bu nedenle bir yerde patlak vermesinden, merkez denetiminin yitirilmesinden korkuyordu. Cumhuriyet'in ve onun ayrılmaz parçası haline gelen inkılâpların korunması gerekiyordu. Güdümlü muhalefet diye nitelendirdiğimiz Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması bu koşulların zorunlu bir sonucudur. Çünkü böyle bir yapay nefes alma noktasının yaratılmaması durumunda toplumsal muhalefetin beklenmeyen bir biçimde patlaması söz konusu olabilirdi."

Dönemin ünlü gazetecilerinden Asım (Us) ise hatıralarında SCF'nın kuruluş nedenini şöyle anlatmıştır:

"Hakikat halde Mustafa Kemal memleketi büyük tehlikelerden kurtarmış bir kahraman olmak itibariyle milletin büyük itimadını hâiz olduğunu bilirdi. Bununla beraber halk efkârının içindeki cereyanları da yakından takip etmek isterdi. BMM'deki tenkitlerin kesilmesi bu takip işini zorlaştırdı-yordu. Serbest Fırka'nın kurulması Mustafa Kemal'in memleket idaresinde milletin nabzını yoklamak arzusu ile tefsir etmek daha doğrudur."¹⁵⁸

Seçimlere iki parti dışında bağımsız adaylar da adaylıklarını koymuşlardır. Özellikle İstanbul'da kadın bağımsız aday olarak gazeteci Zekeriye Sertel'in eşi Sabiha Sertel Hanım aday olmuş, ayrıca bu konuda broşür bastırarak bu konudaki fikirlerinin tanıtımını yapmıştır.¹⁵⁹

SCF ile CHF arasında yaşanan gerginlik, 1930 Belediye Seçimlerinde doruğa ulaşmıştır. Bu dönemde yaşanan siyasal olaylar SCF'nın kapanmasını da beraberinde getirmiştir. SCF'nın seçimlere katılacağına dair açıklama Fethi (Okyar)

Cemal Avcı, *III.Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi 'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927–1931)*, Ankara:Atatürk Araştırma Merkezi,2000, s.66.

¹⁵⁹ **Cemil Koçak**, "1930 Belediye Seçimlerinde Sabiha Sertel'in Adaylığı", *Tarih ve Toplum Dergisi*, c.IX/ sayı:52 (1988)

Bey tarafından yapıldı. Ancak bu açıklamadan önce Fethi (Okyar) Bey gazetelere partinin seçimlere katılacağına dair kesin bir kararın olmadığını beyan etmiştir. Fethi (Okyar) Bey hatıratında bu seçimlere neden girdiklerini şöyle açıklamaktaydı:

"... Neden teşkilatımız tamamlanmadan seçimlere girdik? Bunun muhtelif sebepleri vardır: Ruhi ve Fiili.. Ruhi sebepler fırkamızın felsefe ve prensipleri ile alakalıdır. Biz rey-i amm tek dereceli seçimi ve buna kadınların katılmasını istiyorduk. Bu iki temel talebimiz fırkamızın kurulmasından sonra ilk defa 1930 belediye seçimlerine tatbik ediliyordu. Teşkilatımız noksan diye bu tatbikatın dışında kalamazdık... Gazi seçimler dolayısıyla "İşte. hem tek dereceli seçim ve hem de kadınların iştirak ettiği bir seçim meydanı..kendiniz gösterin" ¹⁶⁰.

3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen yeni Belediye Kanunu ilk kez bu seçimlerde uygulanacaktı. Yasaya göre seçimler ülkenin değişik yerlerinde değişik tarihlerde başlayacak, Eylül başından Ekim ayının 20'sine kadar yaklaşık bir buçuk ay sürecekti (madde 31). Bir seçim bölgesinde seçimlerin kaç gün süreceği ve seçilen olacak üyenin miktarı ise, en büyük mülki amirin onayını almak kaydıyla, o yerin belediye meclisinin inisiyatifine bırakılıyordu. Yine yasa nüfusu 500'den az olmayan yerlerin seçim bölgesi olacağını öngörüyordu. (madde 33-38) Sandık başkanlarının da ya o yerin belediye başkanı ya da belediye meclis üyelerinden biri olacağı belirtiliyordu. (madde 33).¹⁶¹ Yasanın bu hükümleri seçimler sırasında çeşitli yolsuzluk ve baskı iddialarına yol açmış, taraflar arasında gerginlik ve çatışmaların çıkmasında önemli bir etken olmuştur.

Yine seçimlere katılmaya hakkı olanların ve belediye üyesi olmaya yetkisi bulunanların isimleri belediyelerce ayrı ayrı defterleri hazırlandıktan sonra seçim cetvelleri halinde, hükümet ve belediye dairelerinin kapıları ve halkın görebileceği diğer yerlerde tatil günleri hariç olmak üzere altı gün müddetçe asılı kalacaklardı

¹⁶⁰ Ali Fethi Okyar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu Nasıl Fesh Edildi*, İstanbul 1987, s. 56-57.

¹⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 20, Mart 1930, devre: 3, c: 17, İctima: 3, s. 72-82

(madde 34). Defterlerin asılı kaldığı müddet boyunca seçmenler, kendileri hakkında yanlış bilgiler aktarılmışsa altı gün içinde itiraz edebileceklerdi (madde 36). Seçimler devam ettiği müddetçe, oy hakkına sahip olanların listesi salon duvarında asılı kalacaktı (madde 39). Seçim süresinde de her seçmenin seçim pusulasında ismi, adresi, imzası veya mührü bulunmak zorundaydı. Yine her seçmenin elinde nüfus cüzdanı ile "musaddak intihap" defterine ismi hizasında imzalaması veya okuma yazma bilmiyorsa parmak basması gerekmekteydi. Seçim sandıklarının açılabilmesi için, seçmenlerden en az yarısından fazlasının seçime iştirak etmiş olması öngörülmüştü. Seçimin son günü, seçmenlerden yarısından fazlası seçime katılmamışsa seçim encümeninin kararı ile seçimler bir hafta uzatılacaktı. (madde 41). Bu sürenin sonunda intihap encümeni üyelerinden en az yedisinin huzurunda seçim sandıkları açılacaktı. (madde 42).¹⁶²

Bu seçim, o zamana kadar yapılan seçimlerden farklı olan önemli özellikler de taşımaktadır. İlk defa, bir seçim tek dereceli olarak yapılacaktır. Kadınlar ilk defa bir seçimde oy kullanacaklardı. Yine ilk kez iki parti Cumhuriyet tarihinde genel nitelikteki bir seçimde karşı karşıya gelecekti. Bu özelliklerden başka CHF'nin ilk çok partili seçimi olması dolayısıyla reformların halk tarafından kabul edilirliliğini ölçmek açısından da çok önemli bir yere sahipti.

Seçimlerle ilgili ilk haberler Eylül ortasından itibaren basına yansımaya başlamıştır. İki fırkanın ilk defa karşı karşıya geliyor olması, ülke genelinde sonuçların büyük bir merakla beklenmesine yol açtı. İlk sonuçların alınmaya başlamasıyla, iktidar yanlısı gazetelerde, CHF adayların kazandıkları ve diğer seçim bölgelerinde de CHF'nin kazanacağını "çok muhtemel olduğu" belirtiliyordu. SCF yanlısı basına göre ise bu haberler gerçeği yansıtmıyordu. Çünkü, iktidar partisinin kazandığını iddia ettiği yerlerde yeni partinin adayı bulunmuyordu.¹⁶³

Serbest Fırka'nın aday gösterdiği bölgelerde seçimlerin başlamasıyla SCF'lilerin seçimlere müdahale edildiği iddiaları gelmeye başlamıştı. Çorlu seçimlerinde SCF oy vermek isteyen seçmenlerin "tahkir" edildiği iddia edilmişti. Yine Gebze seçimlerinde de seçimler devam ederken Kocaeli vilayet mutemedi ve

¹⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, 20, Mart 1930, devre: 3, c: 17, İçtima: 3, s. 72-82

¹⁶³ **Abdülhamit Avcı**, *Bir Fırkanın Kapanmasında Basının Rolü: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul 1998, s. 146.

ilçe kaymakamının SCF mensuplarını salondan çıkartılarak, ellerindeki oy kağıtlarını yırtarak, halkı CHF'ye oy vermeleri için baskı yaptıkları belirtilmişti. Bu gelişmelerin üzerine SCF'nin Gebze'de seçimlerden çekildiği açıklandı. İlginç bir gelişme de Çatalca ve Büyükkada seçimlerinde yaşanmıştır. İki seçim bölgesinde seçim defterleri çalınmış, seçimler buralarda bir hafta uzatılmıştır. Adana'da seçmen listelerinde yer alanların sayısından fazla oy kullanıldığı ortaya çıktığı ama fazlalığın, valilik tarafından geçerli sayıldığı iddia ediliyordu. Mersin'de seçimin ilk günü oyların büyük bölümünü SCF'nin aldığı görülünce, daha sonraki günlere bu partiye oy verebilecek seçmenlerim sandık başına gitmeleri engellendiği, gerilimin artması üzerine SCF il örgütü tarafından partilerinin geleceği adına seçimlerden çekilme kararı aldığı açıklandı. Antalya'da da oylarını kullanmak için bekleyenlere izin verilmemesi üzerine halk protestolara başlamış, bunun üzerine askerin devreye girmesiyle birçok kişi yaralandı. Olaylar sonrasında Serbest Fırka Antalya Ocak Başkanı Dr. Burhanettin ile birlikte 200 kişi tutuklandı. Konya'da da vali ve jandarma, halkı CHF'ye oy vermek için zorlamış, hatta seçim sadığında görevli SCF'lileri oradan uzaklaştırarak bu partiye oy verme olanağını ortadan kaldırdığı iddia edilmişti. İktidar yanlısı gazetelerde ,bu olayların Serbest Fırka taraftarları tarafından ortaya çıkarıldığı öne sürülüyordu.¹⁶⁴

SCF'de seçimlerde usulsüzlük yapıldı iddiaları, iktidar yanlısı basın tarafından yalanlanmış ve büyük tepkilere yol açmıştı. Gazeteler, özellikle usulsüzlük yapıldığı iddia edilen bölgelerin mülki amirlerinin açıklamalarıyla, bu iddiaların asılsızlığını ispatlamaya çalışmışlardır. Yine iktidar yanlısı basın, seçim bölgelerinde SCF taraftarları tarafından seçim propagandaları yapılmasına rağmen, CHF taraftarlarının böyle bir propaganda içinde bulunmayışlarını ise, fırkanın kazanacağına duyulan güvene bağlıyordu. Ancak ilk gelen sonuçlara bakıldığında, CHF kazandığı yerlerin büyük bir çoğunluğunun, henüz yeni fırkanın örgütünün olmadığı ya da yeni örgütlenmeye başladığı yerlerden geldiği görülmekteydi. SCF'nin seçim bölgesinde örgütlenmesiyle oyların bu fırkaya kaydığı görülmektedir.¹⁶⁵

Seçimlere müdahale iddiaları, SCF ileri gelenleri tarafından da gündeme getirilmişti. Fethi (Okyar) Bey memurların tarafsızlığı için, iktidardan önlem alınmasını istemiş, ancak İsmet Paşa Meclis'te, kendi partileri adına çalışan hiçbir memurun bulunmadığını beyan etmişti.¹⁶⁶ Seçimlerde usulsüzlük iddiası, TBMM'nin 2 Ekim 1930 gnl birleşiminde de ele alınmıştı. Fethi (Okyar) Bey, İsmet Paşa'nın yeni hükümetin programını açıklamasının ardından, ilk eleştiriyi seçimlere yönelik olarak yaptı. Fethi (Okyar) Bey özellikle memurların, polislerin belediye seçimlerine yaptıkları müdahaleleri "facia" olarak nitelendiriyordu Fethi (Okyar) Bey'in ardından kürsüye çıkan Dahiliye Vekili şükrü Bey ise seçimlerle ilgili usulsüzlük iddialarına SCF'ye ağır eleştiriler yaparak cevap vermişti. SCF'yi, gericiler, saltanatılar, adi suçlular tarafından dolmuş olduğunu savunmuştu. şükür Bey ayrıca, 31 Mart vakası varken, Dahiliye vekaletinin sesiz kalamayacağını ifade etmişti.¹⁶⁷

Anadolu'daki seçimlerde yaşanan diğer bir gelişme de gayrimüslimlerin özellikle SCF lehine oy kullanmaları oldu. Edirne'de Museviler, Musevi namzet göstermemeleri dolayısıyla CHF'ye oy vermemişti. Diğer bölgelerde de Musevi seçmenler oylarını SCF lehine kullanmışlardı.¹⁶⁸

Atatürk'ün yaveri Salih Bozok'un anılarında anlattığına göre CHF lideri İsmet İnönü, Serbest Cumhuriyet Fırka'nın kuruluşundan itibaren Atatürk'e karşı bir kırıgınlık ve gücenme içine girmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi Okyar İzmir'de yaptığı konuşmada "*Eşhas-ı mehule ceplerini doldurmakla meşgldr* " gibi bir söz söylemesi de, kendisine karşı İzmir'de yapılmış olan üzücü gösterilerle birlikte bu duygularını şiddetlendirmiştir. Bozok, Atatürk'ün bu durumu İsmet İnönü'nün İzmir'deki hadiselerle karşı lakayt bulunduğu zannederek kendisine gcendiğini, halbuki kendisinin de Fethi Beyin İzmir'e giderken vereceği nutku ona göstermediği ve orada yaptığı bazı beyanata kızdığını söyleyerek açıkladığını belirtmiştir.¹⁶⁹

Cumhuriyet Halk Fırkası için daha sonra yapılacak genel seçimlerin de bir anahtarı olarak görüldüğünden bu seçimleri önemi büyük olmuş, belediyeler ileride

¹⁶⁶ Cumhuniyet, 23 Eylül 1930, sayı: 2292 ,s.1.

¹⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi,, c. XX-XXI, Devre 3, İçtima 3, celse 1, s. 39.

¹⁶⁸ Cumhuriyet, 4 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2303, s. 4, Cumhuriyet, 15 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2314, s. 3.

¹⁶⁹ **Salih Bozok**, *Yaveri Atatürk' Anlatıyor*, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2003, s.128-129.

yapılacak seçimlerde birer kale olarak düşünülmüş ve gelecek seçimlerde başarı için bütün bu kalelerin kazanılması büyük önem taşımıştır. Ayrıca dünyadaki siyasi gelişmelerin de parti içindeki bazı kişileri etkilediği, dünyadaki totaliter rejimlere kayma ve bu yöndeki anlayışın etkilerinin bir kısım parti ileri gelen kişileri üzerinde etkili olduğu da göze çarpan bir diğer yan olmuştur. Bu yaklaşımın yansımaları da seçimlerin seyrini etkilemiştir. O günlerde partide hüküm süren taşınan tekelci zihniyet, devletin yönetimini tekelinde bulundurmak, kendileri dışında kimsenin ülkeyi yönetemeyeceği, başkaları yönetime geçerse ülkenin inkılap düşmanları ile gericilerin eline geçeceği önyargısı hakim olmuş, bu önyargının yerleşmesi de çıkar peşinde koşan bazı kesimlerin üzerinden rant elde etmeleri için uygun bir zemin sağlamıştır. Ayrıca İttihat ve Terakki'nin geçmişi ve CHF'nin de bu partinin bir bakıma siyasi mirasının bir kısmını devralmış olması bu zihniyeti pekiştirmiştir.¹⁷⁰

Cemil Koçak, Serbest Fırka daha birinci haftasını doldururken, henüz üye kaydetmeye dahi başlamamış veya henüz kayıtlara başlamışken, buraya gelecek üyelerin "kara ruhlu, mürteci, cumhuriyetçi ve laik ilkelere karşı oldukları" hakkında bir yargı oluşmuş olduğunu İnternet'te belirtmiştir. Buradan hareketle de iktidarın SCF'ye bakışı daha baştan hoşgörülü ve sonra bu hoşgörünün kaybolması şeklinde bir görüşün değil, tam tersine teyakkuz halinde olunmasına prim veren, en başından gericilikle bir tutulan bir yargı bir görüş söz konusu olmuştur¹⁷¹.

Cumhuriyet Halk Fırkası, kendisini bu seçimleri ne pahasına olursa olsun, kazanmak zorunda görmüştür. Bu zorunluluk, hem yedi yıllık yönetimini ve uygulamalarını haklı çıkarmak isteğinden ve hem de kendi örgütüyle kendisine bağlı bürokrasinin konumundan kaynaklanmıştır. Serbest Cumhuriyet Partisi'nin kendisini açıkça iktidara aday olarak açıklaması ve çok kısa sürede de halk arasındaki güçlü desteğini kanıtlamış olması, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın iktidarı yitirebileceği gerçeğini ortaya koymuştur. Belediye seçimleri ise, gelecek genel seçimlerin bir provası niteliğini taşıması nedeniyle, SCF'nin seçimlerdeki baskı ve yolsuzluk savları, inandırıcı nitelik taşımıştır. Ayrıca SCF'nin kurulduğu ilk zamanlarda İnönü'nün basına 5 yıl daha iktidarda olacakları, aynı programın yürütüleceğine dair

¹⁷⁰ **Ahmet Emin Yalman**, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1944)*, İstanbul: Pera Tur. Yayınları, 1970, s. 901.

¹⁷¹ **Cemil Koçak**, "Belgelerle Serbest Cumhuriyet Fırkası", *Güncel - Çağdaş Türkiye Seminerleri*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, http://www.obarsiv.com/guncel_cemilkocak.html#sb.

beyanları da kanaatimizce durumdan rahatsızlık duyan parti tabanının rahatlatılması

172

amacını taşımıştır .

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bu dönemde uyguladığı seçim kampanyası Türkiye siyasetine bir çok yenilik getirmiştir CHF, seçimler esnasında propaganda ve baskı mekanizmalarını uygulamaya sokmuş, bir çok sosyal grubu oy vermesi için zorlamış ve bürokratik aygıtı devreye sokarak, kitlelerle Serbest Cumhuriyet Fırkası arasındaki bağı kesmeye çalışmıştır. Söz konusu siyasi kampanyanın seçimlerde iki temel sonucu CHF'nin üstünlüğü ve düşük katılım oranları olmuştur. Seçimlerin kıyasıya rekabetinin yaşandığı Batı Anadolu bu süreçte önemli bir yer işgal etmiştir. Parti, bölgede ücretli propaganda takımları oluşturmuştur. İzmir propaganda ekibi 482 kişiden oluşmuş, Milas'ta kampanya grubu küçük fakat maliyeti yüksek bir seçim hazırlığı yapılmıştır. Sadece 12 kişinin çalıştığı organizasyonda, kampanya dört bin liraya mal olmuştur. Farklı geçmişlerden gelen kişiler bu kampanyalarda yer almışlar, ev kadınları, tek tek evleri gezerek, hemcinslerini ikna etmeye çalışırken, fiziksel şiddet kullanmaktan çekinmeyen zorbalara seçim alanlarında yerlerini, Serbest Cumhuriyet Fırkası taraftarlarını sindirmek üzere almışlardır.¹⁷³ Yapılan hazırlıklar seçim kazanılması için meşru veya gayri meşru her yola başvurulduğunu düşündürmüştür.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1930 Belediye seçimlerinde uyguladığı propaganda ve baskı yöntemleri, bürokratik mekanizmanın kullanılması haricinde Serbest Cumhuriyet Partisi'nin tabanının meşruluğunu sarsmak ve hükümete karşı konumu zayıf grupların oylarını Cumhuriyet Halk Fırkası'na vermelerini sağlamak şeklinde iki ayağa sahip olmuştur. İlk taktik olarak Serbest Cumhuriyet Partisinin mültecilerle dolduğu ve gayrimüslimlerin partisi olduğu iddiaları hayata geçirilmeye çalışılmış, CHF'nin irtica kurgusu, modernleşme projesine sıkı sıkıya bağlı, eğitilmiş grupları yeni partiden uzaklaştırmayı hedeflerken, partinin gizli sahibinin gayrimüslimler olduğu teması, bir yanda kamuoyunda prim yapan gayrimüslimlere

¹⁷² **Çetin Yetkin**, *Atatürk'ün Vatana İhanetle suçladığı Serbest Cumhuriyet Partisi Olayı*, İstanbul: Otopsi Yayınları, 2004, s.278-279.

¹⁷³ **Cem Emrence**, "Muhafif Bir Perspektiften 1930 Belediye Seçimleri: CHP'nin Baskı ve Propaganda Yöntemleri", *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı 200, Ağustos 2000, s.47.

karşı varolan güvensizliği sömürmüş, öte yandan mübadil ve göçmenlere göz kırpmıştır.¹⁷⁴

Cumhuriyet Halk Fırkası kampanyasının diğer bir ayağı olan yeni partiyi gayrimüslimlerin partisi gibi gösterme yaklaşımı, serbestçilerin adayları arasında gayrimüslimlerin bulunması bu yolda onların işlerini kolaylaştırmıştır. Bu perspektifi özellikle muhacir ve mübadillerin yerleştiği ve aynı zamanda Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın güçlü olduğu Batı Anadolu ve Trakya'da öne çıkarılmıştır. İzmir'de, Serbest Cumhuriyet Partisi'nin Rumların mallarını geri almalarına izin vereceği yönünde dedikodu yayılmış, bu yaklaşım, Memleketin Türk Münevverleri Beyannamesinin gece bekçileri aracılığıyla evlerin kapı önlerine bırakılmasıyla güçlendirilmek istenmiştir. Serbest Cumhuriyetçileri gayrimüslim adaylar göstermekle suçlayan Cumhuriyet Halk Partisi, aynı zamanda gayrimüslim vatandaşların oylarına göz dikmekten geri kalmamıştır. İşçiler ve bir cemiyet etrafında örgütlenmiş işkollarında çalışanlar, Büyük Buhran'ın da yarattığı kriz ortamından yararlanılarak işlerini kaybetme tehdidiyle hükümet partisini desteklemeye zorlanmışlardır. Uygulanan sosyal baskı ve propaganda yöntemleri, bürokratik aygıtın hükümet partisine aktif desteği ile birleşince, Türkiye tarihinde gerçekleşen ilk tek dereceli seçim, eşit ve evrensel oy hakkını kağıt üstünde bırakarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin açık fark yaratan üstünlüğü ile sonuçlanmıştır.¹⁷⁵

Atatürk bu durumu çok iyi değerlendirmiştir. Hasan Rıza Soyak'ın anılarında anlattığı Atatürk'le aralarında geçen konuşma bunu açığa çıkarmıştır. Atatürk Soyak'a "Hangi parti kazanıyor?" diye sormuş; "bizim parti" cevabı karşısında *hiç de öyle değil!... Hangi partinin kazandığını ben sana söyleyeyim: kazanan idare partisidir..! Yani jandarma, polis, nahiye müdürü, kaymakam ve valiler. Bunu bilesin.*"¹⁷⁶ demiştir.

Seçimlere katılımı ve adaylar yönünden incelediğimizde CHF'nin genelde bürokrat kadrolara, eski görev yapan adaylarına daha geniş oranda yer verdiği, ön

¹⁷⁴ a.g.m. , s.50.

¹⁷⁵ a.g.m., s.48.

¹⁷⁶ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005, s.418.

plana çıkmış kültür seviyesi yüksek kadın adayların da katılımını desteklediği öne çıkmıştır.

Belediye hizmetleri için toplam 61 kişinin seçileceği İstanbul'da CHF, belediye seçimleri için yedekleri de kapsayacak şekilde 182 kişilik bir liste açıklamıştır. CHF, bu listeden 22 kişiyi Belediye meclisinde görevde bulunanlardan seçmiştir. Listede 58'i erkek, 3'ü kadın aday olmak üzere toplam 61 kişiyi asil aday belirlemiştir. Parti, Beyoğlu'ndan Nakiye Hanım, Eminönü'nden Sani Yaver Hanım, Fatih'ten Kadınlar Birliği başkanı Lâtife Bekir Hanım, Kadıköy'den Safiye Hüseyin Hanım, Beykoz'dan Seniye İsmail Cenani Hanımı aday göstermiştir. Azınlıklardan ise hiç aday gösterilmemiştir.¹⁷⁷

Serbest Cumhuriyet Fırkası, seçimlere tam olarak hazırlanamadan ve teşkilatını yapamadan girmek durumunda kalmış, bir bakıma bu yönüyle seçimlerde başarısız olmayı baştan göze almıştır. Bu durumu Atatürk parti yöneticilerine hatırlatmış, fakat tarafsız kalarak sürece müdahale etmemiştir. Parti genelde büyük yerleşim bölgelerinde teşkilat yaparak bu bölgelerde seçimlere iştirak etmiştir. Partinin teşkilatlanma ile ilgili düşünceleri de farklılık göstermiştir. Fethi Okyar'ın ilk günlerde partinin ordu gibi her yerde teşkilat yapmasına gerek olmadığı yönündeki beyanları da bu farklılığı ortaya koymuştur. Bu yaklaşımla partinin yayın organı olarak bir gazetenin seçilmesi ya da kurulması da hafife alınmış, bu yaklaşım SCF'nin başlangıçtan kaybetmesine neden olan ve karşı taraf tarafından eksikliği vurgulanan bir açık olmuştur. Partinin başarısızlığa uğraması da bu eksiklikle bağlantılı kuranlar olmuştur. 1950 yılında ikinci çok partili hayata geçiş denmesinde Demokrat Parti'nin kurucularından Celal Bayar, bu partiyi geçmişte CHF'nin karşısında kurulan partilerin izlemiş oldukları gibi yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya kuracaklarını belirtmiş, bir bakıma başarısızlığı bu sebebe bağlamıştır.¹⁷⁸

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın bu seçimlere katılması parti üyelerinden Tahsin Üzer'in girişimleri ve bu konuda Atatürk'ü ikna etmesi parti yöneticilerini de bu şekilde talimat aldığına dair inandırması üzerine gerçekleşmiştir.¹⁷⁹ Parti bu şekilde kuruluş amacını yerine getirmek işlevinden sapmış, hazır olmadığı halde bir

Çetin Yetkin, *a.g.e.* , s.260.

Hikmet Çolak, *a.g.t.* ,s.123-124.

Hasan Rıza Soyak, *a.g.e.* ,s.407-408.

heves neticesi yanlış bir yola girmiştir. Çünkü memleketin şartları henüz bir muhalefet partisinin varlığına bile alışmamışken, yeterli taban oluşturulmaksızın alt yapı ve kontrol mekanizmaları oluşturulmadan iken böyle bir harekete girişilmiştir.¹⁸⁰

Fethi Okyar'ın İzmir'de gördüğü bu büyük ilgi de her türlü itidal mülâhazalarını unutturarak partinin alelacele ve daha ziyade büyük kültür merkezlerinde belediye seçimlerine katılmasına sebep olduğu değerlendirilmiştir. İzmir'de önemli olaylar meydana gelmiş, olayların yatıştırılmasından sonra 7 Eylül 1930'da Alsancak Stadyumu'nda yapılan mitinge de büyük bir kalabalık katılmış, Fethi Okyar kendi parti programlarına dayanarak liberal anlayış doğrultusunda İnönü'nün Sivas konuşmasını yanıtlamaya çalışmıştır. Bu sırada dikkat çekici olarak göstericilerden bazıları başlarındaki şapkaları çıkarıp yerlere fırlatmış olmaları parti saflarına rejim aleyhtarlarının karıştığı iddiaları için ciddi bir dayanak teşkil etmiştir.¹⁸¹

Serbest Cumhuriyet Fırkası, gerek parti kuruluşu aşamasında, gerekse seçimlerde ülkenin durumunu dikkate alan hassasiyetlerini gözetken bir tarz izlememiş, ülkenin demokratik gelişim seviyesini değerlendirmeden, demokrasisi yerleşmiş, batı ülkelerindeki muhalefet partileri gibi hareket etmeyi denemiştir. Bu konuda tedbirli hareket etmeyi öneren kişiler de dinlenmemiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası, CHF'nin yoksul sınıflar sırtından yürüttüğü vergi ve tekeller politikasını kıyasıya eleştirmesi, programına koyduğu maddelerle, adil bir vergi sistemini, köylüye ucuz krediyi, özel teşebbüsün ve yabancı sermayenin teşvikini savunması ve tefecilikle savaşıacağını ilan etmesi doğal olarak toplumdaki ticaret burjuvazisine, kapitalizme dönük, büyük toprak sahiplerine ve bunların peşlerinden sürüklediği işçilere ve yoksul köylülere hitap etmiş, onlardan da karşılık görmüştür. SCF, eleştirilerini halktan kopuk bir bürokrasi ve devlet kapitalizmi üzerinde toplayarak, aslında çıkarları birbiriyle çelişik olan sınıfları peşinden sürüklemesini bilmiştir. Fakat bu konu iktidardaki CHF'nin ve hükümetin işlerinin

¹⁸⁰ Hikmet Çolak, *a.g.t.*, s.124.

¹⁸¹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 3. Kitap I. Bölüm Yeni Türkiye'nin Oluşumu 1923-1938*, İstanbul: Bilgi Yayınları, 1995, s.302.

bir kısmını aksatmaya, icraatı zorlamaya da başladığı CHF'nin parti içi yazışmalarından anlaşılmıştır.¹⁸²

Serbest Cumhuriyet Fırkası merkezi İstanbul'da olmasına rağmen Batı Anadolu'da büyük ilgi görmüştür. Dr. Ekrem Hayri Üstündağ yeni partinin faaliyetlerini İzmir'de başlatırken umulanın ötesinde ilgiyle karşılanmış, kısa zamanda SCF örgütü genişlerken İzmir'de CHF'nin durumu sarsılmaya başlamıştır. Türk Ocakları ileri gelenleri yeni partiye kaydolmuşlar, bu anlamda Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Türk Ocakları ilişkisinin en yoğun hissedildiği şehirlerden biri İzmir olmuştur. Fethi Okyar'ın SCF'nin İzmir teşkilatının oluşumu için İzmir Türk Ocağı üyesi Hizmet Gazetesi Başyazarı Zeynel Besim Bey'den ve Yeni Asır yazarı İsmail Hakkı Bey'den yararlanmasının bu gelişmede rolü olmuştur.¹⁸³

SCF'nin alt kademelerde kendini ve prensiplerini iyi anlatamaması, bünyesine giren kişileri de tam olarak iyi denetleyememesi iddiaları belli oranda doğruluk payı taşısa da gerçek olan ve sonraları da itiraf edilen bir önemli yan partinin bütün bu çalışmaları esnasında kanuni yollardan sapmaması, her türlü olumsuzluk karşısında da hakkını arama yönünde bilinçli davranması olmuştur. Bu konuda partinin bilinçli ve seviyeli hareketinde, partiyi bölgelerinde teşkilatlandırma görevi verilen kişilerin iyi seçilmiş olmaları öne çıkan bir gerçek olmuştur.¹⁸⁴

Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndaki adayların meslek durumları, Parti örgütlenmesindeki yaklaşımlar ve hitap ettiği kitlelerin özelliğini taşımıştır. Tacirlerin en çok İzmir'de aday olmuş bulunmaları, bu kentin ticarete dönük yapısından ve bir liman kenti olmasından, İstanbul'da üst düzeyden emekli olmuş memurların sayıca çokluğu ise, büyük olasılıkla özellikle o dönemde bu kentin emeklilerin yerleşmek için yeğledikleri bir yer olmasından kaynaklanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin azınlıklardan hiç aday göstermemesine karşılık, Serbest Cumhuriyet Fırka'nın "azınlık aydınlarını davetle" onlarla adaylıkları konusunda görüşmeler yapması, azınlıklardan aday göstermiş olması, iki parti arasında görülen bir başka aykırılık olarak belirginleşmiştir. SCF bu yaklaşımıyla cumhuriyet esaslarına ve kanunlarına bağlı tam bir cumhuriyet partisi olduğunu ortaya koymaya

¹⁸² Hikmet Çolak, *a.g.t.* ,s.127.

¹⁸³ Günver Güneş, "Serbest Cumhuriyet Partisi Döneminde Türk Ocakları ve Siyaset", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Mayıs 1999, s.7.

¹⁸⁴ Hikmet Çolak, *a.g.t.* , s.130-131.

çalışmış, bu yaklaşım gazetelerde de vurgulanmıştır. Fakat bu yaklaşım henüz hazır olunmayan toplumsal şartlar açısından tersine tepen bir süreç olmuştur.¹⁸⁵

3.1.2 İstanbul ve İzmir Seçimleri

1930 seçimlerinde yoğun mücadelelerinin yaşandığı iller İzmir ve İstanbul olmuştur. Ankara'daki seçimlere; SCF Ankara Milletvekili Talat Bey, önceden çalışmalara başladığı halde, büyük bir olasılıkla Mustafa Kemal'in seçim bölgesi olduğu ve ona karşı mücadele etmiş olmamak için katılmamıştı. Yeni fırkanın kuruluşundan sonra, fırkayı destekleyen en önemli kentler İstanbul ve İzmir olmuştu. İzmir ve İstanbul gerek oy potansiyeli ve gerekse tarihsel önemleri dolayısıyla seçimlerde çok önemli bölgeler olmuşlardı. Bu yüzden iki ilin seçim dönemleri basında büyük bir ilgili ile izlendi. Partiler de bu illere özel önem vermiş ve sonuçları kendi lehlerine çevirmek için yoğun çalışmalar yapmışlardır.¹⁸⁶

Serbest Cumhuriyet Fırkası İstanbul'da toplam 117 aday göstermiştir. Adaylar meslekleri açısından: 27 Emekli memur ve subay, 13 Avukat, 13 Tacir, 6 Hekim, 5 Esnaf, 4 Çiftçi, 4 Gazeteci-yazar, 3 Emlâk sahibi, 2 Bankacı, 2 Eski mebus, 2 Mühendis, mimar, 2 İl meclis üyesi, 1 Belediye meclis üyesi, 1 Eczacı, 1 Eski Düyunu umumiye müfettişi, 1 Noter yardımcısı aday olmuştur. "Emekli memurlar" arasında 2 müsteşar, 1 vali, 1 belediye başkanı, 1 yargıtay başkanı, 2 elçi, 1 "dahiliye teftiş reisi" vardı. İstanbul'da Serbest Cumhuriyet Fırkası dört kadın aday göstermiştir. Kadınlardan Beyoğlu'dan Makbule ve Nezihe Muhittin Hanım ile Suat Derviş Hanım aday olmuştur. Asil adaylar olarak 56 erkek, 5 kadın adayı listenin başına almıştır.¹⁸⁷

Parti, azınlıklardan altısı Rum, dördü Ermeni, üçü Yahudi olmak üzere on üç aday göstermiştir. Eski meb'us Orfanidis, Panciri, Avukat Marko Naum, Avram Naum, Sabık Sisam Beyi Vecteri, Rum spor kulübü reisi Pantazidis, Tüccardan

¹⁸⁵ Çetin Yetkin, *a.g.e.* , s.261 , Cumhuriyet 31 Ağustos 1930

¹⁸⁶ *a.g.e.* , s.184.

¹⁸⁷ Cumhuriyet 5 Teşrinievvel 1930, Son Posta 6 Teşrinievvel 1930, İnkılap 5 Teşrinievvel 1930, Son Posta 26 Ağustos 1930.

Arpacioğlu Nikola, Hirant, Tüccardan Kazancıyan, Levon Ziver bu adaylıklarını koymuşlardır.¹⁸⁸

SCF'den Adana'da biri kadın olmak üzere 30 kişi aday olmuştur. SCF Adana adayları, 3 tacir, 2 emekli, 1'er de fabrikatör, esnaf, gazeteci, mühendis, hekim ve avukatlardan oluşmuştur.¹⁸⁹

İzmir'de Serbest Cumhuriyet Fırkası, toplam 77 aday göstermiştir. Bu adayların mesleki dağılımı açısından; 31 Tacir, 7 Avukat, 7 Hekim, 3 Emlâk sahibi, 2 Eczacı, 2 Emekli memur, 2 Gazeteci-yazar, 1 Bankacı, 1 Baytar, 1 Çiftçi, 1 Dişçi, 1 Esnaf, 1 Fabrikatör, 1 Mühendisten oluşmuştur, bu adaylardan üçü kadın, dördü de azınlıklardan belirlenmiştir. SCF'nin kadın adayları Ahenk sahibi Cevriye İsmail, Hasene Nalân, Rebia Arifhanımlar olmuştur.¹⁹⁰

İzmir'de seçimlere 1 Ekim 1930 günü başlandı. Seçimlerin başladığı gün her iki partide halkın oylarını kendi partisini vermesini konu alan beyannameleri yayınladı. Seçimlerden birkaç gün önce de Cumhuriyet Gazetesi'nde SCF'nin 68 kişiden oluşan İzmir adaylarının isimleri yayınlandı. İzmir'de seçimlere başlanmasının hemen ardından iki parti arasında gerginlik de artmaya başlamıştır. İzmir'de seçimler, ilk günlerde SCF lehine gelişmiştir. Seçimlerin devam ettiği günlerde, oy vermek isteyen seçmenlerin listelerde adlarını bulamamalarına dair şikayetler başlamıştır. Bu gelişmelerin ardından, CHF taraftarlarının seçimlere 'çoklukla' katılmaları neticesinde, sonuçlar CHF lehine değişmeye başlamış ve seçimler CHF lehine sonuçlanmıştır. İzmir'de toplam 23.124 oy kullanılmış, oyların 14.624 CHF'ye , 6.600 SCF'ye verilmiştir.¹⁹¹

İstanbul seçimlerine 5 Ekim günü başlanmıştır. Seçimlerin başladığı gün CHF tarafından bir beyanname yayınlanmıştır. Gazetelerde her iki partinin de aday listesine yer verilmiştir. SCF'nin İstanbul adaylarının sayısı 117 dir. Listede 13 tane de azınlıklardan aday yer almaktadır. Bunların altısı Rum, dördü Ermeni, üçü Yahudi dir. CHF'nin kadın adayları ise şu isimlerden oluşmaktadır: Seniye İsmail Cenani Hanım (Beykoz), Nakiye (Beyoğlu), Ayşe Remzi (Beyoğlu), Latife Bekir (Fatih),

¹⁸⁸ Cumhuriyet 5 Teşrinievvel 1930, Son Posta 6 Teşrinievvel 1930, İnkılap 5 Teşrinievvel 1930.

¹⁸⁹ a.g.e. ,s.261, "Vakit 21 Eylül 1930 "

¹⁹⁰ Cumhuriyet 29 Eylül 1930, **Çetin Yetkin**, a.g.e. ,s.260.

¹⁹¹ Cumhuriyet, 15 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2314.

Safiye Hüseyin (Kadıköy), Refika Hulusi Behçet Hanım (Eminönü), Rana Sani Yaver (Eminönü). CHF ise azınlıklardan hiçbir aday göstermemiştir.¹⁹²

Fırkaların kadın adaylarından başka İstanbul'da Sabiha Zekeriya Hanım da bağımsız aday olarak belediye üyeliğine adaylığını koymuştur. Adaylığının ardından bir propaganda broşürü yayınlayan Sabiha Hanım, adaylığını İstanbul şehrinin çoğunluğunu oluşturan işçi, fakir köylü, küçük esnaf, küçük memuru temsil eden halk adına koyduğunu açıklamıştı. Seçildiği taktirde gerçekleştirmeye çalışacağı ilk uygulamanın *"fakir halkın reyini, otoritesini, iktisadi ve içtimai haklarını savunmak"* olduğunu belirtmiştir.¹⁹³

İstanbul seçimleri boyunca çeşitli seçim bölgelerinde iki fırka taraftarları arasında yoğun mücadeleler yaşanmıştır. Fatih seçim bölgesinde SCF taraftarları, oy vermek istedikleri adayların listelerde yer alması dolayısıyla itirazlarda bulunmuşlardır. Kasımpaşa ve Kumkapı'da da seçim günü iki parti taraftarları arasında kavga yaşanmıştır. SCF taraftarlarının seçim sandığının başına yeşil bayrakla gelmesi basında büyük tepki yaratmıştır. SCF taraftarları bayrağın Vefa Spor Kulübüne ait olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak kulüp başkanı gelenlerin kulüp mensubu olmadıklarını açıklamıştır. "eşil bayrak" olayı basında yeni fırkanın irtica güçleri tarafından desteklendiği şeklinde yorumlanmaya başlanmıştır. Hasköy seçimlerinde de bir Musevi'nin seçim sandığı başında "Halkçılar Yahudileri kesecek, onlara rey vermeyin" sözleri ve bazı Serbest Fırka taraftarlarının seçim yerine bıçaklı geldikleri iddiaları üzerine SCF taraftarları gözaltına alınmıştır.¹⁹⁴

Seçimlerde yaşanan bu gerginlikler ve SCF taraftarlarının ortaya attıkları yolsuzluk iddiaları, CHF taraftarı basın tarafından, kaybetmekte olan SCF'lilerin "teranesi" olarak değerlendirilmiştir. Seçim döneminde iki parti arasında gayr-i müslim aday konusu gerginlik yaratmıştır. Gayr-i müslim aday konusu iktidar yanlısı basın tarafından, milli bir mesele olarak ele alınmıştır. İstanbul seçimleri 18 Ekim günü sona ermiştir. İstanbul bölgesinde 300.000 seçmenin oy kullanması gerekirken, seçimlere katılma oranı düşük kaldı. İstanbul'da toplam 49.204 oy kullanılmış,

¹⁹² Cumhuriyet, 21 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2320.

¹⁹³ Cemil Koçak, *a.g.m.*, s. 28.

¹⁹⁴ Cemile Burcu Kartal, *Türkiye 'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 159-162.

oyların dörtte üçünü CHF almıştır. İstanbul geneline bakıldığında SCF, en fazla oy oranını Sarıyer bölgesinde, en az oy oranını ise Adalar bölgesinde almıştır. Yine kadın adayların sayısı, tüm adaylara göre çok az olsa da genel olarak oy oranlarının yüksek olduğu söylenebilir. Tüm ülke geneline bakıldığında ise bir il ve 19 ilçenin belediye meclisi seçimlerini de SCF kazanmıştır. SCF'nin kazandığı bölgeler şunlardır: Samsun, Keşan, Biga, Seferihisar, Kuşadası, Armutlu, Buca, Şirince, Görüş, İçil, Ladik, Vize, Pınarhisar, Üsküp, Bergama, Merzifon, Bozdoğan, Menemen, Kınık, Yenipazar. Burgaz seçim sonuçlarına göre, CHF:7, SCF:8, Bağımsızlardan:2; Urla seçim sonuçlarına göre CHF: 7, SCF:12 kişi belediye meclislerine üye olarak girmiştir. Kalan 500 şehir ve ilçede de CHF seçimleri kazanmıştır. SCF katıldığı ilk ve son seçimde büyük bir yenilgiye uğramıştır.¹⁹⁵

3.2. Seçimlerin Güvenliği ve Seçim Bölgelerinde Ortaya Çıkan Hadiseler

Seçimler esnasında olan olayların ve yapılan şikâyetlerin, genellikle valiler ve milletvekilleri tarafından yönlendirilen devlet güçlerinin, jandarma ve polislerin müdahalesi ve engellemeleri, seçim heyetlerine baskı kurarak istedikleri sonucu almak için usulsüz, seçime aykırı uygulamalar içine girmeleri şeklinde özetlenebilir. Bu konuda parti yönetimi kadar, hükümetin İçişleri bakanının da büyük etkileri ağırlığını hissettirmiştir.¹⁹⁶

İstanbul'da meydana gelen olaylar değerlendirildiğinde: "Belediye seçiminin başlamış olduğu semtlerde bulunan bütün sandıkların başlarında Serbest Cumhuriyet Fırkası adaylarını içeren listeler polis veya karşı parti adamları tarafından yırtılmış, seçim encümeni huzuruna çıkarılarak "hangi partiye rey vereceksiniz?" sualine maruz kalmışlardır. "Serbest Parti'ye rey vereceğim" diyenlere "defterde ismin yok atamazsın" denilmiştir. Seçim Kanununun 41. maddesi gereğince yazı yazmayı bilmeyen seçmenlerin istedikleri isimleri yazdırmak için itimat ettikleri yazıcılara izin verilmemiş, sandık başında bulunan encümeni seçim kurulu/sandık kurulu arasından Serbest Parti'ye mensup olan kişiler zorla dışarıya çıkarılmıştır. Kanuna

¹⁹⁵ Cemile Burcu Kartal, *Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 159-162.

¹⁹⁶ Hikmet Çolak, *a.g.t.* , s.133.

aykırı olarak gelişen eden olayları tespit için yapılan zabıt tutanaklarına polis memurları birçok şahit huzurunda imza atmaktan çekinmişlerdir. Adalarda, Kadıköy'de seçim yerine sopalı bıçaklı adamlar gelerek seçmenleri yaralayıp dövmüşlerdir.¹⁹⁷

Son Posta Gazetesi'nin Kumkapı'daki seçimler ile ilgili verdiği haberde halkın şikâyetleri:¹⁹⁸

1. Cebimizde Serbest Fırka pusulaları, elimizde kalkan ve duhuliye olarak Halk Fırkası rey kâğıtları olduğu halde içeriye girebiliyoruz. Fakat arzumuzu, temayülümüzü anlayan encümen memurları defterlerde isimlerimizi bulamıyorlar. "Sizin sandık dışarıdadır!", diyorlar. Dışarı çıkıyoruz. Kapının önünde asılı olan defterlerin kopyalarına bakıyoruz isimlerimizi buluyoruz.
2. Bazı zabıta memurları tesir altında kalıyorlar ve halkı içeri almak için evvel emirde ellerinde bulunan rey pusulalarına bakıyorlar.
3. Sandık başında Serbest Fırka'dan müşahit olarak bir kimse bulundurulmuyor.
4. Sandığa beşer, onar fazla rey atan Halkçıların elleri cürmü meşhut halinde yakalandığı halde zabıt tutulmuyor.
5. Netice, "intihap kanunu tek fırka esası üzerine yapılmıştır. Bu kanunla hakiki intihap yapmak imkânı katiyen yoktur. Bu kanun tadil edilmelidir" şeklinde verilmiştir.

Adana'da sandıktan, 4.730 oy çıkmış, oysa adının yanında imza, mühür ya da parmak izi olan seçmen sayısı, 4.652 sayılmıştır. Böylelikle 78 kişiye açıktan oy kullandırılmıştır. Adana'da CHF için verilmiş ve tomar biçiminde aynı parmak izini taşıyan oy pusulaları çıkmıştır. Mersin'de SCF seçmenlerini sandık başına getiren otomobillerin şoförleri tutuklanmışlar, Silivri'de 800 kişinin SCF'ye oy verdiği imza, mühür ve parmak izi ile belli iken seçim sandığı gece kırılmış, SCF'nin oyu 270 olarak gösterilmiştir.¹⁹⁹

İzmir'de, çöp toplayıcılarının müdürü olan Ahmet Efendi, işçilerden nüfus kâğıtlarını yanlarında getirmelerini isteyerek, oyların blok halinde CHF'ye gitmesini garanti altına almaya çalışmış, kırk işçi kurala uymadığı için işten atılmış, bir işçi

Çetin Yetkin, a.g.e. ,s.267.

Hikmet Çolak, a.g.t. , s.134-135.

Çetin Yetkin, a.g.e. ,s.272.

götürüldüğü Kemer polis karakolunda fena biçimde dövülmüştür. İstanbul, Kadıköy çöp toplayıcılarından altı işçi oylarını Cumhuriyet Halk Partisi'ne vermedikleri için işlerinden olmuşlar, İstanbul Belediyesi'ne bağlı birçok işçi işlerini sürdürmesi için hükümet partisine oy vermek zorunda bırakılmışlardır. İstanbul'daki Tütün Tekeli çalışanları Cibali Fabrikası'nda çalışan hamallardan seçimlerde oylarını Cumhuriyet Halk Partisine vermeleri istenmiş, kabul etmeyen altı kişi, dört gün boyunca iş alamamış, sonuçta çaresiz oylar hükümet partisine gitmiştir. Tekel'in Kuruçeşme şubesinde tütün işçileri Halk Partisi'nin arabasına doldurularak oylarını hükümet partisine vermeleri için seçim alanlarına götürülmüşler, Tekelin Kabataş deposu çalışanları da onar kişilik gruplar halinde Fındıklı Camii'ne oylarını CHF'ye vermeleri için yollanmışlardır. İşçiler işlerini kaybetmemek için oylarını hükümet partisine vermeyi seçmişlerdir' Örgütlü diğer işkolları da hükümet partisinin etki alanının içinde olmuş, Deniz Amele Cemiyeti üyelerine reisleri tarafından seçim alanında oy pusulaları dağıtılmış, yönetim CHF adaylarının haricindeki kişilere oy veren üyelerine iş vermeyeceğini söylemiştir. Kendi adlarına oy atmaya gelen balıkçılara izin verilmezken, liman reisleriyle konuşmaları istenmiş, Sötlüce Mezbahasında çalışan üç yüz işçi, veteriner tarafından oylarının hükümet partisine gitmemesi durumunda işlerini kaybedecekleri tehdidine maruz kalmışlardır. Kocaeli Valisi, Adapazarı'nın SCF için çalışanları gericilik suçlamasını ileri sürerek tutuklatmış, CHF Manisa Milletvekili Yaşar Bey, yeni partinin seçimlerde önde gittiği Armutlu'ya gelmiş, yöre halkına yarım çuval un ve tohumluk önererek, oyların yönünü değiştirmeye çalışmış, başarılı olamayınca çareyi parti merkezine, Armutlu'da gerici bir hareketin varlığından bahsetmekte bulmuştur.²⁰⁰

Seçimlerdeki olaylar ve şikayetler genel olarak incelendiğinde, bir düşünce olarak, CHF merkezi tarafından seçimlerde mutlaka kazanmak için bölge milletvekilleri, parti mutemetleri ve valilerin baskı altına alındığı, adeta başarısızlıktan sorumlu tutulacakları, konumlarını kaybedeceklerinin hissettirilmiş olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Çünkü olaylar geneline bakıldığında ya halka baskı yapılarak zorlanmış, ya da bu olmadığı durumda, halkı öyle olmasa bile irticacı gibi yaftalarla karalama çabalarının ön plana çıktığı göze çarpmıştır.²⁰¹

²⁰⁰ Cem Emrence, *a.g.m.* , s.47-50.

²⁰¹ Hikmet Çolak, *a.g.t.* , s. 139.

3.3. Seçim Sonuçları ve Sonrasında Ortaya Çıkan Gelişmeler

Seçimler sonucunda toplam 502 seçim bölgesinden 31'inde Serbest Cumhuriyet Fırkası kazanmıştır. SCF'nin kazandığı bölgelerler; İzmir'de Bademiye, Şereflihisar, Kınık, Şirince, Kuşadası, Menemen, Bozdoğan, Buca, Dikili, Urla, Aydın'da Çine, Bozdoğan, Söke, Umurlu ,Yenipazar , Germencik, Gördes, Karapınar, İstanbul'da Maltepe, Burgaz, Kırklareli'de Pınarhisar, Vize, Üsküp, Bursa'da Armutlu, Tekirdağ'da Keşan, Çanakkale'de Biga, Samsun'da Ladik, Amasya Merzifon, Samsun, İçel Silifke olmuştur.²⁰²

İstanbul'da: Cumhuriyet Halk Partisi, Serbest Cumhuriyet Fırkası'na göre Sarıyer ilçesi hariç hemen her yerde iki veya daha fazla misli oy almış, Sarıyer'de ise ancak ona yaklaşabilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi, İstanbul'da toplam olarak 35.942, Serbest Cumhuriyet Fırkası 12,868 oy almıştır. Vakit Gazetesi, bu sonuçları Cumhuriyet Halk Partisi için 35.934 ve Serbest Cumhuriyet Partisi için 12.813 olarak vermiştir. Bu gazetenin bildirdiğine göre İstanbul'da oy kullanmayan seçmen sayısı 250.746 kişiyi bulmuştur. İzmir'de Cumhuriyet Halk Partisi 14.624; Serbest Cumhuriyet Partisi 9.950 oy almış, Bergama'da Cumhuriyet Halk Partisi'nin 250 oyuna karşılık Serbest Cumhuriyet Partisi 1.371 oy almıştır. Merzifon'da Cumhuriyet Halk Partisi 496 oy alırken Serbest Cumhuriyet Fırkası 557 oy elde etmiştir. Samsun'da Cumhuriyet Halk Partisi'nin 416 oyuna karşılık Serbest Cumhuriyet Fırkası 3.312 oy kazanmış, 472 oy da geçersiz sayılmıştır.²⁰³

Seçimler sonucunda meydana gelen olaylar karşısında mecliste konuyla ilgili bir genel görüşme istenmiştir. Bu görüşmeler sonrası karşılıklı suçlamalar ve savunmalar sonucunda da Serbest Cumhuriyet Fırkası yöneticileri Atatürk ile görüşme yapmışlar. Yeni bir değerlendirme sonrasında SCF kendi kendisini feshetme kararı almıştır. Bu olayda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu seçimler, Cumhuriyet Halk Partisi çevrelerinde zaten oluşmuş bulunan tedirginliği doruk noktasına getirmiş, iktidar partisi yöneticilerinin ve çıkarları ondan yana olanların kenetlenmelerine yol açmıştır. Bunda, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın halk yığınları arasında gücünü kanıtlamaya başlamış olmasının da önemli bir rolü olmuştur.

²⁰² Çetin Yetkin, *a.g.e.* ,s.267.

Cumhuriyet Halk Partisi de, başından beri bu seçimleri Serbest Cumhuriyet Fırkası'na öldürücü darbeyi indirmek için bir daha ele geçmez bir olanak olarak değerlendirmiş, bu açıdan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın azınlıklardan aday göstermiş olmasını bile, bu partiyi karalamak için kullanılmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanmasından çok sonraları bile, eğer bu parti çalışmalarını yalnızca TBMM'nde sürdürmüş ve bu seçimlere girmemiş olsa, siyasal yaşamının sona etmeyebileceği sık sık belirtilmiştir.²⁰⁴

Seçimler sonucunda Hilmi Uran'ın da anılarında belirttiğine göre Halk Partisi teşkilâtı da kendi bünyesinde beliren zaafı kime mal edeceğini bilemez hale gelmiş, Partinin üst kademeleri, taşra teşkilâtının çalışmadığını, taşra teşkilâtı da kendilerinin üst kademe tarafından iyi sevk ve idare edilmediğini iddia etmişler, hükümet dairelerinin bütün kusurları da ortaya dökülmüştür. Parti kırk kişilik bir heyet oluşturarak bu sorunları inceleyip gerekli düzeltmeler yapmaya karar vermiştir. Bu heyet aynı zamanda meslek kuruluşlarıyla da temasa geçmiş ve onların ihtiyaçlarını dinlemek ve öğrenmek suretiyle sempati kazanmak istemiştir.²⁰⁵

Belediye Seçimleri esnasında meydana gelen olaylar sonucu SCF konuyu TBMM'ye getirmiş, seçimlerin iptal edilerek daha uygun ve sağlıklı koşullarda yenilenmesi için harekete geçmiştir. TBMM'nin 2 Ekim 1930 günkü birleşiminde Serbest Cumhuriyet Fırkası yöneticileri seçimlerde yolsuzluk ve baskı yapıldığı, bu seçim sonuçlarının gerçeği yansıtmadığını sonuçların yapılan fesat ve baskılar ile elde edilmiş olduğunu ileri sürmüşlerdir. İçişleri Bakanı'nın, polis ve jandarmanın belediye seçimine müdahalelerini önlemediğini, seçmenlerin anayasada belirtilmiş olan hak ve hürriyetlerinin hükümet memurları tarafından alenen ayaklar altına alındığını iddia etmişlerdir. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından karşı açıklama olarak, gericiler, saltanatçılar, adi suçluların Serbest Cumhuriyet Fırkası saflarını doldurmuş oldukları, yıkıcı propagandalar alıp yürümüş olduğu ileri sürülmüş, bu nedenle, valiliklere 5 Eylül 1930 günkü genelgenin gönderilmiş olduğu söylenmiştir.²⁰⁶

Hikmet Çolak, *a.g.t.* , s.159.

Hilmi Uran, *a.g.e.* , s.225-229.

Çetin Yetkin, *a.g.e.* ,s.269-270.

Fakat bu konuda da haklılık payı olabileceği de göz önüne alınmalıdır. Çünkü Bu konuda araştırma yapan Cemil Koçak'ın belirttiğine göre *"Halk Partisi teşkilatı, Serbest Parti teşkilatının kurulduğu her yerde parti genel sekreterliğinin talebi üzerine, kurucuların kim olduğunu ve bu kişilerin geçmişteki siyasi faaliyetlerini, bugünkü durumlarını gösteren birer istihbarat raporu kaydetmiştir. Mevcut aşağı yukarı yüz elli sayfa kalınlığında isim ve tanım içeren bir dosya, Serbest Parti 'nin neredeyse kurucularının tamamı hakkında Halk Partisi teşkilatı gözüyle fikir vermektedir. Örneğin "Denizli Vilayeti merkez teşkilatı kurucuları: Muhasip Rakıb Efendi, babasının adı Halil..." diye devam eden tanımlar söz konusudur."*²⁰⁷

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın başarılı olduğu yerlerdeki belediyelerde, mahalli yönetimde de olsa CHF ideolojisine ters düşen kişilerin işbaşında kalmaları sakıncalı görülerek tasfiyeye gidilmiş, Danıştay kararı ile Serbest Parti'nin kazandığı belediye seçimleri bozdurulmuş, Serbest Partililer görevlerinden alınmıştır.²⁰⁸

TBMM'nin 6 Kasım 1930 günlü birleşiminde Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri tarafından, Meclis Başkanlığına son belediye seçimlerinde seçmenlerin serbestçe seçim haklarını kullanmaları için ve hükümet kuvvetleri tarafından gösterilen engeller ve müdahaleler ile seçim işlerine karıştırılan fesat ve yolsuzluklar hakkında İçişleri Bakanı hakkında gensoru önergesi istenmiş, bu önerge, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından kendi milletvekillerinden de seçim hakkında birçok şikâyetler olduğu belirtilerek, meselenin kamuoyu karşısında tartışılması ve bu görüşmelerin TBMM' ce 15 Kasım'da yapılması kabul edilmiştir. 15 Kasım 1930 da mecliste yapılan görüşmelerde önergesini açıklamak üzere söz alan Fethi Okyar, önce partisine yöneltilen irtica ve komünizm suçlamalarını yanıtlamış, arkasından da seçimlerde yapılan yolsuzlukları ve baskıları tek tek açıklayarak, seçmenlerin kütüklere yazılmadığını, kütüklerde adları yazılı olan seçmenler de nüfuz tezkereleri için "yırtık var" gibi bahaneler bulunup geri çevrilerek yerlerine başkalarına oy kullandırıldığını söylemiştir. Bazı yerlerde halk, jandarma ve polisçe seçim sandıklarına yaklaştırılmadığını, bazı yerlerde de Serbest Cumhuriyet Fırkası'na oy verecek olanların tutuklandıklarını, bunların da yerine başkalarına oy verdirildiğini,

Cemil Koçak, "Belgelerle Serbest Cumhuriyet Fırkası", *Güncel - Çağdaş Türkiye Seminerleri*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, http://www.WObarsiVCom/guncel_cemilkocak.html#sb

²⁰⁸ Ahmet Yücekök, *a.g.e.* , s.89-90.

buna karşılık Cumhuriyet Halk Partisi için elden gelen kolaylık gösterildiğini anlatmıştır. Tüm bunlar yöntemli bir biçimde ve açıkça anlaşıldığına göre bir merkezden verilen emirler gereğince yapılmış olduğunu belirtmiş, konuşmasını, siyasal tarihimiz bakımından çok önemli bir açıklama ve değerlendirme sayılması gereken şu sözlerle sürdürmüştür:

"...Cumhuriyet bütünü otoritelerin kaynağı seçim yolu ile millet olduğundan seçim serbesttir; Cumhuriyet'in ruhu ve millî hâkimiyetin esasıdır. seçimin serbestliği ihlâl edilirse Cumhuriyet'in temelleri sarsılmış olur. Maalesef bu son belediye intihabında Dahiliye Memurları gizli açık aldıkları talimat dairesinde harekete mecbur olduklarından bu sonuç meydana gelmiştir. Yani Hükümet kuvvetleri kanuna ve millî hâkimiyete karşı kullanılmış ve halkın bir Cumhuriyet'te en mukaddes olan rey hakkını iptal için zor ve baskı kullanılmıştır. Efendiler, Serbest Cumhuriyet Partisi; memleketimizde Cumhuriyet'in banisi olan büyük Gazi'nin teşvik ve tasvibi ile Millet Meclisinde murakabe hayatını uyandırmak, neşir ve ilân ettiği prensip ve kanaatleri etrafında mücadele etmek için meydana çıkmıştır. Karşı tarafa rey vermek isteyenler jandarma süngüsüyle mukabele görürse memlekette siyasî partilerin teşkiline cebren muhalefet ediliyor demektir. Bu cebrî muhalefetten çıkan mânayı bittabi çok geçmeden herkes anlayacaktır. Herhalde cebir ve tazyik sisteminden rücu ederek Cumhuriyet'in beka ve inkişafı temin için memlekette serbest bir siyasî hayatın teessüsüne yol açmak Cumhuriyet'in müstakbel mukadderatı ile alâkadar olan bir meseledir. O halde yapılacak tek bir şey kalmıştır. O da, bütün belediye intihabatına fesat karıştırıldığını itiraf etmek ve ona göre yeniden kanun dairesinde Cumhuriyet ve

mefhumuna yakışacak veçhile serbestçe intihabat icrasına karar vermektir ".

Fethi Okyar'ın mecliste konuşmasından sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nden on sekiz kişi söz istemiş ve kürsüye önce İzmir Mebusu Vasıf Çınar gelmiştir. Vasıf Bey'e göre; İzmir'de seçimlerde herhangi bir yolsuzluk ve baskı yapılmamıştır. Ama gerçekte Serbest Cumhuriyet Fırkası yandaşları Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy vermek isteyenlere oy kullandırmamışlardır. Vasıf Bey'e göre, Ödemiş bölgesinde bazı şakiler yakalanmış, bunların Serbest Cumhuriyet Partisi'ne yazılmış olduklarına ilişkin belgeler elde edilmiş, birisinin de giysilerini Serbest Cumhuriyet Partisi'nin yerel yöneticilerinden birinin verdiği saptanmıştır. Serbest Cumhuriyet Partililer Sivrihisar'da kaymakamı ağır bir biçimde yaralamışlar, Bornova'da da sarhoş bir Serbest Cumhuriyet Partili bir polisi tabanca ile vurup yaralamıştır. Bu partiye Bornova'da hep katiller, dolandırıcılar ve sabıkahılar üye olmuştur. Şükrü Kaya'dan sonra söz alan Fethi Okyar, partisine yöneltilen suçlamaları teker teker çürütmeğe çalışmıştır. Özgürlüklerden yana olmasının ise bir suç değil, fakat övünülecek bir şey olduğunu bildirmiş, tüm suçlamaları yadsıdığını, gerçekte bu suçlamalar yapılarak kendisinin TBMM' de tehdit edilmekte olduğunu söylemiş ve *"Efendiler, biz anarşistlerin istediği hürriyeti istemiyoruz. Biz bütün demokrasi memleketlerinde ve bilhassa Cumhuriyetle idare olunan memleketlerde mutat olan, kanunî olan hak ve hürriyeti istiyoruz"* demiştir.²⁰⁹

Bu tartışmalardan sonra Cumhuriyet Halk Partisi konuyu mecliste oylayarak kendi çoğunluğu yoluyla kendince aklanmak ve olayı kendi hesabına kapatmak yoluna gitmiştir İktidar partisi, sahip olduğu oy çokluğu silahını kullanmıştır. Haksızlık ve baskıya uğradığı için davacı olan SCF, suçlanan davalı konumuna oturtulmuştur.²¹⁰

Seçimler birçok etkileri de beraberinde getirmiştir. Başta devleti yönetenlere halkın durumunu gerçek gözle görme, sorunlara daha halkçı yaklaşımla eğilmeye sevk etmiştir. Seçimler esnasındaki olaylar ve halkın yeni partiye ilgi göstermesi, o güne kadar uygulanan ekonomik politikanın, devlet yaklaşımlarının tekrar sorgulanmasına sebep teşkil etmiştir. Kutay'ın deyimiyle Serbest Fırka'nın

²⁰⁹ Çetin Yetkin, *a.g.e.* , s.270-277.

²¹⁰ Hikmet Çolak, *a.g.t.* , s.166.

vatandaştan gördüğü yakın ilginin sebeplerini, CHF ister istemez ele almak zorunda kalmıştır.²¹¹

Seçimler öncesindeki etkilere bakılacak olursa, meydana gelen olaylarda göze çarpan en önemli nokta, Cumhuriyet Halk Partisi'ne gerçeği görme ve gerekli düzeltimlere gitme konusunda gerekli fikri yerleştirmiş olmasıdır. Parti ve yönetimde halkın hoşnutsuz olmasına sebep bazı aksaklıkların olduğu anlaşılmış ve bu konuda gerekli düzeltmeler yapılabilmesi için aksaklıkları tespit edecek ve öneri oluşturacak 6 kişilik bir Islahat Komitesi oluşturulmuştur. Cumhuriyet Halk Fırkası, hükümetiyle beraber, muhalefetin iddiaları karşısında, durumunu bir kere daha, inceden inceye gözden geçirerek, çalışmasına yeni bir istikamet vermiştir.²¹²

Muhalefet tarafından eleştirilen konuların giderilmesi için düşünülen çözüm yollarının mecliste açıklanması istenmiş, basında her ne kadar yapılan düzeltimlerden muhalefetin pay almasını önlemek için gerekli yayınlar yapılsa da sonuçta üç bakan değiştirilmiş, yeni bakanlar ise düzeltici tedbirlerin alınması için kolları sıvamışlardır. İnhisarlar, İcra ve iflas Kanunu, yolsuzlukları önlemek için Memurin Kanunu ve vergilerle ilgili düzenlemeler yeniden ele alınmıştır.²¹³

Halkın yakınmalarını, eğilimlerini saptamak amacıyla kurulan 40 kişilik bir komisyonla birlikte, parti yönetiminde de değişikliklere gidilmiş, Genel Sekreterliğe Saffet Arıkan'ın yerine Recep Peker getirilmiş, vilayetlerde ki parti mutemetlerinin uyandırdığı olumsuz etkinin giderilmesi için bu temsilcilerinin sanları da değiştirilerek bunlara "mutemet" yerine "başkan" denilmesi uygun bulunmuştur.²¹⁴

Seçimlerin CHF ve hükümetinde meydana getirmiş olduğu değişiklikler, İsmet İnönü'nün 2.10.1930 tarihinde mecliste yapmış olduğu konuşmada dile getirilmiş, seçimler ve muhalefetle yapılan yarışın olumlu sonuçları olarak değerlendirdiğimiz bu konuşmada

*"İş kanunu ve işçilerin vaziyetlerinin ıslahı ile
bilhassa meşgul olunacağı, malî siyasetimizin, bütçe
muavzenesine müstenit tasarrufkârane bir siyaset*

²¹¹ Cemal Kutay, Mustafa Kemal'in Önlene Demokrasi Girişimi, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Laik Liberal Rejim Bugünkü Duruma Nasıl Sürüklenildi?, İstanbul: İklim Yayıncılık, 2004, s.176.

²¹² Hasan Rıza Soyak, a.g.e. , s.416.

²¹³ Hikmet Çolak, a.g.e. , s. 168.

²¹⁴ Şerafettin Turan, a.g.e., s.309.

olduğu, vergilerin ıslah ve tekâmülü yolunda çalışılacağı, Millî paranın kıymetini korunacağı liman inhisarları denilen Millî Tahmil ve Tahliye şirketlerinin, kaldırılmayacağı fakat masraflarını azaltmak, vasıtalarını iyileştirmek ve çoğaltmak hedeflendiği, memur maaşları ve emeklilik kanununun geliştirileceği, îcra ve iflâs kanununda, borç için hapsin kalkması haricinde geliştirme ve değişikliklerin yapılacağı, arazi vergilerinin kıymet takdiri ile ilgili yeni usüllerin deneneceği, bazılarında indirim, bazılarında da uzun süreli muafiyet getirecekleri" açıklanmıştır.²⁷⁵

Seçimlerle ilgili diğer bir etki Cumhurbaşkanı Atatürk'ün izlenimlerinde kendini göstermiştir. Atatürk 1 Kasım 1930 yılında meclis açış konuşmasında

"Politik hayatımızda yeniden partilerin ortaya çıkması, ülkede belediye seçimlerini izleyen yakın günlerde oldu. Bununla ilgili olarak dikkat edilmesi gerekli gelişmelerin de tanığı olduk. Bu gözlemlerin verdiği deneyden Türk Milleti, Cumhuriyetin geleceği ve gelişmesi için yararlanacaktır. Politik alanda karşılıklı çalışmaların verimli gelişmesi ancak vatandaşlar arasında düşmanlık yaratılmasına imkan verilmemesi ile sağlanabilir. Bunun önlemleri, partilerin içine girebilecek samimi olmayan ve gizli amaçları bulunan unsurların, kanun dışı çıkarlar arayan amaçlı kişilerin, bütün ulusça lanetlenmeleri ve Cumhuriyet prensiplerine göre kurulun partilerin, bu gibi kişilerin girişimlerinden her zaman uzak kalmaya

çalışmaları olarak gösterilebilir.... Edindiğimiz deneyler, gelecek seçimlerde, vatandaşın oyunu güven içinde ve rahatça kullanabilmesini sağlamak için yasal ve idari önlemlerin geliştirilmesini ve partilerin doğru kararlar almasını ve uygun davranışlarda bulunmasını gerektirmektedir."

demek suretiyle seçimlerin oluşturduğu düşünceleri açıklamıştır. Bu açıklama, CHF' nin bazı kesimlerinde tepki ile karşılanmıştır.²¹⁶

3.4.Seçimler ve Basın

Belediye seçimleri döneminde basının iki yönden etkisi olmuştur. Birincisi Takrir-i Sükun döneminin sonunda basın özgürlüğü alanında bir rahatlama dönemine geçişi kapsamı, ikincisi ise harf devrimi sonucu yeni harflerle gazetecilik açısından oldukça olumsuz şartlar taşıyan alışma döneminin atlatılıp, halkın daha çok okuma yazma oranına ulaşarak basının etkinliğinin artmış olmasıdır. Fakat gazeteler üzerinde yine de belli bir oranda yönetimin etkisi söz konusudur. Ayrıca bu dönemde yapılan faaliyetlerin kamuoyuna yansıtılmasında gazeteler etkin olarak kullanılmış, bizzat Atatürk'ün de kullandığı açık mektuplarla halka ulaşma tekniği ise ön plana çıkmıştır. Gazeteler ise görüşlerine uyan partilerin sözcüsü konumuna geçmiştir. Ayrıca birçok gazeteci de milletvekili olarak mecliste görev almıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın basındaki destekçileri, bu partinin kurulmasından önce çıkmakta olan ve açıktan CHF'ye ve liderine muhalefet yapan, aleyhinde tenkitlerinde pek ileri giden, anılarda Atatürk ve Fethi Okyar tarafından SCF'nin yayın organı olması istendiği öne sürülen Arif Oruç'un «Yarın» Gazetesi ile Ahmet Ağaoğlu tarafından tercih edilen daha ılımlı nitelikteki «Son Posta» Gazetesi ve İzmir'deki Yeni Asır ve Hizmet Gazeteleri olmuştur,²¹⁷

Yarın Gazetesi, CHF kesiminde öyle etkili olmuştur ki, bu gazeteye karşı mücadele etmek üzere birçok gazetenin desteği CHF'nin yanında olmasına, parti

²¹⁶ Hikmet Çolak, a.g.t. , s. 170.

²¹⁷ a.g.t , s.146-147.

içinde milletvekilliği yapan basının önemli gazetecileri bulunmasına rağmen, eski Tanin Gazetesi Başyazarı Ali Naci'ye Ziraat Bankasından 35.000 lira para verdirilerek İnkılap Gazetesi yayına başlatılmıştır. Yaşananlar muhalif gazetelerde eleştirilmiş, pek çok karikatüre konu olmuştur. Ahmet Ağaoğlu, anılarında

"Yarın Gazetesi'nin tuttuğu demagoji yolunda daha şiddetli bir hızla devam ederek, sağ ve solu, önüne gelen herkesi bin türlü şekilde kızdırdığından eski parti erkân ve efradı arasında yeni partiye karşı derin husumet ve adavet hisleri uyandırmakta ve onları ismet Paşa'nın etrafında sıkı bir surette birleşmeğe sevketmekte" olması nedeniyle partinin sözcüsü olmasını engellemeye çalıştığını anlatmıştır.²¹⁸

Cumhuriyet Halk Partisi'ni ise en başta kendi yayın organı olan Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, İnkılap Gazetesi, Milliyet Gazetesi, İzmir'de ise Anadolu Gazetesi gibi gazeteler desteklemişlerdir.²¹⁹

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu günlerde CHF"li gazeteler konuya hoşgörüyle yaklaşmışlar, bunu demokrasinin bir gereği olarak değerlendirmişlerdir. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde:

"Yeni rejimi kuranlar rejimin iltizam ettirdiği siyasi bütün teşekkülleri ve müsaadecarlıkları kelimelerin kapsadığı bütün kuvvetiyle anlamış ve tam demokrat ve cumhuriyetçidirler. Yeni teşekkülün bizde bu imkanı temin edeceğini ummak isteriz.

... Yeni teşekkül, bizde gecikmiş bir teşebbüs değildir. Memleketimizde şimdi tam hürriyetli bir matbuata, muhtelif siyasi teşekküllere müsamaha edecek kadar serbest bir idareye niçin müsaade edilmediğini yakIn zamanlara kadar devam eden hadisat bize aksini

²¹⁸ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s.33.

²¹⁹ "

ihsan Sabri Balkaya, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri*, Erzurum :Güneş Vakfı Yayınları, 2006,s.138.

iddia edemeyeceğimiz bir açıklıkla öğretti. ...Onun için maziye ve irticaya dayanan, memleketin birliğini bozan kara teşekküllerin daima muhalifi kaldı. ... Onun için bizde teşekkül edecek parti ancak bu vasıflara (cumhuriyetçi, laik, inkılapçı) haiz olmak şartı ileterviç edilebilir"

şeklinde yazılar çıkmıştır. Basında CHF'nin yaptıklarının ve yapmadıklarının tartışma kapsamına alındığı, hükümete sert eleştiriler yöneltildiği durumların oluşması SCF-CHF çekişmesini başlatmıştır. Fethi Okyar'ın İzmir'e gidişi öncesinde ve ziyareti sırasında tam bir basın savaşı yaşanmış SCF liderini adeta başbakan ilan eden Yeni Asır Gazetesi şunları yazmıştır.

"Bu millet çok çekmiş, çok ezilmiş zavallı bir millettir. Cumhuriyet devrinde tahakkümlere tabi tutulmuş, kanı pahasına elde ettiği hakimiyeti bir hayat bir yalan derecesine indirilmiş, hiçbir meselede onun arzusuna, onun dileklerine kulak asılmamış ve onun iniltileri duyulmamıştır. Bu halk kendi efendiliğinin ilan edildiği bir devirde eli bayraklı mütegalibenin (zorbaların] esiri kılınmış, demokrasiye layık bir millet gibi değil, Afrika ortalarında veya Çin sahralarında yaşayan sürüler gibi idare edilmek istenmiştir. (...)Fethi Bey, sizden kurtancı bir kahraman gibi çok şeyler bekleyen, daha doğrusu hayat ve refah bekleyen bu millet çok ezilmiş, çok ıstıraplara düşmüş, çok zavallı millettir".

CHF'yi destekleyen Cumhuriyet Gazetesi'nde yazan ve aynı zamanda CHF milletvekili de olan Yunus Nadi, başlangıçta yazılarıyla SCF ve temsilcilerine karşı olumlu yaklaşımda bulunmuş, ilk zamanlarda yazılarında yeni partinin programını eleştirmiş, SCF'yi esaslı ve nitelikli ve CHF'ye yeni alternatifler getiren bir programa sahip olmamakla eleştirmiştir. Yunus Nadi 24 Ağustos'taki makalesinde

"Yeni Fırkanın memleket dahilinde teşkilatı olmalı, Teşkilat yapmadan kazanacağım demek hayalcilik olur. .memleket dahilinde teşkilat yapmak, muayyen fırka fikir ve prensipleri etrafında taraftar toplamak demektir. Gayri memnun zümrelerin iltihakı hiçbir fırkaya kuvvet vermez. Biz halen yeni fırkanın muayyen prensipler ifade eden programının tanzim ve ilanını bekliyoruz." şeklinde fikirlerini belirtmiştir. İzmir olayları sırasında Atatürk'ün emriyle açık mektup yayınlayarak CHF'nin Atatürk ile bağlantılarını vurgulayan bir tavır sergilemiş, 14 Eylül tarihindeki yazısında " *İzmir olaylarına hükümetin basiretsizliği ve CHF İzmir teşkilatının dirayetsizliğinin sebebiyet verdiğini, İzmir seyahatinin esaslı şeylere temas etmesi bakımından yararlı olduğu ve hükümetin bir an önce ıslahat yapmasının faydalı olacağını*" söylemiştir.²²⁰

Yunus Nadi 18 Eylül'deki yazısında ise SCF'nin CHF'yi rehavet uykusundan uyandırdığı ve partiyi ciddi çalışmalara, parti hayat ve çalışmasının esaslı surette düzenlenme ve iyileştirilmesine sebep olduğunu belirtmiştir. Yunus Nadi 2 Ekim'deki yazısında muhalefete ne gerek var tarzında *"Esaslar aynı olduğuna göre ikinci bir fırka yapmanın manası nedir?"* başlıklı bir yazı yazmış, 9 Ekimde ise SCF'yi iyiden iyiye eleştirip, totaliter rejimin İtalya'da ki temsilcisi Mussolini'ye hak vermek gerek diyen bir yazıyı yayınlamış, muhalefet gazetelerinden sert karşılıklar almıştır.²²¹

SCF yanlısı muhalefete destek veren Son Posta Gazetesi, genel olarak yayınlarında Belediye seçimleri ve belediye üzerinden nabzını tutan anketler ve okuyucuların görüşlerinin yayınlamaya özen göstermiş, gazetede yazan Mahut

²²⁰ a.g.t. ,s.147.

²²¹ Hikmet Çolak, a.g.t. , s. 150.

Zekeriya 24 Eylül'deki yazısında CHF'de yapılan ıslahatın yeterli olmayacağına değinerek

"Fırkada, kabinede ve mutemetlerde yapacağı ıslahat Halk fırkasının aradığı yeni hayatı bulmasına kâfi görülmemektedir. Bu tedbirler muvakkat ve suni şeylerdir. Hakikî inkılâpçı ve cumhuriyetçi tanınan meb'usların kanaatine göre halkın ıstırapı vardır. Ve bu ıstırap çok derindir. Bir vekilin değişmesi, iki mutemedin azledilmesi memleketin umumî derdine deva teşkil edemez; bugün halkın ıstırapı iktisadidir. Halk son tahammül kabiliyetini kullanmaktadır. Bu haddi aşmasına meydan vermemek lâzımdır."

şeklinde esaslı tedbir gerektiğini vurgulamış, bazı meb'usların kanaatine göre Halk Fırkası, iktisadî sahada fena bir mağlûbiyete uğradığı, Halk Fırkası'nın muayyen bir iktisadî sistem kabul etmek ve bu sistem dahilinde faaliyete geçerek seri ve vakıfane tedbirler alması, avrupalı mütehassıslardan istifade etmesi, bütün israf kapılarını kapaması, tufeyli komisyoncuları devlet kapısından kovması, Halk Fırkası'nın tam manasile devletçi bir siyaset takip etmesi gerektiğini belirtmiştir. 3 Ekim tarihli "Serbest Fırka Hak Kazandı" başlıklı yazısında SCF ve kendilerinin CHF'ye Mutemetlerin Taşradaki suistimalleri, bazı bakanların Cumhuriyet'e yakışmadıkları ve kabineye zarar verdiklerini, inhisarlar, vergiler, icra ve iflas kanunu gibi birçok konuda hükümet ve CHF'yi uyardıklar ve bütün bu konularda hükümet ve CHF'den kabul görülerek düzeltimlere gidildiğini sıralayarak, memlekete nafi olmaya sevk edebildiklerinden dolayı teşekkür edilmesini beklendiğini ima etmiştir. 6 Kasım'daki "İnkılabımızın manası nedir?" başlıklı yazısında Fransız İhtilâli sonrası bütün Avrupada 1870 ile 1914 seneleri arasında Hürriyet, Milliyet ve Demokrasi olarak üç prensibin geliştiğini, bizim Avrupa'nın yarım asırda yaptığı bu inkılâbı bir hamlede yapmış olduğumuzu belirterek

"Bu inkılâbın temeli fes, şapka, hatta yeni harf değildir; hürriyet, milliyet ve demokrasidir, inkılâp ismini verdiğimiz bütün öteki değişiklikler

bu umumî prensiplerin doğurduğu tabîi neticelerdir. Bizim inkılâpçı geçinen muharrirlerimiz asıl ile ferî birbirine karıştırıyor ve tabîi çıkmaza giriyorlar. Bize inkılâp namına istibdadı tavsiye ediyorlar. Bunlar inkılâbı anlamayanlardır ve inkılâbın hakiki düşmanı bunlardır." şeklinde üstü kapalı hükümeti ve CHF'nin yaklaşımlarını eleştirmiştir.²²²

Serbest Cumhuriyet Partisi ve onu destekleyen gazetelere göre, olayları Cumhuriyet Halk Partisi yetkilileri, yerel yöneticiler ve kolluk güçleri çıkarmışlar ve seçimler ağır bir baskı ve yolsuzluk altında yapılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi ve onu destekleyen basına göre ise, durum, bunun tümüyle tersine yansıtılmış, bu olaylar izlenecek olursa, bunları yaratanların tümüyle Serbest Cumhuriyet Partililer olduğu öne sürülmüştür. Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayın organı olan Hâkimiyet-i Milliye'nin verdiği haberlere göre CHF yandaşlarının seçim güvenliğini sağlamaya çalıştıkları, ayrıca, İzmir'de SCF'lilerin sağa sola küfrederek bir polis memurunu tabanca ile yaralamış olduğunu, Serbest Cumhuriyet Partisinin para ile tuttuğu adamların seçim sandıklarına saldırdıkları, sandıkları çaldıkları, oy kullanmaya gelen Halk Partililerin Serbest Partililerce kovalandığı yazılmıştır.²²³

3.5. Seçimler ve Mustafa Kemal Paşa

Mustafa Kemal Paşa'nın çok partili hayata geçiş için yaptığı girişimleri, totaliter rejim ve diktatörlüklere kayma eğilimi gösteren o günlerdeki batı dünyasında merak ve ilgi ile karşılanmıştır. Her ne kadar Duverger bu girişimleri bu günün gözüyle yorumlayarak o dönemde gülünç karşılanmış olduğunu iddia etse de, O günkü batı gazetelerinin değerlendirmeleri farklı bakış açısı taşımıştır. 19 Ağustos 1930 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nin aktardığına göre Times gazetesi *"Birçok ülkelerde tek partinin siyasi tekamülde son söz olduğu iddia edilen bir zamanda Gazi'nin vermiş olduğu kararın çok önem taşıdığı ve çok dikkat çekici olduğu"*,

²²² Son Posta 6 Teşrinisani 1930.

²²³ Çetin Yetkin, a.g.e. ,s.263-264.

değerlendirmesinde bulunmuş, Enformasyon Gazetesi ise *"Türkiye hükümetinin memlekette diktatörlük idaresi tesis etmekle itham edildiği, ama Gazinin cumhuriyet idaresinin kati surette tesis ettikten ve irtica tehlikesini bertaraf ettikten sonra memlekette serbest münakaşa sistemi tesis etmek suretiyle bu ithamı bertaraf etmek istemiştir."* şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.²²⁴

Mustafa Kemal Paşa, seçimler öncesi partilerden beklentilerini, Nuri Conker'e söylemiş olduğu *"iki fırka memleket vazifesini tam ve isabetle yerine getirmezse millet sizlere kök söktürür ve ben de bu netice ile bahtiyar olurum. Sizlerin asıl muhatabınız ve hakkınızda hüküm verecek olan millettir. Bu işleri milletin hakemliğini huzur ve hürriyet için yapması için ele alıyoruz."*²²⁵ sözleriyle açıklamıştır.

Mustafa Kemal Paşa , seçimler öncesi önemli bularak özen gösterilmesi ve kaçınılması gereken konuları da:

"Dikkat ediniz muvazeneyi bozmayınız. İstedığımız şey açık münakaşadır. Münakaşa ile hakikatlerin anlaşılmasıdır. Milletın mukadderatına ait işler mevzuubahistir. Neden dolayı yapılan işlerde doğru ve eğri hareketler, mantıkî münakaşalar, fennî ve ilmî muarazalar ile meydana çıkmasın? Bundan ne fenalık gelebilir? Fenalık değil, ancak iyilik gelir. Göreceksiniz ne kadar iyi olacak? Başka memleketlerde umumî işler üzerinde büyük münakaşalar olur, fakat bu münakaşalardan hiç bir kargaşalık çıktığı vaki değildir. Halbuki bizde böyle olmamıştır. Otuzbir Martlar bile münakaşaların tereddidinden çıkmıştır. Bu, siyasî terbiyede gerilik eseridir. Evvelâ makul münakaşa yolunu öğrenmemiz lâzımdır. Sonra bu memlekete münakaşalar karşısında nizamını, muhafaza etmek kabiliyeti

vermek lâzımdır. Buna alışacağız" sözleri ile açıklamıştır. Atatürk'ün halk üzerindeki güçlü etkisi her iki parti arasında en önemli paylaşım kavgalarının yaşanmasına sebep olmuştur. Atatürk bu konuda, İsmet İnönü ve Fethi Okyar'a hitap ederek *"Her ikiniz benim nazarımda bir babanın iki evlâdından farkınız yoktur. Reisicumhur oldukça her ikinize müsavî muamele edeceğimden hiç şüphemiz olmasın. Fakat iyi anlaşılmalı. Ben her iki taraftan da değilim yahut bitaraf değilim. Ben bir tarafım. Partim Cumhuriyet Halk Partisidir. Reisicumhur oldukça İsmet Paşayı kendime vekil yapmışımdır. Eğer İsmet Paşanın idare ettiği bu parti ekaliyette kalırsa onu da memnuniyet ile kabul edeceğim."*²²⁶ diyerek hem tarafsız hem de bir taraf olduğu şeklinde, ince ve önemli bir ayrıntıyı vurgulamıştır. Bu politikada da kendisince yapmış olduğu özel değerlendirme ve durumların etkisi söz konusudur.

Serbest Cumhuriyet Partisi, halkın kendisine katılımını arttırmak için SCF'nin Mustafa Kemal'in kurdurduğu parti olduğu motifini ustalıkla kullanmıştır. Hilmi Uran'ın da anılarında belirttiği gibi halkta oluşan bu psikoloji halkın yeni partiye kayması için oldukça güçlü motifler içermiştir. Cumhuriyet Halk Partisi ise bu durumdan büyük rahatsızlık duyarak sonuna kadar karşı çıkmış, tedbir alma yoluna gitmiştir. CHF'de yaptığı propagandalarda bu husustan azami yararlanma yoluna gitmiştir. Ahmet Ağaoğlu anılarında, *"Halkın Atatürk'e sevgisi o kadar fazlaydı ki, halk ne kadar zorluk çekse de Atatürk'ün başında olduğu partinin 50 yıl daha kalmasına ses çıkarmayacaktı"*²²⁷ demiştir .

Seçimler esnasında Mustafa Kemal tarafından tarafsız kalmak için özen gösterilmiş olmasına rağmen her iki parti de kendi tarafından kurdurulmuş olması ve

²²⁶ Asım Us, *Asım Us'un Hatıra Notları*, İstanbul: Vakıf Matbaası, 1966, s. 14-15.

²²⁷ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s.71.

dengeli mücadele yapılması için bazen bir tarafa bazen de diğer tarafa yardımcı olacak müdahalelerde bulunmuştur. Seçimler öncesi Serbest Cumhuriyet Partisi'nin İzmir'de yapmayı planladığı konuşma, Cumhuriyet Halk Partisi'nin halk desteğinin en zayıf olarak gördüğü bu bölgede yeni partiyi konuşturmamak için aldığı bütün engelleme girişimleri Mustafa Kemal tarafından kırılmış, hatta konuşma yapmak üzere cesaretlendirilmiştir. İzmir olaylarının Halk Partisi'nin aleyhine gelişme gösterip halkın parti düşmanlığına varacak gelişmeler göstermesi üzerine gazetelerde Cumhuriyet Halk Partisi'nin halen başkanı sıfatını taşıdığını bizzat tekrar vurguladığı bir röportajın Yunus Nadi vasıtasıyla yayınlanmasını sağlamıştır.²²⁸

Serbest Cumhuriyet Partisi lideri Fethi Okyar'ın Atatürk'e söylemiş olduğu sözler Onun, SCF'ye karşı tutumunu değiştirmesine neden olmuştur. Okyar'ın; *"Paşam halk efkârı bizi tutuyor. Yeni bir seçimde biz mutlaka ekseriyeti alacağız. Fakat bizim Mecliste ekseriyeti alışımız zatı devletlerine zarar vermez. SCF'ine zâtı devletlerini Cumhurbaşkanı seçecektir."* şeklindeki sözleri Atatürk'ü hayli üzmüştür. Atatürk'ün Okyar'ın pek kısa bir zamanda iktidara geçmek ümidine düşmüş olduğunu gösteren bu konuşmadan rahatsız olduğunu, bir akşam Çankaya'da sofrada Akşam Başyazarı Necmettin Sadak da bulunduğu sırada Atatürk'ün bu sözleri naklettikten sonra orada bulunanlara talimat gibi *"Aklınızın bir köşesinde benim bu sözümü iyi muhafaza ediniz. Fethi Beyin Partisi seçimlerde ekseriyet alacak ve beni Cumhurbaşkanı seçecekler. Olabilir. Fakat ben bunu arzu etmem. Öyle bir zamanda Cumhurbaşkanlığı seçimi usulü değişir. Amerika'da olduğu gibi bizde de Cumhurbaşkanı doğrudan doğruya halk tarafından seçilir ."*²²⁹ demiştir.

Atatürk'ün tarafsız kalarak yeni partiye destek verdiği halde Fethi Okyar'ın bunu yeterli bulmayarak sözünde durmadığına dair şikayet etmesi üzerine, Atatürk, Okyar'a;

" Fethi Bey, ben sözümde duruyorum. Fakat benim üzerimde bir de bu memleketi emniyet ve huzur içinde tutmak mes'uliyeti var. Siz hemen birkaç ay içinde iktidara geçmek için uğraşıyorsunuz. Hiç beklemeğe tahammül

*göstermiyorsunuz. Bugün iktidarda olanları düşürüp yerine geçecek olursanız bu memleketi emniyet ve huzur içinde ayakta tutabilecek misiniz? Bana bir kere bu kanaati vermelisiniz.*²³⁰

şeklinde cevap vermiştir.

²³⁰
a.g.e. , s.142.

IV. BÖLÜM

1930-1938 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE BELEDİYECİLİK

4.1. 1580 Sayılı Belediye Yasası'nın Uygulanışı ve Yaşanan Gelişmeler

1930'lu yıllar, Türkiye'de "Tek Parti" yönetiminin sisteme damgasını vurmaya başladığı yıllar olmuştur. Cumhuriyetin bu ilk dönemlerinde ki Tek partili sistem belediyeçilik anlayışına da tesir etmiştir. Cumhuriyet Dönemi belediyeçiliğinin yasal çerçevesinin oluştuğu 1930'lu yıllardaki siyasal ve ideolojik ortam Türkiye'de yasal anlamda yenilikler olsa bile etkilerini günümüze kadar hissettiren bir belediyeçilik anlayışının doğuşunda etkili olmuştur. Tek parti zihniyeti belediyeçiliğe de rengini vermiştir.²³¹

1580 sayılı yasanın temel kabulü, belediyeleri merkezi hükümetin doğal bir uzantısı olarak kabul etmesidir. 1930'lu yıllarda bu yasanın karar alma süreçlerinde, kaynak ve yetki kullanımlarında ve hatta haberleşmelerinde merkezi yönetimlerin sıkı ve ayrıntılı bir denetimi ile geçtiği görülmektedir. Bu yapılırken de belediyeler en küçüğünden en büyüğüne kadar tek tip örgütlenmeye götürülmüşlerdir. 1970'li yıllara kadar genel bir eğilim olarak merkezi hükümetler ve yerel yönetimler aynı partiden olmuşlardır. Bu durumun sonucu belediyeleri merkezi hükümetin tamamlayıcısı olarak görme alışkanlığı da devam etmiştir. Bu yüzden belediyelerin kentlerin yaşamında aktif rol oynamaları ve ana sorumlulukları üstlenmeleri gecikmiştir. Belediyeler kendi güç ve olanakları ile rahatlıkla üstesinden gelebilecekleri çoğu sorunlarını hükümetlerden yardım ve destek alarak çözüme yoluna gitmişlerdir.²³²

Belediye Yasası'nın meclis görüşmeleri sırasında, Kars milletvekili Ahmet Ağaoğlu, bazı maddelerinin *"özerk belediye anlayışına tamamen aykırı olduğunu ve bunların belediyelerin özgürlüğünü ihlal ettiğini"* savunmuştur. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ise amaçlarının

"şehirleri devlet yapmak değil, şehirleri

²³¹ Davut Dursun, *a.g.m.* , s. 17.

²³² Korel Göymen, *a.g.m.*, s.2842.

*devlet şehri yapmak" olduğunu söylemiştir. Şükrü Kaya sözlerine şöyle devam etmektedir: "Her şehir devletindir ve devletin onun üzerinde murakabesi olacaktır. Bütün şehirler arasındaki müspet ve menfî tesanütler artmıştır. Bugün İpsala'da çıkan bir kıyamıktan Beyazıt'taki halk müteessir olur. Binaenaleyh biz İpsala belediyesine sen muhtarsın, sağlık işlerine istersen bak, istersen bakma, hastalık istediği kadar büyüsun diyemeyiz. Devlet her halde müdahale eder ve etmelidir. Aksi takdirde mademki Türkiye'de altıyüz kadar belediye vardır, Türkiye Cumhuriyeti içerisinde altıyüz devlet kurmak gerekecektir."*²³³ Meclis görüşmelerinde, 'belediyelerin özerkliği' konusunda sergilenen farklı yaklaşımların izini günümüzün tartışmalarında da görmek mümkündür.

Belediyelerin görevleri, gelir kaynakları, personeli ve çalışma usullerini belirleyen birçok yasal düzenleme de 1930 yılı içerisinde uygulamaya geçirilmiştir. 1930 yılında belediyelerle ilgili gelişen başlıca olay/mevzuat topluca şu şekilde sıralanabilir: ²³⁴

Ocak ayında, belediyelerde uygulanan iltizam usulü kaldırıldı. Bu düzenlemeden sonra belediyelerin bütün gelirleri doğrudan doğruya belediye örgütü tarafından tahsil edilmeye başlanmıştır. Nisan ayında 1580 sayılı Belediye Kanunu kabul edilmiştir. Haziran ayında Belediye Kanunu'na ek 1676 sayılı Kanun yayımlanmıştır Özel idare ve belediyelere tüzel kişiliğe sahip tasarruf sandıkları açmaya izin veren Tasarruf Sandıkları Kanunu yayımlanmıştır. Ağustos ayında İstanbul belediyesi zabıta görevleri devlet zabıtasına devredilmiştir. 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun İstanbul Belediyesi'ne de tatbikine dair hazırlanan tüzük

²³³ TBMM Zabıt Ceridesi, t:37, 20.3.1930, Cilt 17-18.

²³⁴ **Nuray Ertürk Keskin**, "1930: Muhalefet ve Belediyeler Yılı", Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1929 - 1939, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 2007, s. 115-116.

yürürlüğe girmiştir. 50 belediyeye ait maaş cetveli onaylanmıştır. Belediye meclislerinin çalışma usulünü düzenleyen yönetmelik yayımlanmış. Yeni Belediye Kanunu'na göre nerelerde mansub (atanmış) belediye başkanı bulunacağı hakkında vilayetlere genelge gönderilmiştir. Belediye memur ve müstahdemleri hakkında tüzük yayımlanmıştır. Belediye Kanunu'nun İstanbul belediyesi ile İstanbul ili özel idaresinin birleştirilmesini öngören 149. maddesi uygulamaya konulmuştur.

Eylül ayında Yeni Belediye Kanunu ile belediyeye devredilmesi mecburi olan mezarlıklar ile ilgili işlemlerin hızlandırılması istenmiştir. Ekim ayında İlk çok partili belediye seçimleri yapılmıştır. 1930 yılı belediye seçimleri hakkında vilayetlere genelge gönderilmiştir. Beşiktaş belediyesinin sınırlarını tespit etmek için halkoylaması yapılmıştır. Beyazıt, Hakkari il merkezleri ile Doğu ve Güneydoğu illerine bağlı kırk ilçenin belediye başkanlıkları valiler-kaymakamlıklar sorumluluğuna verilmiştir. Kasım ayında Vilayetler belediye başkanlıklarına seçilen kişiler hakkında valilerin değerlendirmesini içeren bir bilgi notu Dahiliye Vekaleti tarafından Başvekalet'e sunulmuştur. Serbest Fırka Başkanı Gümüşhane Mebusu Fethi Bey'in belediye seçimlerinde yolsuzluk yapıldığı iddiasıyla verdiği gensoru önergesi BMM tarafından kabul edilmiştir. Mardin'in bazı ilçe belediye başkanlıkları kaymakamlıklar sorumluluğuna verilmiştir. Devlet Şurası bazı yerlerde belediye seçimlerinde yolsuzluk yapıldığı şeklindeki şikâyetleri haklı bularak, bazı şehir ve kasabalarda seçimlerin feshedilmesine karar vermiştir. Aralık ayında ise Belediyelerce yapılacak müzayede, münakaşa ve ihaleler hakkında düzenleme yayımlanmıştır.²³⁵

1580 sayılı Belediye Kanunu ile daha önce çeşitli kurumlar arasında dağıtık olarak ele alınan işlevler bütünleştirilmiştir.²³⁶ Bu yeni algılayış çerçevesinde belediyeciliğin önemli bir ivme kazandığını söylemek mümkün olacaktır.

Yerel yönetimlerin gelir ve giderlerinin kamu maliyesi içindeki önemi ve payı sürekli azalmıştır. Belediyelerin 1930 yılında gelirlerinin oranı 6.9, 1935'te 7.5

Nuray Ertürk Keskin, "1930: Muhalefet ve Belediyeler Yılı", Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1929 - 1939, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 2007, s. 115-116.

²³⁶ **Korel Göymen**, "Türkiye'de Yerel Yönetim", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, c.X, İstanbul 1983, s.2840.

olarak gerçekleşmiştir. İl özel gelir oranı ise 1930 yılında 17.4, 1935'te 11.3 olarak gerçekleşmiştir.²³⁷

Yönetmel faaliyetlerin etkili biçimde yerine getirilememesinin baş nedeninin de kaynak yetersizliği olduğu görülmektedir. Örneğin İstanbul Belediye Reisi Muhittin Bey, *"şehir neden yönetilemiyor?"* sorusuna yanıt verirken önce maddi yetersizlikleri hatırlatmakta, sonra da dönemin Avrupa belediyelerinin mali kaynaklarından şu şekilde söz etmektedir. *"Büyük şehirler mevcut varidatlar ile imar edilebilmiştir. Bu varidat şunlardır: İmtiyazlı şirketlerin hisseleri, liman dahilindeki kabotaj varidatı, liman işleri ve şehir namına tertip edilecek büyük piyangolar vesaire. Biz bunların hepsinden mahrumuz... Nihayet bir gün gelecek bu varidattan hiç olmazsa bir bölümü bize verilecektir..."*²³⁸

1930'lu yıllar gazetelerdeki belediye haberlerinden, yeni düzenlemenin yaşama geçirilmesinde önemli mali ve teknik güçlüklerle karşılaşıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, yeni yasa uyarınca, Cuma günü açık olan işyerlerinden fazla vergi alınmasına yoğun tepkiler verilmektedir. Hatta Berberler Kongresi toplanarak bu günü tatil ilan etme kararı almış, belediye yetkilileri ise böyle bir eyleme izin vermeyeceklerini belirtmişlerdir. Arşiv belgeleri, gazeteler ve meclis tutanaklarına yansıdığı biçimiyle 1580 sayılı yeni yasanın uygulanmasında karşılaşılan kimi güçlükler ve bu konuda alınmaya çalışılan önlemler şöyle özetlenebilir:²³⁹

Gazete haberlerinden, belediyelerle ilgili yasaların kimi durumlarda gereksinimlere yanıt veremediği anlaşılmaktadır. Daha çok kamulaştırma, cezalar ve et kaçakçılığı ile ilgili konularda yoğunlaşan bu sorunu çözmek için İstanbul Belediyesi, yeni Belediye Kanunu çerçevesinde bir yasa taslağı bile hazırlamıştır. Yeni düzenlemeler çerçevesindeki uygulamalarda karşılaşılan sıkıntılara örnek olarak, Belediye Kanunu'na göre vakıfların mezarlıkları belediyeye devretmeleri gerekmesini, ancak devir işlemlerinin bir türlü gerçekleşmemesini verilebilir.²⁴⁰

Cevat Geray, "Yerel Yönetimlerin Mali Sorunları", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, c.X, İstanbul 1983, s.2845.

²³⁸ **Cumhuriyet**, 9 Kanunusani 1931.

²³⁹ **Bülent Duru**, "1931 Tasarruf Yılı: Tek Partili Dönemin Başlangıcı", Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1929 - 1939, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 2007, s.235.

²⁴⁰ **Bülent Duru**, "1931 Tasarruf Yılı: Tek Partili Dönemin Başlangıcı", Açıklamalı Yönetim Zaman

Bu dönemde yaşanan bir diğer önemli gelişme İstanbul'da belediye ve valiliğin birleştirilmesidir. Yılın gelişmelerinden, bu durumun uygulamaya yansıyış biçimini ve ortaya çıkan kimi sorunlar görülebilir. İlk olarak, vilayet ve belediyenin birleştirilmesinden dolayı kimi memurların açıkta kaldığını, bunlardan 150'sinin başka yerlere yerleştirilmesinin söz konusu olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, eskiden belediye tarafından tek elden yürütülen temizlik hizmetleri, yeni belediye yasası uyarınca kaymakamlıklara (belediye ve vilayet birleştiği için) verilir. Ancak bundan başarılı sonuç alınamayınca tekrar eski yönteme dönülür; yani temizlik işlerini belediyenin temizlik müdürlüğü yapacaktır. İşleri hızlandırmak için belediye daimi encümenindeki işlerin vilayet ve belediye olmak üzere ikiye ayrılması kararı verilmiş ve bu karara uygun olarak iki dosya açılmıştır. Buna göre, haftada üç gün vilayet, üç gün de belediye işlerine bakılacaktır. CHF'nin İstanbul'un ihtiyaçları için hazırladığı rapor da benzer yolu izlemektedir: İstanbul'un ihtiyaçları iki bölüme ayrılmaktadır: Doğrudan doğruya vilayet ve belediye tarafından yapılacak işler ve umumi meclisin salahiyeti dışındaki işler. Bunlardan ikinci gruptaki işler Ankara'ya bildirilecektir.²⁴¹

Ayrıca bu düzenleme gereğince İstanbul'da yeni ilçe ve nahiyeler kurulmuş, İstanbul belediyesi zabıta görevleri devlet zabıtasına devredilmiştir. Belediyeler açısından ikinci farklı uygulama, Ankara'da ve Bakanlar Kurulu'nca gerekli görülen diğer yerlerde belediye başkanlarının atanarak göreve gelmesine ilişkindir. Belediye Kanunu, bu gibi yerlerde belediye başkanlığının vali ve kaymakamlıklar sorumluluğuna bırakılabileceğini de öngörmektedir. 28 Ağustos'ta bütün il valiliklerine, yeni Belediye Kanunu'na göre *nerelerde atanmış belediye başkanı bulunacağı* hakkında bir genelge gönderilmiştir. Genelgede, hükümetin, Belediye Kanunu ile tanınan bu yetkiyi, doğudaki bazı il veya ilçe belediyelerinden başka hiçbir belediyede kullanmak niyetinde olmadığı belirtilerek, seçimlerde buna göre önlem alınması istenmiştir. 5 Ekim'de belediye seçimleri yapıldıktan sonra, 22 Ekim'de Beyazıt, Hakkari il merkezleri ile Doğu ve Güneydoğu illerine bağlı kırk ilçenin belediye başkanlıkları valiler ve kaymakamlıklar sorumluluğuna verilmiştir.

Dizini 1929 - 1939, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 2007, s.235.

²⁴¹ a.g.e., s.236.

23 Kasım'da ise Mardin'in bazı ilçe belediye başkanlıkları için aynı karar alınmıştır.²⁴²

Hükümetin, seçilmiş belediye başkanlarına ilişkin *ihtiyatlı yaklaşımını*, belediye seçimlerinin ardından, 3 Kasım 1930 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından Başbakanlığa sunulan bir bilgi notunda da görmek mümkündür. Bu belge, yirmi beş il valisinin, ilin belediye başkanlığına seçilen kişiler hakkındaki değerlendirmelerini içermektedir. Maraş, İçel, Mersin, Manisa, Afyonkarahisar, Edirne ve Bilecik belediye başkanları hakkında il valilerinin değerlendirmeleri olumsuzdur. Valilerin bu değerlendirmeleri yetenek, eğitim, liyakat, kişilik, siyasi görüş ve başarı durumu gibi kriterler çerçevesinde yaptıkları görülmektedir.²⁴³

1930 sonrası değinilmesi gereken en önemli mevzuat değişikliği 1931'de Belediye Yasası'nda yapılan değişiklikle kadınlara yerel seçimlere katılma hakkının tanınmasından sonra, 1934'te Anayasa'nın 10. ve 11. maddelerine konulan "22 yaşını bitiren kadın erkek her Türk mebus seçme ve 30 yaşını bitiren kadın erkek her Türk mebus seçilme hakkına sahiptir" hükmü ile vatandaş tanımının genişletilmesidir.²⁴⁴

4.2. Yürürlüğe Giren Belediye Yasaları

1930'larda oluşan ve Cumhuriyetin belediyecilik görüşünü simgeleyen yasalar TBMM'den, Şükrü Kaya'nın içişleri bakanı olduğu dönemde geçmiştir. Şükrü Kaya'nın içişleri bakanı olmadan önce İzmir Belediye Başkanı olması salt bir rastlantı olmasa gerekir.²⁴⁵

1930 yılında yürürlüğe giren 1580 sayılı Belediye Kanunu, hemen onun ardından yürürlüğe giren ve halkın toplu halde bulunduğu yerlerin denetimini belediyelere veren 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve imar alanında bir takım yetkiler içeren 1933 tarihli 2290 sayılı Belediyeler Yapı ve Yollar Kanunu

²⁴² Nuray Ertürk Keskin, "1930: Muhalefet ve Belediyeler Yılı", Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1929 - 1939, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 2007, s. 115.

²⁴³ Nuray Ertürk Keskin, *a.g.e.*, s.116.

²⁴⁴ Şirin Tekeli, "a.g.m.", s.1803.

²⁴⁵ Mahalli İdareler Dergisi Yıl 1, Özel Sayı, (29 Ekim 1973), s. 33.

belediyeler için önemli düzenlemeler getirmiştir., 3004 sayılı İskele Ücretlerinin Tespitine Muteallik Kanun ve 3702 sayılı Çalgı, Lubbiyat ve Saire Eğlence Mahallerinden Alınacak Resimler Kanunu ile belediyelerin gelirlerini artırıcı yönde düzenlemelere gidilmiştir.²⁴⁶

3 Nisan 1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Kanun ile Türkiye'de belediyeçilik anlayışında köklü bir değişim yaşanmakla birlikte bundan sonra şehir ve kasabaların yeniden imarı için en önemli sorun finansman sağlamak olmuştur. 1933 yılında kurulup 12 yıllık uygulamadan sonra 15 milyon TL. sermayeli hale gelen Belediyeler Bankası'nın 13 Haziran 1945 Tarih ve 4759 Sayılı Kanun ile İller Bankasına dönüştürülmesi, belediyelerin borçlanma sınırlarını geliştiren en önemli atılımı olmuştur. Cumhuriyet yönetiminin kurmak istediği sistemin nitelikleri üzerine ipuçları taşıması yönünden ilginçtir. İstenilen, merkezi hükümetçe toplanan vergilerden pay ayırmaya dayanan bir yerel yönetim gelirleri sistemi, bu gelirleri yerel yönetimler arasında dağıtan ve onlara borç veren aynı zamanda da yerel yönetimlerin üzerlerine düşen yükümlülükleri yerine getirmemesi halinde onun gelirin doğrudan el koyma yetkisiyle donatılmış bir "yerel yönetim bankası" durumundadır. 4759 Sayılı Kanun ile kurulan İller Bankası, Belediyeler Bankasına göre önemli değişiklikler getirmiştir. Banka, belediyelere özgü olmaktan çıkmış özel idareler ve köyleri de kapsayarak tam bir "yerel yönetim" bankası haline gelmiştir.

Belediyelerin maddi kaynak ihtiyacına bir çözüm getirmekten ziyade, kaynak transferi mekanizması durumunda kalmıştır. 31 Mayıs 1933 tarihinde çıkarılan 2256 sayılı Gümrük Tarife Kanunu ile Gümrük Tarife Kanunu'na bağlı tarifede yazılı maddelerin gümrük vergilerine belediyeler hissesi olarak %10 zam yapılmıştır. Bu paraların Belediyeler Bankası'nda toplanarak belediyelere nüfusları oranında dağıtılması öngörülmüştür. Yeni yasayla nüfus başına gelir dağıtımı ilkesinin benimsenmesi, küçük ve gelişmemiş belediyelerin yararına bir gelişme olarak kayda değerdir.²⁴⁸

Behiç Çelik, "Türk Belediyeçiliğinin Tarihsel Gelişimi", *Yeni Türkiye Yönetimde Yeniden Yapılanma*, Özel Sayı 4, Mayıs-Haziran 1995, s.593.

²⁴⁷**İlhan Tekeli**, *Cumhuriyetin Belediyeçilik Öyküsü (1923-1990)*, İstanbul :Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009, s.128-129.

²⁴⁸**Mustafa Sakal**, "Türkiye'de Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma Sorunu: Tarihsel

Yine belediyelere gelir oluşturabilmek için 30 Haziran 1934'te çıkarılan kanun ile 2551 sayılı kanunla 423 sayılı "Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu"na bir madde eklenerek elektrikten alınan paralardan belediyelere pay verilmesi öngörülmüştür. Ancak elektrik kullanımının yaygın olmaması sebebiyle özellikle küçük belediyeler için bu durum hiçbir şey ifade etmemiştir.²⁴⁹

1933 yılında yerel yönetimlerle ilgili iki önemli kanun yayınlanmıştır. Her ikisi de Haziran ayında yayınlanan bu kanunlardan ilki 2290 sayılı *Belediye Yapı ve Yollar Kanunu*'dur. Bu kanun, Belediye örgütü bulunan yerlerde Belediyeler Kanunu'ndaki yetkileri tamamlayarak imar hareketlerini düzene sokma amacı taşımaktaydı. Kanun, tüm belediyelere mevcut durumu gösteren haritalar hazırlama ve belli süreler içinde şehir imar planı yaptırma zorunluluğu getirmiş ve bu planları onaylama yetkisini de Ankara İmar Müdürlüğü'ne vermiştir. Yine Haziran 1933'de, *Belediye Teşkilatı Olan Yerlerde Muhtar ve İhtiyar Heyetlerinin Lağvı Hakkında 2295 sayılı Kanun* yayımlandı. Bu kanunla, Mahalle Teşkilatları ve Muhtarlıklar kesin olarak kaldırılmış, çıkarılan bir nizamname ile bunların görevlerinin önemli bir bölümü belediyelere verilmiştir. Hazırlanan yasa gerekçesinde "...belediye kanunuyla şehirlerimiz ve kasabalarımız, çalışan ve halkın ihtiyaçlarını düşünen belediyelerimizin elinde inkişafa doğru yürürken dünyanın hiç bir yerinde bulunmayan mahalle muhtarlığının kaldırılmasına kesin bir zaruret vardır" denilmektedir.²⁵⁰

Cumhuriyet Gazetesi'nde İstanbul'da gerçekleşecek uygulama şu cümlelerle haber verilmektedir:²⁵¹ İstanbul Vilayeti'nde Muhtarlık Teşkilatı, sene başından itibaren tarihe karışacaktır. İstanbul'da mevcut 2000'e yakın muhtarın işini polis, belediye ve sıhhiye memurları yapacaklardır. Bu hususta Dahiliye Vekaleti'nce hazırlanıp Devlet Şurası'nca tasdik edilen nizamname dün İstanbul Vilayeti'ne ve belediyeye tebliğ edilmiştir. Bahsedilen Nizamname, kanunun nasıl uygulanacağını ve muhtarlıklara ait vazifelerin devredildiği kurumları belirten Belediye Teşkilatı

Perspektiften Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, İsparta 2000, c.V/ sayı:1, s. 126.

²⁴⁹ **Ham/a Al**, "Cumhuriyet Dönemi Belediyeciliğinin Tarihsel Gelişimi", *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, c.II (1996), s.25-29.

²⁵⁰ **Ceren Kalfa**, "1933: Planlamada Sümerbank Modeline Geçiş", *Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1929 - 1939*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 2007, s.425.

²⁵¹ Cumhuriyet, 25 Kanunusani 1933.

Olan Yerlerde Lağvedilecek Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Vazifelerinin Hangi Dairelerce İfa Edileceğine Dair Olan 15436 sayılı Nizamname'dir. Buna göre, belediye teşkilatı olan yerlerde lağvedilmiş bulunan mahalle muhtarlıklarına ve ihtiyar heyetlerine evvelce muhtelif kanun ve nizamname ve talimatnamelerle verilmiş olan vazife ve salahiyetler belediye birimlerine devredilmiştir. Nizamname 1934 yılı başından itibaren uygulanmaya başlanacaktır. Ayrıca 1933 yılında ilk kadın köy muhtarı seçildi. Aydın'ın Çine kazasına bağlı Karpuzlu Nahiyesinin Demircidere köyünde 30 yaşında, ilk mektep tahsili görmüş Gül Hanım muhtar olarak seçildi. Bu durum köy halkınca memnuniyetle karşılanmıştır.

1934 yılı başında İstanbul ağırlıklı haberlere rastlanmaktadır. Yılın sonuna denk gelen seçimler, belediye başkanının belediye meclisince seçilmesi, il özel idarelerinin ve belediyelerin mali sıkıntıları, Belediyeler Bankasının sermaye artırımı ve bankayı övücü yazılar çokça işlenmiştir. 1580 sayılı Belediye Kanununun 94. maddesinin b ve d fıkralarına göre, Balıkesir merkez belediye reisliğinin, Kayseri belediye reisliğinin vali uhdesine ve Yalova belediye reisliğinin kaymakam uhdesine verildiği görülmektedir. 1934 yılında vali uhdesinde olan belediyeler ve vali ve belediye başkanlarının isimleri şöyledir: Ankara (Nevzat B.), İstanbul (Muhittin B.), Beyazıt (Vali İmaddettin B.), Kayseri (Nazmi B.), Muş (Mithat B.), Siirt (Sakip B.), Van (Mes'ut B.), Çoruh (Mucip B.), Maraş (Hasan Sukuti B.), Balıkesir (Vali Sami B.). 12 Kasım 1934 tarihinde ise, valiye verilen Van Belediye Reisliği'nin, I.Umumi Müfettişlikten gelen talep üzerine seçilecek bir reise verilmesi de Bakanlar Kurulunca kesinleştirilmiştir.²⁵²

17 Haziran 1935 yılında çıkarılan 2763 sayılı kanunla, İçişleri Bakanlığı'na (Dahiliye Vekaleti) bağlı olarak Belediye İmar Heyeti oluşturuldu. Belediye yönetimine tâbi ve nüfusu on binden yukarı yerlerin harita ve gelecek imar planlarını ve içme suları, spor alanları ve kanalizasyon işlerini yaptırmaya İçişleri Bakanlığı yetkili kılınmıştır. Ancak bu örgütün, beklenen düzeyde plan ve program üretememesi sebebiyle bu görev daha sonra Bayındırlık Bakanlığı'na (Nafia

²⁵² **Menaf TURAN**, "1934: Planlama İçin Örgütlenme Yılı", Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1929 - 1939, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 2007, s.528.

Vekaleti) devredilmiştir.²⁵³ 1 93 7 yılında 3166 sayılı Kanun ile Belediyelere 5 hektar orman yetiştirme görevi verilmiştir.²⁵⁴

1580 sayılı belediye kanunu ve devamında çıkarılan birçok yasa ile belediyecilik çalışmaları hızla gelişme göstermeye devam etmiştir.

4.3. Belediyecilik Faaliyetleri ve Belediye Başkanlarının Çalışmaları

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadî ve sosyal siyasetlerinde yeni bir safha açılmasının önemli sebeplerinden sayılmalıdır. Devletçilik olarak adlandırılan iktisadî siyaset, ülkede yeni iktisadî yatırım hamlelerini planlamaktadır. Türkiye'de birikmiş sermaye olmadığı için bu hamlelerin yapıcısı olan devlet kamu yatırımları olarak görülmektedir.²⁵⁵

1929 Dünya Buhranı Türkiye'de iki yıla yaklaşan bir süre yeni politika arayışlarına neden olmuş²⁵⁶ ve bu arayış Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931 yılındaki Üçüncü Büyük Kongresinde kabul edilen program ile sonuçlanmıştı. Bu kongre "Altı Ok" ile simgelenmiş yeni bir program ve devletle bütünleşmiş bir Tek Parti anlayışı getiriyordu. Üçüncü Büyük Kongrede doğrudan belediyecilik sorunlarına değinilmiş olmasına rağmen kongre süresince ve kongre sonrasındaki üç gelişme, dönemin belediyeciliği bakımından önem kazanmıştır.²⁵⁷

Bunlardan birincisi Devletçiliğe geçilmiş olmasıdır. Devletçilik politikasının bir sonucu olarak Sümerbank, Etibank gibi kamu işletmeleri kurulurken diğer taraftan da Osmanlı Devleti zamanında şehirlerin beledî ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuş olan imtiyazlı şirketler (bunların çoğunda yabancılar söz sahibiydi) satın alınarak devletleştirilmiş, daha sonrada belediyelere devredilmiştir. İstanbul, Ankara, İzmir gibi şehirlerde su, elektrik, havagazı gibi ihtiyaçları karşılamakta olan imtiyazlı şirketler genellikle yabancı iştirakçilere aitti.

a.g.m., s.29.

²⁵⁴ **Erdoğan Öner**, *Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare*, Ankara: Maliye Bakanlığı Yayın No: 2005/369, s.37.

²⁵⁵ **Bernard Lewis**, *Modern Türkiye'nin Doğusu*, çev. Metin Kırıatlı, TTK Ankara 1996, s. 463-465; **Taner Timur**, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Yay.,İstanbul 1993, s. 137-146.

²⁵⁶ **İlhan Tekeli - Selim İlkin**, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara: ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayınları, 1977, s.24.

²⁵⁷ **İlhan Tekeli**, *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009 , s.50.

Bu şirketler de 1932 yılından sonra satın alınıp devletleştirilmiş ve belediye idarelerine devredilmiştir.²⁵⁸

İkinci önemli gelişme Halkçılık ideolojisinin yeniden yorumlanma biçimidir. Halkçılık Tek Parti uygulamasını temellendirmekte bir ilke olarak kullanılmaktadır. Dönemin halkçılığı "*halka rağmen, halk için*" ifadesiyle simgelenebilir. Bu ifadenin dönemin belediyeciliğine etkisi ilk bakışta görüldüğünden çok daha önemlidir. "*Halka rağmen, halk için*" ifadesi, toplumun büyük kesimi ile yöneticilerinin ilişki biçimini belirlemektedir. "*Halka rağmen, halk için*" prensibinin amacı halkı, "*çağdaş uygarlık*" düzeyine çıkarmayı esas hedef olarak belirlemiştir. Bu nedenle, bu ilkeyi benimseyen Cumhuriyet rejiminin belediyelerde yapacağı pek çok değişim olacaktır. Kentlerde özlenen yaşam biçimine halk karşı olsa da getirilerek, halka iyi örnekler gösterilecektir. Bu ideolojik yönelim, dönemin belediyecilik uygulamalarını ya da programlarını biçimlendiren temel etkenlerden biri olmuştur.²⁵⁹

1930'lu yılların gazetelerinde öne çıkan belediyeler Ankara ve İstanbul'dur. Gazete sayfalarındaki yerel haberler arasında İstanbul'un "su meselesi" ve "Terkos" başlıkları en çok dikkati çekenlerdir. O dönemde İstanbul'un sorunları arasında hiç kuşkusuz içme suyu başta gelmektedir. İçme suyu imtiyazı bir yabancı şirket olan Terkos'a verilmiştir. Gazetelerde olaya ilişkin çok sayıda yorum yazısı ve karikatüre rastlanmaktadır. Aşağıdaki gazete yazısı durumu ana hatlarıyla özetlemektedir:

"Belediye su işini bizzat kendi görmek istediğinden Terkos'u satın almak istemektedir. Şirket muamelatı tasfiye edilecek ve tesisatı 1933 senesi iptidasında belediyeye teslim eyleyecektir. Fakat şayet herhangi bir şirket çok müsait şartlarla bu işe talip olursa Belediye şirketle anlaşamamazlık da etmeyecektir. Diğer taraftan Elektrik Şirketinin Terkos 'u işletmeye talip olduğu

²⁵⁸ Bilal Eryılmaz, "İktisâdi ve İdari Yönden Yerel Yönetimlerin Tarihi Gelişimi", *Yerel Yönetimler ve Eğitim Sempozyumu*, İstanbul Büyükşehir Belediye Personel ve Eğitim Daire Başkanlığı, İstanbul 1995, s. 117-118.

²⁵⁹ İlhan Tekeli, *a.g.e.* , s.51.

*da anlaşılmakta, fakat dikkate şayan görülmemektedir. Terkos şirketi müdürü M. Kastelno bu işlerle meşgul olmak için tekrar Ankara'ya gitmiştir. Müdür, Terkos'u elektrik şirketine kaptırmamak için uğraşmaktadır. Kastelno, şehrin su işini belediye ile ortaklaşa idare etmeye taraftar görünmektedir. "*²⁶⁰

Yılın önemli tartışma konularından biri de başkent inmarıdır. Jansen ve diğer yabancı mimarların Ankara ve İstanbul'daki gezileri, açıklamaları, yorumları çok önemsenmektedir. Gazetelerden hemen her hafta "Ankara'nın imarı", "İstanbul'un planı" başlıklı haberleri ya da bir yabancı uzmanın Ankara ve İstanbul'u ziyareti hakkındaki yorumlarını okumak mümkündür. Ankara'nın imarına o kadar önem verilmektedir ki, belediyelerin gelirlerinin %2'sini Ankara Belediyesi'ne devretmelerini öngören bir kanun tasarısı bile hazırlanmıştır.²⁶¹

1933 yılında "Elaziz'de genç bir belediye reisi ve mükemmel bir belediye var" başlığını taşıyan ve Son Posta gazetesinde yayınlanan haberde, "Haberde, "Elaziz'de belediye şayanı dikkat bir imar faaliyetine başlamıştır. Belediye Reisi Hürrem Bey, yüz bin lira gibi dar bir bütçeye rağmen muazzam işler başarmaktadır." denilerek Anadolu'da hem teknik hem de parasal zorluklara rağmen imar çalışmalarına öncelik verildiğine dair güzel bir örnek anlatılmaktadır.²⁶² 1933 yılına ait gazetelerde bu tür yazıların benzerlerine rastlamak mümkündür. Mudanya, İzmit, Bursa, Yozgat, Uluborlu, Ereğli, Samsun, Ödemiş 1933'de imar faaliyetleri ile dikkati çeken belediyeler arasında yer almaktadır.

İmar ve alt yapı eksiklerinin tamamlanması, on yılını yeni dolduran Cumhuriyet'in en önemli ihtiyacıdır. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın il kongrelerinde, ilgili bakanlıklara iletilmek üzere halktan toplanan dilek ve ihtiyaçların başında imar ve alt yapı çalışmalarına yönelik istekler bulunmaktadır. Köprü, okul, mahkeme binası, hapishane binası, su tesisatı istekleri listenin en üstünde yer almaktadır. Tüm parasal sıkıntılara rağmen, belediyeler bu ihtiyaçları karşılamak için çaba

Son Posta, 21 Teşrinievvel 1931.

Son Posta, 4 Şubat 1931.

Son Posta, 9 Ağustos 1933.

harcamaktadır.²⁶³

1934 yılı içinde tartışılan konulardan biri İstanbul'un imarı olmuştur. İstanbul'un imarı için ilk olarak yabancı şehircilik uzmanlarından²⁶⁴ projelerini gösteren raporların gelmesi istenmiştir. Bu raporlardan uygun olanının seçilmesi için bir jüri heyetinin oluşturulması, seçilecek eseri, belediyenin vekâlete bildirmesi ve vekâlet son karar verince uzmanın projeyi yeniden bütün ayrıntısıyla hazırlaması izlenen yol olmuştur. Bu konuyla ilgili tartışmalardan çıkarılan ilk tespit, mimarlar cemiyetinin itirazı üzerine jüri heyetine bir Türk Mimarın alınması,²⁶⁵ bir imar bürosu açılması ve jüri heyetinde bir iktisatçının bulunmayışıdır. Sonuçta İstanbul'un imar bir sonraki yılın başına ertelenmiştir.²⁶⁶

1934 yılı içerisinde Belediyelerin bankadan ne suretle para alabileceklerini gösteren bir talimatname hazırlanarak vilayetlere tebliğ edilmiştir. Belediyeler Bankası sermayesini 1.5 milyondan 1.75 milyona çıkarmıştır. Belediyelerin her yıl bütçelerinin % 5'i oranında ayırdıkları tahsisat 7-8 yüz bini bulmaktadır. Buna göre, belediyeler mutlaka yeni tesisat ihtiyaçlarını karşılamak için istikraz yapacak ve maaş ve adi masraflar için borç almayacaklardır.²⁶⁷

1935 yılı içinde yerel yönetimler alanında görülen en önemli değişiklik Belediye borçlanmalarına karşı getirilen sınırlamadır.²⁶⁸ Bu yıl Belediyeler İmar Heyeti oluşturularak, yeni bir yapılanmaya da gidildiği görülmektedir. Belediye Kanunu tatbik edilen yerlerin harita ve imar planlarını ve içme suları ile mezbaha ve kanalizasyon işlerini programlamak ve bu işlerin tatbik şekillerini kararlaştırmak için bu heyet oluşturulmuştur. Heyette, İçişleri Bakanının başkanlığı altında Bayındırlık,

²⁶³ **Ceren Kalfa**, A.g.e, s.426.

²⁶⁴ Seçilen uzmanlar: Fransız A. Agache, M. Lambert, Alman M. Ergöç.

²⁶⁵ İmar Bürosu mimarlığına Ahmet Sabri tayin edilmiş ve şehir planı jüri heyetine dâhil olmuştur.

²⁶⁶ **Menaf TURAN**, "1934: Planlama İçin Örgütlenme Yılı", Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1929 - 1939, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 2007, s.531.

²⁶⁷ **Cumhuriyet**, 29 Kanunusani 1934.

²⁶⁸ Kanunla Verilen İzinler Üzerine Yapılan Kefaletlerin Nasıl Yerine Getirileceği Hakkındaki 2618 Numaralı Kanuna Müzeyyel 2813 Sayılı Kanun, RG 24.6.1935, 3036. Kanunun gerekçesi şöyledir: *"Belediyeler, şehrin imarına ve medeni ihtiyaçlarına tahsis olunmak üzere kanunların verdiği salahiyyete istinaden ve Hazine kefaleti ile mali kurumlardan istikraz yapmakta ve bunlara da gelirimizle tahsil olunan hisselerini karşılık göstermektedirler. Ancak bu hisselerin itfa taksitlerini karşılayamama gibi durumlarla da karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Bu durumda mukriz kurum kefaleti dolayısıyla haklı olarak Hazineye başvurmakta ve bu farklar Hazinece ödenmektedir. Bu müşkül durumun hafifletilmesini sağlayacak bu düzenleme ile bir sınırlama getirildiği, örneğin belediye hisselerinden azami 150 bin liranın Hazinece tevki" gibi bir düzenlemeye gidildiği anlaşılmaktadır. TBMMZC, 1935, c.4, İnikat 38, s.s: 203.*

İktisat, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıkları temsilcileri ile İçişleri Bakanlığı Müsteşarı ve Mahalli İdareler ve Belediyeler Bankası Genel Müdürleri ve Ankara İmar Müdürü bulunmaktadır. Yerel yönetimler alanında bir diğer düzenleme ise arazi ve bina vergilerinin devlete ait olan asıllarının tamamen il özel idarelerine bırakılması düzenlemesidir. Ayrıca uluslararası itfaiye ve çöp toplantılarına belediyelerin katılımı gerçekleştirilmiştir.²⁶⁹

Mustafa Kemal Atatürk, 1935 yılında yapılan Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında yaptığı konuşmasında:

*"Türk'e ev bark olan her yer sağlığın, temizliğin, güzelliğin, modern kültürün örneği olacaktır. Devlet kurumları yanında, doğrudan doğruya bu işlerle ilgin olan ur-bayların (belediye başkanı) bu görüş ve düşünüşle çalışmalarını istiyoruz."*²⁷⁰ demiştir.

Cumhuriyet rejimi için düzenli kent yaşamı kurmanın önemi yalnızca çağdaşlaşma amacı ile özdeşleşmesi yüzünden değildir. Aynı zamanda da, yadsıdığı Osmanlı döneminin canlı kozmopoliten liman kentlerinin halk arasında hâlâ yaşayan imgesi ile yarışmak durumundadır. Bu kaygıyı Şükrü Kaya, 1935 Urbaylar Kongresinde şöyle dile getirmektedir:

*"İstanbul hiçbir vakit bugünkü kadar mamur ve şen olmamıştır. İzmir'in hâlâ eski kalabalık devrini bize sayıklayanlardan, tek tük rast geldiğimiz kozmopolitlerden itiraf edenler bulunur ki, İzmir hiçbir vakit bugünkü kadar şen ve mamur, güzel, temiz ve özden olmamıştır."*²⁷¹

Şehircilik konusuna oldukça önem veren Mustafa Kemal, bunu konuşmalarında ifadeden geri durmamıştır. 01.11.1937, TBMM, 5. Dönem 3. toplanma yılını açarken ise; *"Şehircilik işlerinde de, teknik ve plânlı esaslar*

²⁶⁹ Tekin Avaner, "1935: Personel Sisteminde Barem Tartışmaları", Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1929 - 1939, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 2007, s.630-631.

²⁷⁰ Belediyeler Dergisi, Sayı 6, (Ekim 1935)

²⁷¹ Ekrem Ergüven, Şükrü Kaya: Sözleri-Yazıları, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1938, s. 195.

dâhilinde çalışmak lâzımdır. Bunun için belediyelerimizi türeli bir surette aydınlatmak, klavuzlamak işiyle uğraşacak, merkezde, bir teknik büro kurulmasını tavsiye ederim."²⁷² sözleriyle belediyeçilik hizmetlerine verdiği önemi ifade etmektedir.

Belediyeçilik söz konusu olduğunda en önemli kurum, Halkevleri'dir. İdeolojik öğeleri yayma rolünün partiye değil de partiden ve devlet mekanizmasından ayrı örgütlere bırakılmış olması dikkati çeken bir özelliktir. Yerel düzeyde bu kurumlar belediye ve parti teşkilatı etrafında kümelenen bir bütün oluşturuyordu. Kimi durumlarda belediye başkanlığı, parti başkanlığı ve bu kurumların başkanları aynı kişide toplanıyordu. Kimi durumlarda ise merkezi yönetimin yerel temsilcisi olan mülki amir, kaymakam ya da vali bütün bu görevleri yüklenebiliyordu. Halkevleri, Mustafa Kemal Atatürk'ün halka hizmet götürme yolunda attığı en önemli adımlardan birisidir. Halkevleri oluşturduğu sosyal yardım, spor, sağlık vb. alt kollarda yapmış olduğu sosyal çalışmalarla bu konuda pek çok örnek vermiştir. Yapılan çalışmalarda belediyelerin üstlendiği yükümlülükler sosyal belediyeçilik anlayışına örnek teşkil etmektedir.²⁷³

Türkiye'de başlatılan ilk beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde uygulanan Devletçilik siyasetiyle başlatılan iktisadi hamleler yeni bir anlayış ve üslupla uygulanmıştır.²⁷⁴ Bu uygulamalardan Malatya'ya da sanayi olarak 1927'de yürürlüğe giren "*Sanayi-i Teşvik Kanunu*"²⁷⁵ şartlarında sanayi imkânlarına kavuşmuştur. Bu kanun ile büyük is yerlerini teşvik eden bir siyaset izlenmiştir. Bu doğrultuda belediyeçiliğin bu dönemde fazla gelişme göstermediğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Cumhuriyet Dönemi'nde, 1933-1938 yılları arasında Türkiye'de belediyelerin durumunu şu şekildedir:²⁷⁶

Daniel Dumoulin, *Atatürk'ten Düşünceler*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000, s.147

²⁷³ **Anıl Çeçen**, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2000, s.174.

²⁷⁴ **Mehmet Akif Tural**, *Atatürk Devrinde İktisadi Yapılanma ve Celal Bayar (1920-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1987, s. 101.

²⁷⁵ *a.g.e.*, s.76.

²⁷⁶ **Hamza Al**, *a.g.m.*, s.25-29.

YILLAR	1930	1933	1938
Elektriği olan belediyeler	4	4	150
İçme suyu olan belediyeler	20	185	245
Fenni su tesisatı	2	24	49
Mezbaha	17	93	113
Pazar yerleri	90	407	436
Haller		60	81
Spor alanı	7	184	198
Park ve bahçeler	29	209	304
Asri mezarlıklar			22
Asfalt yol (km)		79	159
Şose yol (km)		1100	1213
Kaldırım (km)		1480	5657
Belediye sayısı		501	537

Genel Nüfus Sayımına Göre Şehir Nüfusu ve Toplam Nüfusa Oranları(1927-1935) aşağıdaki şekildedir: ²⁷⁷

Sayım Yılı	Toplam Nüfus	Şehir Nüfusu	Top.Nüf./Şehir Nüf. %
1927	13.648.270	3,305.879	24.22
1935	16.158.018	3.802.642	23.53

Belediye Sayısı ve Nüfusları (1927-1935) ise şu şekildedir:

²⁷⁷ DİE, 1999, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2004.

Yıl	Belediye Sayısı	Belediye Nüfusu	İl Merkez Belediye Sayısı	İlçe Merkez Belediye Sayısı	İl ve İlçe Belediye Nüfusları	Belediy Nüf./To p.Nüf..	Köy Belediy Sayısı	Köy Bel.Nüf.
1927	460	-	63	328	3.305.879	24.22	69	-
1935	505	4.174.542	56	356	3.802.642	25.83	92	371.900

Tabloda görüleceği üzere 1927 yılında 460 olan belediye sayısı 1935 yılında 505'e ulaşmıştır. Bu dönemde ilçe merkez belediye sayısındaki artış 28 iken köy belediye sayısındaki artış 23'dür. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere bu dönemde kentleşme hızının çok düşük olduğu ve kırdan kente henüz göçün başlamadığı görülmektedir.

Aynı dönemde 1930-1935 arası belediye gelirleri ve devlet gelirlerine oranı ise şu şekildedir:²⁷⁹

Yıllar	Belediye Geliri(Cari Fiy. Bin TL.)	Belediye Gelirleri/Devlet Gelirleri
1930	18.485	8.50
1935	21.668	8.12

1930-1935 arası dönemde belediye gelirlerinde düzenli bir artış gözlenirken, belediye gelirlerinin devlet gelirlerine olan oranı sürekli bir düşüş göstermiştir. Aynı dönemde belediye giderleri ise şu şekilde gerçekleşmiştir:²⁸⁰

²⁷⁸ DİE, 1999 Türkiye İstatistik Yıllığı, 2004.

²⁷⁹ **Birgül Güler**, *Yerel Yönetimler Liberal Açıklamalara Eleştirisel Yaklaşım*, Ankara: TODAİ Yayını:244, 1992, s.268.

²⁸⁰ *a.g.e.* , s.269.

Yıllar	Belediye Giderleri Cari Fiyat. Bin Tl.
1930	17.026
1935	19,652

1930 yılı hariç belediye giderlerinde bir artış görünmektedir. 1930 yılı dünyada büyük ekonomik krizin yaşandığı yıl olması nedeniyle belediyelerin harcamalarında da düşüş olmuş ve kriz kendisini hissettirmiştir. Tablolarda dikkat çeken bir başka husus ise, Cumhuriyetin ilk yıllarında belediye harcamalarının daima belediye gelirlerinin altında kalmasıdır. Bunda krizin ve savaşın önemli etkisi vardır.

1930-1938 yılları arasında Belediye Başkanlığı görevine gelen belediye başkanlarının yeni kurulan devletin arzu ettiği gelişme ivmesini gerçekleştirme adına eylem içerisinde olduklarını görmekteyiz. Fakat bu noktada en büyük sıkıntı, 1929 Ekonomik Buhranı'nın tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yapılacak yatırımlara önemli ölçüde zarar verdiği gerçeğidir.

Anadolu şehirlerinden verilecek birkaç örnekle belediye başkanlarının halkın refahını sağlamak ve kentleri modern bir yapıya kavuşturmak adına yaptıkları çalışmalarından bahsetmek gerekmektedir.

Cumhuriyet döneminde, Antalya Belediyesi'nin günümüz belediyeçilik anlayışını yansıtmaya başladığını söyleyebiliriz. Antalya'da Cumhuriyet'in ilk Belediye Başkanları Şerametzade Zeki Bey ile Zühtü Beyzade Hasan Bey'dir (1926). Temizlik konularında etkin olabilmek için satın alınan çöp arabaları ile sulama aracı, ihtiyaca cevap vermeleri için atılan önemli adımlardır.²⁸¹

1928 yılına gelindiğinde Antalya Belediyesi'nin mevcut araç gereçlerinin yanında 10 dönüm arsası, 10 yataklı bir dispanser, bir mezbahanesi, 45 dükkânı, birer arasöz, motopomp, tekerlekli ve tekerleksiz tulumba, 11 itfaiye personeli, 24 müstahdem ve 15 memuru bulunmaktaydı. Belediyenin bu hizmetleri yürütebilmesi içinde yılda 24.910 lira harcama yapılmıştır. Bu dönem Belediye Başkanlığı görevini,

²⁸¹ T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi Kalite El Kitabı, Antalya Yayın tarihi, 20.10.2008, s.5.

1927'de Tosun Hakkı Efendi'nin kısa süren başkanlığının ardından, Dr. Ali Galip (Kahraman) Bey'in üstlendiğini görmekteyiz. Ali Galip Bey, başkanlığı, Ekim 1930 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan Karakaşzade Hüsnü Bey'e (Karakaş) devretmiştir.²⁸²

Hüsnü Bey'in göreve geldikten sonra, kendisine yapılan müracaatlar neticesinde, üzerinde durduğu en önemli konu, şehrin ferah ve havadar bir yapıya kavuşturulması girişimidir. Antalya halkının Kale içi'ndeki yüksek surlar nedeniyle rüzgar alamadıklarını ve sıkıntı çektiklerini belirtmeleri üzerine Antalya'daki surların yıkımına başlanmıştır. Yine aynı doğrultuda Kalekapısı'ndaki yollar genişletilmiş, genişletme esnasında yolun her iki tarafında yıkılan ahşap evlerin yerine betondan yeni dükkanlar yapılmıştır. Bugünkü Belediye İşhanı'nın bulunduğu yere 1934'te inşa edilen Kasap Halil, şehirdeki kasapların toplanarak tek bir merkezde birleşmesini sağlamıştır. Halk arasında "Yeni Çarşı" şeklinde kendine isim bulan bu yeni dükkanlar, Kalekapısı'nın çehresini değiştirmiş ve burayı bir alışveriş merkezi görünümüne sokmuştur. Ayrıca 1933 yılında bir sulama arabası, 6 çöp arabası alan belediye, 2 memur ve 20 de işçi istihdam etmiştir.²⁸³

1934 yılında Antalya'nın yeni Belediye Başkanı olarak Şerafettin Bey seçilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra istifa etmesi üzerine, yerine Lütfü Gökçeoğlu getirilmiştir. Gökçeoğlu döneminde Antalya'da imar faaliyetleri hız kazanmıştır. Ali Çetinkaya Caddesi ile Atatürk Caddelerinin düzenlenmesi ve genişletilmesi, Muratpaşa Camii civarındaki mezarlığın kaldırılması, hayvan ve tahıl pazarı için yeni yerlerin belirlenmesi, 1935 yılı ile birlikte ön plana çıkan en önemli bayındırlık hareketleridir. Bunların dışında bir fenni mezbaha ile altı umumi tuvaletin yapımı, buz fabrikasının alınması, İtfaiye teşkilatının ıslahı, Belediye, Tophane ve Hatay parklarının inşası ve düzenlemesi belediyenin faaliyetleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Belediye Başkanı Lütfü Gökçeoğlu, başkanlığı döneminde Antalya için önemli bir ilki gerçekleştirmiştir. Belediye üyelerine bir "Sıhhi Zabıta Talimatnamesi" hazırlatarak, 10 Haziran 1936'da yürürlüğe koymuştur. Ayrıca her yıl, bir önceki belediye bütçesinden artan paranın sağlık işleri için kullanılması kararı, 1933'te uygulamaya konulmuştu ve Antalyalılar memnun eden bir gelişme

olmuştur.²⁸⁴

Bir diğer şehir Malatya'ya baktığımızda, seçimlerle gelen ilk Belediye Başkanı Hasan Bey'dir. Efsanevî bir şahsiyet olarak tanınan Hasan Bey (1924-1928) seneleri arasında görev yapmıştır.²⁸⁵ Arkasından İbrahim Bey (1928-1930), N. Naim Karaköylü (1930-1934), ve Tevfik Temelli (1934-1939)²⁸⁶ seçilerek görev yapan belediye başkanlarıdır. Malatya Belediyesi'nin, Cumhuriyet öncesinde 15.000–20.000 lira arasında değişen bütçesi, 1933'de 48.000 liraya yükselmiştir.²⁸⁷

Cumhuriyetin simgesi başkent Ankara'da da belediyeçilik faaliyetlerindeki gelişmeler devam etmektedir. Ankara'nın başkent olması sonrasında hızla değişen şehir yapısı ve 1930'ların başında ise hızla artan nüfusu kentin Yenışehir ve Cebeci bölümlerine yayılmaya başlamış ve araçlı yolculuk talebinde artışlar gözlenmiştir. Bu dönemde tek kamu toplu taşımacılığı Ankara Kayaş arasında açılan 9 Km.lik banliyö hattı işletmesidir. Bu hat Cebeci, Mamak, Kayaş bölgelerinin ulaşılabilirliğini arttırarak gelişmeyi hızlandırmıştır. Bu arada 22.11.1930 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararıyla otobüs, minibüs ve elektrikli tramvay işletme yetkisi belediyeye verilmiş olmasına rağmen 1935 yılına kadar bu konuda bir girişim olmamıştır. Çünkü sehirçi yolcu taşımacılığının kamu desteği ile yapılacak olan ülkenin ekonomik ve idari şartlarının iyi durumda olması gerekmektedir. Ama bu yıllarda bilindiği gibi tüm Dünya'da yaşanan ekonomik buhran, ülkemiz ekonomik şartlarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak her türlü olumsuzluğa karşın belediye ilk girişimini 1935 yılında yapabilmiş ve Ankara Belediyesi Otobüs İdaresi kurularak Sovyetler Birliğinden 100 adet ZIS marka Otobüs ithal edilmiştir.²⁸⁸

Kayseri şehrinde ise 1924-1925 yıllarında Rıfat Çalık, bir müddet belediye başkanlığı yapmıştır. Nakipzade Ahmet Bey'den sonra İbrahim Safa Bey, Hacılarlı Muhittin Bey, Av. Necmettin Feyzioğlu ve Kayseri Valisi Nazmi Toker başkanlık

²⁸⁵ **Tahir Kutsî Makal**, "Malatya'nın İlk Belediye Başkanı Hasan Bey Hakkında Bazı tespitler" , *III. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk kültürü Sempozyumu*, (19-21 Ekim 1988 Malatya) Malatya 1988, s. 208-211; **Tahir Kutsî Makal**, "Battal Gazi'den... Hasan Bey'e..." *III. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk kültürü Sempozyumu*, (19-21 Ekim 1988 Malatya) Malatya 1988, s. 201-207; **Mehmet Ali Cengiz**, *Mondros 'tan Cumhuriyet'e Malatya*, Malatya 2000, s. 109-113.

²⁸⁶ **M. A. Cengiz**, *a.g.e.*, s. 113.

²⁸⁷ Cumhuriyetin 15. Yılında Malatya, Malatya Vilayeti C.H.P. Başkanlığı Yayınları, Malatya 1938, s. 25.

²⁸⁸ <http://web.ego.gov.tr/parts/egootobushizmetleri.asp> (erişim tarihi: 15 mayıs 2010)

görevini yürütmüşlerdir. Kayseri milletvekillerinden Hayrullah Ürkün tek parti döneminde yapılan bir seçimle 1936 yılında belediye başkanı olmuş, daha sonra Av. Necmettin Feyzioğlu belediye başkanlığı görevine gelmiştir. Kayseri, bu belediye başkanları dönemlerinde pek çok çalışma gerçekleştirmiştir. Rıfat Çalığa ve İbrahim Safa Bey zamanında Cumhuriyet Meydanı'nın ilk defa düzenlenilmeye başlanması önemli çalışmalardan biridir. Osman Kavuncu (İstanbul) ve Sivas Caddelerinin düzenlenilmesi, Setenönü Caddesi'nin açılışı Kayseri'nin imarı konusunda Cumhuriyetin hemen başlarında imar alanındaki faaliyetler açısından söylenebilecek önemli gelişmelerdir.²⁸⁹

Muhittin Bey döneminde Kayseri'nin imarı konusunda ki gelişmelere baktığımız zaman, İstasyon Caddesi'nin açılmasını en başta söyleyebiliriz. Bu güzergahta şehrin ileri gelenlerinin evlerinin olması caddenin açılması işini bir hayli zorlaştırdığı için istimlak hususunda sıkıntılar yaşanmıştır. Ancak Vali Fuat Tuksal'a rağmen, Muhittin Bey'in kararlı tutumu sayesinde cadde açılmıştır. Vali Fuat Tuksal'ın istimlaklar konusunda şehrin ileri gelenlerinden yana bir tavır izlemesi Belediye Başkanı Muhittin Bey'in istifasına sebep olmuştur. Necmettin Bey'in 1942'ye kadar devam eden ikinci dönem belediye başkanlığında özellikle şehrin imarı konusunda önemli mesafeler alınmış, bu dönemde Hükümet Binası, Halkevi, Dikimevi, P.T.T., Tekel Binası, Vali Konağı, İstasyon Caddesindeki Kız Enstitüsü, Bölge Sanat Okulu yapılmaya başlanmış ve mezbaha tamamlanmıştır.²⁹⁰

Nazmi Toker dönemi, Kayseri'de belediyeciliğin gerçekten ivme kazandığı bir zaman dilimi olmuştur.. İnönü ve Atatürk Bulvarı ile Gülük Caddesi bu dönemde açılmış, Mimarşinan Parkı'nın yanındaki dükkanlar yıkılarak Mimarşinan Parkı genişletilmiştir. Cumhuriyet Meydanı da geniş ölçüde bu dönemde açılıp Nazmi Bey'in gayretiyle 1 Mart 1935 günü açılışı yapılan meydana Atatürk Heykeli dikilmiştir. Bugün bu heykel Büyükşehir Belediyesi önünde Mustafa Kemal Paşa Bulvarı üzerinde bulunmaktadır. Nazmi Toker, "Kapalı Çarşı"nın üstünde

²⁸⁹ **Şükrü Öztürk**, *Cumhuriyetin Kuruluşundan Çok Partili Döneme Kadar Kayseri Belediyesi (1923-1946)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2005, s.41-42.

²⁹⁰ *a.g.t.*, s.43.

açtırmıştır. Üstü kapalı olan bu çarşının insan sağlığı için elverişli olmadığını düşünüyordu.²⁹¹

Yine bu dönemde Halk Fırkası önündeki cadde de 1862 metre uzunluğunda parke ile döşendi. Mustafa Toksöz'ün belediye başkanlığı döneminde Kayseri Kalesi etrafında ki hendekler doldurtuldu. Şehrin savunması için yapılan Kayseri Kalesi'nin çevresine geniş hendekler kazılarak savunma pekiştirilmeye çalışılmıştı. Başkan ayrıca şehri ağaçlandırmak için de çaba sarfetti. Hayrullah Urkün döneminde Kışıkapa ve Ahmet Paşa Okulu çevresindeki bozuk kaldırımlar tamir edildi. Kayseri'nin en işlek caddelerinden olan Kazancılar Çarşısı'nın daha önceden iri taşlarla yapılmış olan orta kaldırımını baştan başa parke olarak yeniden yaptırıldı. Kazancılar Caddesi'nin Kayseri Lisesi meydanına kadar uzatılmasına başlandı. Tren İstasyonu'ndan Düvenönü'ne doğru giden bir yol yapılması için çalışmalara başlandı. Ayrıca yol yapılan bu alandaki kaldırımlar da parke ile döşendi. Hayrullah Urkün zamanında yine Düvenönü Meydanından Gülük Camii'ne kadar uzanan bir yol açılmasına başlanmıştır.²⁹²

Cumhuriyet yönetimi sadece kentlerin fiziki görünüşünü ve altyapılarını "medenileştirmek" istememekte, aynı zamanda kentlilerin yaşayışını da yeni kurallara uydurmak istemektedir. Bunun için de kullanılması gereken belediye zabıta işlevleri olduğu düşünülmüştür.²⁹³

Cumhuriyet yöneticilerinin uygar kent yaşamını kurmaya dönük zabıta önlemleri, tek parti döneminin sonlarına doğru giderek kent içinde ekonomik denetimlere yönelmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı koşulları içinde karaborsa olgusu belediyelerin bu yöndeki sorumluluklarını arttırmıştır.²⁹⁴ Yine 1938 yılında çıkarılan 3489 sayılı Pazarlıksız Satış ve Mecburiyetine Dair Kanun belediyelerin zabıta görevlerini arttıran çok sayıdaki yasal düzenlemeler arasında yer almaktadır.²⁹⁵

Bu dönemde ülkenin her tarafında özellikle imar alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Yaşanan ekonomik sıkıntılar, kısıtlı imkânlarla rağmen belediye

²⁹¹ a.g.t. , s.44.

²⁹² a.g.t. , s.45.

²⁹³ İlhan Tekeli - İlber Ortaylı, *Türkiye 'de Belediyeciliğin Evrimi*, ed. Ergun Türkcan, Ankara: Belediyecilik Araştırma Projesi, 1978, s.83-84.

²⁹⁴ Tekeli - Ortaylı, a.g.e. , s.85.

²⁹⁵ Remzi Fındıklı, "Yerel Yönetimlerde İcra Gücü Olarak Belediye Zabıtası", *Poster Bildiri, Yerel Yönetimler Sempozyumu*, Ankara: TODAİE, , 01-02 Kasım 2000, s.4.

başkanlarının özverili çalışmaları neticesinde pek çok yatırım Devlet-Millet ve Belediye işbirliği ile gerçekleştirmeye çalışılmıştır.

4.4. Yerel Seçimler ve Kadın

4.4.1. 1930 Yerel Seçimlerinde Kadın

1930 yılı Türk kadını açısından seçme ve seçilme hakkını aldığı tarih olarak önem taşımaktadır. Öncelikle yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkını elde eden Türk kadınları, genel seçim için bu hakkı 1934 yılında elde etmişlerdir. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında günümüzde demokratik olarak kabul edilen ülkelerdeki kadınlardan çok daha önce bu hakka Türk kadını sahip olmuştur. 1930 yılında bu hakkı kazanan kadınlarımız seçme ve seçilme ile ilgili çalışmalar içerisinde yoğun bir şekilde bulunmuşlardır. Her ilde seçime katılan kadınlarımız, birçok ilde belediye meclislerine aday gösterilerek ilk kez seçilmişlerdir. İlk kadın belediye başkanı Artvin Yusufeli İlçesi'nden Ersisli Sadiye Hanım'dır. Kadınlar açısından ilklerin yaşandığı 1930 yerel seçimi Türk siyasal tarihinde ayrı bir önem taşımaktadır. 1930 yerel seçimlerinin ikinci özelliği ise, iki partinin bu seçimde yer almasıdır.²⁹⁶

Kadınların seçme ve seçilme hakkını aldıkları bu yerel seçimde, her iki parti de kadın aday göstererek, kadınların siyaset sahnesinde yer alması gerektiği mesajını topluma vermeye çalışmışlardır. Bu çalışmalarının başarılı olduğu, yapılan seçimler sonucunda kadın adayların belediye meclislerine girmesi ile kanıtlanmıştır. Kadın adaylar her iki partide de bulunmuş ve bu adaylar için sürekli seçim propagandaları yapılmıştır. İstanbul seçimlerinde, CHF listelerinde 4, SCF listelerinde ise 3 kadın aday yer almıştır Politikanın ne demek olduğunu halka benimsetmek için yapılan çalışmalarda kadınlar aktif olarak yer almışlardır.²⁹⁷

Serbest Fırka kurulurken, Mustafa Kemal'in teklif ettiği ve SCF liderinin de kabul ettiği kadınlarımızın oy kullanma hakkı, bu dönemde gerçekleşmiştir. Türk kadını, işte bu ilk ve demokratik haklarını kullanırken birçok sorun yaşamıştır. Zaten büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen kadınlarımız, belki en başta kendi eşleri

²⁹⁶ **Rabia Bahar Üste**, "Tek Partili Dönemde Yerel Seçimler Kadın", Uluslararası Mültidisipliner Kadın Kongresi, İzmir 13-16 Ekim 2009.

²⁹⁷ **Rabia Bahar Üste**, *a.g.tebliğ*.

olmak üzere birçok kişinin etkisinde, zorlama ve tehdidi altında kalmıştır. Resmî görevliler, yetkililer hatta serseriler kadınınımızın oyunu yönlendirmede etkin rol oynamıştır.²⁹⁸

Kadın seçmenler her ilçede erkek seçmene göre yüksek oranda oy kullanmışlardır. İstanbul geneline bakıldığında kadın seçmenin yerel seçimlere ilgisinin ne denli yüksek olduğu o gün çıkan basında da yer almıştır. Türk kadını kendisine verilen seçme ve seçilme hakkını en iyi şekilde yerine getirdiğini 1930 yerel seçimleri ile kanıtlamıştır. Birçok Avrupa ülkesinden önce kazandığı bu hakkı yönetime girerek etkinleştirmiştir. İlk kez seçimlere katılacak olan SCF, teşkilatlarını kurarak, aday belirleme çalışmalarına hızlı bir şekilde başlamıştır. Adayların kısa sürede belirlendiği ilçelerden biri olan Pendik'te seçim propagandaları da adayların tanıtımı etkinleştirilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda belirlenen SCF'nin kadın adayı Suat Erviş Hanım'dır. Ancak SCF'nin seçimlerden çekilmesi ile birlikte kadın adaylarında seçilmesi olanaklı olmamıştır.²⁹⁹

Pendik, Kartal ve Maltepe'de seçim sonuçlanmış CHF kazanmıştır. Zehra ve Enveriye Hanımlar Pendik seçimleri sonucunda CHF'dan ilk kadın meclis üyeleri olarak seçilerek, Türk Siyasal Hayatında ilkler arasına girmişlerdir. Kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkını, aktif anlamda ilk kullanan kadın üyeler olmaları bakımından da Zehra ve Enveriye hanımlar Türk Siyasal yaşamında siyaset sahnesinde kadının da olabileceğini gösteren örneklerdir. Seçim sonuçları, İstanbul gibi büyük bir şehirde CHF yanında, seçmenlerin SCF'ye oy verdiklerini ve bu oyların oranlarının azımsanmayacak oranlarda olduğunu da göstermiştir. Kartal'da seçim sonuçlarına göre CHF kazanmış ve Beyoğlu'nda olduğu gibi çok sayıda hanım oy kullanmıştır. Kadın seçmenler her ilçede erkek seçmene göre yüksek oranda oy kullanmışlardır. İstanbul geneline bakıldığında kadın seçmenin yerel seçimlere ilgisinin ne denli yüksek olduğu o gün çıkan basında da yer almıştır. Türk kadını kendisine verilen seçme ve seçilme hakkını en iyi şekilde yerine getirdiğini 1930 yerel seçimleri ile kanıtlamıştır. Birçok Avrupa ülkesinden önce kazandığı bu hakkı

²⁹⁸ İhsan Sabri Baklaya, Serbest Fırka Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri, Güneş vakfı Yayınları, Erzurum 2006, s.95.

²⁹⁹ Rabia Bahar Üste, *a.g. tebliğ*

yönetime girerek etkinleştirmiştir.³⁰⁰

İstanbul'da Şehir Meclisi'ne giren ilk kadın adaylar; Refika Hulusi Behçet Hanım, Latife Bekir Hanım, Rana Hanım, Safiye Hüseyin Hanım'dır.³⁰¹

İzmir'de seçmen sayısı 45.000 olarak açıklanmıştır. Yüksek seçmen kitlesine sahip olan İzmir'de özellikle, kadınların yeni yasa ile oy haklarını tam anlamıyla kullanmaları için çalışılmıştır. Bunun en iyi örneği, 25 Eylül'e kadar seçim defterlerinde adı olmayanların bildirilmeleri için yapılan çalışmalardır. Seçim defterlerinin özenli bir şekilde hazırlanması seçmen sayısı açısından olumlu etki yapmıştır. Seçim defterlerindeki eksikliklerin giderilmesi ve ismi olmayan seçmenlerin kaydedilmesi, seçim sonuçlarına da olumlu yansımıştır. Kadın seçmenlerin, oy kullanma haklarını elde ettikten sonra seçim defterlerine kayıt olmak için gösterdikleri çaba, demokratik haklarını ne denli kullanmak istediklerini de ortaya koymuştur. İzmir'de seçim kampanyalarında CHF kadınların oy kullanmalarının önemini bildiren çalışmalarda bulunmuşlardır.³⁰²

SCF, İzmir için aday listesi hazırlamış ve kamuoyuna sunmuştur. Buna göre;(Cumhuriyet Gazetesi, 3 Ekim 1930:1): Nezihe Muhittin Hanım, Nakiye Hanım, Ayşe Şevket Hanım, Suat Derviş Hanım'dır. SCF seçim propagandalarında kadın adaylarının tanıtımına önem vermiştir. Kadın adayların parti ile birlikte kendilerini de halka anlatmaları istenmiştir. Nezihe Muhittin ve Suat Derviş Hanımlar, Beşiktaş merkez ve kara ocağında konferans vermişler, kendilerini ve yapacakları hizmetleri bu şekilde seçmenlerine anlatmışlardır. Nezihe Suat Hanım, Makbule Ömer Hanım, Fahrunnisa İzzet Melih Hanım, Nebiye Necmettin Hanım iki heyet halinde çeşitli semtlerde dolaşarak propaganda çalışmalarını daha geniş bir platformda gerçekleştirmişlerdir. SCF'nin seçimden çekilmesi ile İzmir adayları da seçilememiştir.³⁰³

Büyük bir heyecan ve coşku yaratan bu ilk hakkın kullanımı, ne yazık ki, unutulamayan ve hafızalardan silinemeyen acı ve tatsız olayların yaşanmasına sebep olmuştur. Eğer bugün, demokratik bilincimiz kadınlarımız açısından belli bir

³⁰⁰ Rabia Bahar Üste, *a.g. tebliğ*

³⁰¹ Rabia Bahar Üste, *a.g. tebliğ*

³⁰² Rabia Bahar Üste, *a.g. tebliğ*

³⁰³ Rabia Bahar Üste, *a.g. tebliğ*

seviyeye gelmiş ve siyaset meydanında kadınıımız kendisine bir yer edinmiş ise; bunu, 1930 seçimlerinde başlayan demokratik haklarını her türlü nezaketten ve hukukîlikten uzak uygulamalara karşı göstermiş oldukları medenî cesaret ve heyecana borçluyuz.

Bu konu ile ilgili iddialar, bazı illere göre şöyledir:³⁰⁴ Aksaray'da Kalınlar Mahallesinden birkaç kişi zorla otomobile bindirilerek belediyeye getirilmiş. Bunlardan Musa adlı vatandaşın ailesi ve Nuri isimli vatandaşında kızı, gelmek istemediklerinden suya atılmışlardır.

Burdur'da kadınlar bir odaya alınarak isimleri yazılmış ve oylarım kime verdiklerini bilmeden, imza atmadan, kimliklerine bakılmadan işlem yapılmıştır. *{4/10/1930 tarihli ve 388 kayıt numaralı, Ankara SCF Merkez Heyeti Umumi Katipliğine yazılmış, SCF Burdur Ocak Reisi Şevki}*

Denizli'de birçok kadın Serbest Fırkaya oy vereceklerini bağırmaalarına rağmen, tam tersine CHF'ye oy atılmışlardır. Birçok kadın da sebepsiz yere karakola alınmış, polisler tarafından CHF'ye oy vermeleri için söz alındıktan sonra serbest bırakılmıştır. *(9/10/1930 tarihli telgraf, Osmanlıca belge)*

Diğer bir telgrafta da, sebepsiz yere birçok kadının karakola götürülerek polisler tarafından Halk Fırkasına oy vermeleri için söz alındıktan sonra serbest bırakıldıkları bildirilmiştir. *(9/10/1930 tarihli telgraf, No: 267, Denizli'den Galata SCF Lideri Fethi Bey'e, SCF Denizli Ocak Reisi Ragıp,)*

Kastamonu'dan gönderilen 24/9/1930 tarihli ve 13087 sayılı telgrafta; Serbest Fırkaya oy vermek isteyen hanımların yanlarında gelen oğulları ve eşleri ile beraber, jandarma tarafından belediye salonundan çıkarılarak oylarının kabul edilmediği belirtilmiş; hanımların da bu durumu, Cumhurbaşkanına ve TBMM'ye şikâyet etmiş oldukları bildirilmiştir. *(24/9/1930 tarihli telgraf No: 13087, Ankara SCF Kâtibi Umumisi Kütahya Mebusu Nuri Bey'e, SCF îhsan)*

4.4.2. 1934 Yerel Seçimleri ve Kadın

1934 yerel seçimlerinde kadının rolünün daha aktif hale geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle, seçim kampanyalarının yürütülmesinde kadınlar etkin

³⁰⁴ İhsan Sabri Baklaya, a.g.e., s.95-97.

roller üstlenmişlerdir. Seçim kampanyalarının başarılı bir şekilde yapılmasını sağlamışlardır. Seçim dönemlerinde sinemalarda, radyolarda yapılan ve halk hatiplerinin meydanlarda yaptığı konuşmaların yanında şehrin süslendiği ve geçit törenlerinin düzenlendiği, propaganda afişlerinin asıldığı görülmüştür. Seçimlerle ilgili bu aşamaların tümünde kadınları görmek olanaklıdır. Cumhuriyet Gazetesi'nin 1934 Belediye seçimlerindeki propaganda haberlerinden biri şu şekildedir : "Halkı reylerini kullanmaya, teşvik için umumi şekilde yapılan propagandalara da devam edilmektedir. Caddelere ve geçit yerlerine büyük bez levhalar gerilmiş, her tarafa afişler yapıştırılmış, levhalar asılmıştı. Bunlardan başka evlere de propaganda kağıtları ve intihap (seçim) fişleri tevzi edilmektedir. Bu suretle bir iki gün içinde bütün şehirde yüz binlerce propaganda kağıdı dağıtılmış olacaktır..." denilmiştir. Bu seçimde kadınlar aktif siyaset içerisinde etkin bir yer edinebilmişlerdir.

CHF'nin İzmir adayları seçimden kısa bir süre önce belirlenerek kamuoyuna açıklanmıştır. Asil ve yedek olmak üzere 74 aday belirlenmiştir. Buna göre CHF'nin İzmir kadın adayı, Beşal Nevzat Hanım'dır.³⁰⁵

İstanbul'da 1934 yerel seçimlerinde, Şehir Meclisi hazırlıklarında adayların belirlenmesi en uzun süre almıştır. Adaylar, seçim hazırlıkları bitirildikten sonra ilan edilecek ve halka tanıtılacaklardır. Son Şehir Meclisi üyelerinin bir kısmı yeni seçimde aday gösterilmeyecek ve şehir meclisinin yenileneceği bildirilmiştir. Seçme ve seçilme hakkına sahip olan tüm vatandaşların listeleri Eylül'de tamamlanacak ve seçim 20 Ekim'e kadar bitecektir. Seçmen listeleri yakında halkın görebileceği yerlere asılarak itiraz edenlerin müracaatları kontrol edilecektir. İstanbul'da seçim çalışmaları Ağustos ayında hızlandırılmıştır. Belediye, Ağustos ayı başında bütün şubelere bir emir göndermiş, bölgelerdeki nüfus miktarının ve seçim encümenine seçilen üye isimlerinin 25 Ağustos'a kadar bildirilmesini istemiştir. Bugüne kadar birçok şube kendi bölgelerindeki üye isimlerini ve nüfus miktarını Belediye'ye bildirmiştir. Seçim öncesi "Yeni Şehir Meclisi Gençleştirilecek" sloganı büyük ilgi görmüştür. Adaylık için, önemli bir kısmı kadınlardan olmak üzere Fırkaya pek çok başvuru olmuştur. Belediye seçim faaliyetleri Ağustos ayında da devam etmiştir. Eylül ayı içinde seçmen listeleri hazırlanmış ve seçim yapılmıştır. Şehir meclisi

üyeleri tamamen değişmiştir. Yeni Meclis gençleştirileceği, eski üyelere den çoğunun yeni Mecliste yer almayacağı aday sayısının da artmasını beraberinde getirmiştir.³⁰⁶

Belediye seçimlerinin İstanbul'da 12 gün içerisinde bitirileceği açıklanmıştır. Belediye seçiminde halkın büyük çoğunluğunun oy hakkını kullanması istenmiştir. Bir yenilik yapılarak; Şehir Meclisi üye adaylarını CHF Merkezi değil; mahalle mümessillerinden "mürekkep kaza komisyonu" belirlemiştir. Bunun nedeni, seçim ve adayların halka daha fazla mal edilmesidir. Yerel seçimlerde aday tanıtımı; parti anlatımının ve genel politikalarla ilgili söylemlerin önünde yer almıştır. Yerel seçimlerin İstanbul'da başlaması ile sokaklar süslenmiş, bayram havası yaşanmaya başlanmıştır. Üniversite konferans salonunda ve akşam radyo yayınlarında seçim, belediye seçimleri ve oy kullanma hakkının önemi ile ilgili konferans verilmiştir. Memurların seçime katılımı için Pazar günü bütün kamu kuruluşları öğleden sonra tatil edilmiştir. Oy kullanmanın bir hak ve görev olduğu sürekli olarak benimsetilmeye çalışılan bir dönemde, bu konuda çeşitli kolaylıklar sağlanmıştır. Bu seçimde, adayların nasıl seçileceği kapsamlı olarak halka anlatılmıştır. Halkın bilgilendirildiği diğer bir konu, adaylarda aranan özellikler olmuştur. Örneğin, halk arasında güvenilir bir kişi olmak bunlardan biridir. Fırkanın aday belirlerken üzerinde durduğu diğer bir konu değişik meslek gruplarından kişilerin olmasıdır. Erkek adaylar kadar kadın adaylara da yer verilmiştir. İstanbul gibi büyük bir şehir için seçilecek adayların, en iyi hizmeti verebilecek, medeni ve siyasal anlamda kendilerini halk arasında kanıtlamış kişiler olmasına öncelik verilmiştir³⁰⁷.

Seçimin özellikleri arasında, Meclise girecek üyelerle yedeklerinin belirlenmesi tamamı ile halka bırakılmış olmasıdır. Bu işlemin seçime hareketlilik sağlayacağı da üzerinde durulan konular arasındadır. Bir diğer özellik, adayların seçmenin oy kullanması için gösterdikleri çabalarıdır. Adaylar birbirlerini karalama politikasına girmeden kendilerini tanıtmaya ve seçimin hoşgörü içerisinde geçmesi için çalışılmıştır.³⁰⁸

Seçimler sırasında çeşitli semtlerde halkın seçim hakkında bilgilendirilmesi için kürsüler kurulmuştur. Bunlardan biri olan Fatih'te kurulan kürsüde, Makbule

Hanım isminde bir halk katibi, seçimler hakkında konuşma yaparak, seçimde oy kullanmanın önemini halka açıklamıştır. Beşiktaş Teşvikiye Camii'nde oy verme sırasında öğrenciler buraya getirilmiş ve Şehir Meclisi adaylarından Müderris Etem Akif Bey tarafından öğrencilere seçim ve seçimlerin önemi hakkında bilgi verilmiştir. CHF sandıkları gezerek seçim çalışmalarının değerlendirilmesini yapmışlardır. CHF Cumhuriyet rejimi hakkında halka bilgi vererek, Şehir Meclisi'nin neler yapacağını anlatmışlardır. Kırsal yerdeki vatandaşların oy kullanmada zorluklarla karşılaşmaması için önlemler alınmıştır. Köylere sandıklar götürülmüş ve köylü ayağına gelen sandıklarda oyunu kullanmaktan memnun kalmıştır.³⁰⁹

Seçim tarihi Şehir Meclisi'nde kararlaştırıldığı gibi 1 Ekim'de başlayacak ve 12 Ekim saat 21'de bitecektir. Seçimde katılım ve aksaklıkların önlenmesinde seçim defterlerinin kontrolünün önemi sürekli üzerinde durulan konular arasında yer almıştır. Oy kullananlara her türlü kolaylık sağlanabilmesi için gerekli önlemler alınmıştır. Sandıklar her semtte vatandaşların kolayca oy kullanabileceği yerlere konulacaktır. On iki günlük sürede çoğunluğun sağlanarak seçimin sonuçlanması düşünülmektedir.1934 yerel seçimlerinde İstanbul'dan gösterilen kadın adaylar:

Beşiktaş Kazasından Kıymet Hanım, Beyoğlu Kazasından Nakiye Hanım ve Hakkıye Emin Hanım, Eminönü Kazasından Refika Hulusi Behçet Hanım, Fatih Kazasından Latife Bekir Hanım, Kadıköy Kazasından Resmiye Hanım, Sarıyer Kazasından Celile Fikret Hanım, Üsküdar Kazasından Makbule Esat Hanım ve Safiye Hüseyin Hanım.

Yukarıda verilen listelerdeki kadın adaylar şehir meclisine girerek seçilme hakkını kazanan kadınlarımız olarak Türk siyasal yaşamındaki yerlerini almışlardır.³¹⁰

Ankara'da 1934 yerel seçimlerinde CHF'nin kadın adayları: Makbule Naci Hanım, Növber Kazım Hanım, Samiye Rifat Hanım, Zehra Agah Hanım seçilerek şehir meclisine girmeye hak kazanmışlardır. Eskişehir'de CHF Kadın Adayları ; Mebrure Hakkı Hanım, Türkan Kazım Hanım, Zehra Sıtkı Hanım, Firdevs Faruk Hanım, Kadriye Galip Hanım, Nur Hayat Hanım'dır. Kadın adaylar seçilerek meclise

³⁰⁹ Rabia Bahar Üste, *a.g. tebliğ*

³¹⁰ Rabia Bahar Üste, *a.g. tebliğ*

girmişlerdir. Gaziantep'te 1934 yerel seçimlerinde CHF kadın adayları: Zekiye Asaf Hanım, Hoca Zade Adeviye İsmetullah Hanım olmuştur. Adaylar seçilerek şehir meclisine girmişlerdir.³¹¹

Kars'ta yerel seçimlerde kadınların seçimlerde aktif rol almalarının önemini yansıtan yazılar yerel basında sürekli olarak yer almıştır. CHF Meclis grubu 9 Kasım tarihinde toplanarak Türk Kadınına Söz ve Lav seçilmesi hakkında tarihi kararı almıştır. Bu alınan karar üzerine "Atatürk'ün izinde halkı daima ileriye götürücü kararlar alan Fırka, bu son kararı ile Türk kadının içtimai, siyasi ve hayatta bütün ulusların üzerinde yer vermiştir. Kanun medeni, hayatın her alanında başarı gösteren, iş hayatında başarılı, Belediye seçimlerinde başarılar gösteren siyasi hayatta Belediye seçiminde tecrübe kazanan Türk kadınına bu hakkı vermiştir. Türk kadını ulusun vekili olabilecektir" denilmiştir. Kadınların siyasal hakları ile ilgili olarak "...dün kadınlar Belediye seçimlerine iştirak ettiler. Yarın ise hem seçen hem seçilen fertler olmak itibarıyla, TBMM seçimlerinde de seçme ve seçilme hakları olacaktır. Kadınlara bu hakları vermeyen birçok memleket var." İsmet İnönü T.B.M.M. hatırlattığı gibi, "Türk kadını esasen kendi vatanseverliğini fazlasıyla ispat etmiştir. Bunun içindir ki Türk Milleti, Türk kadınının haysiyet ve feragatine güvenmekte haklıdır" sözleri ile açıklanmıştır.³¹²

Edirne'de yerel seçim hazırlıkları Eylül ayında hız kazanmıştır. Seçim propagandaları halk tarafından büyük ilgiyle karşılanmıştır. Edirne CHF Kadın Adayları (Milli Gazete, 4 Ekim 1934:1); Sevinç Leman Fuat Hanım, Huriye Şefik Hanımdır. Bursa CHF kadın adayları: Zehra Hanım Neyyire : Zekiye Halil Hanım, Mebrure Remzi Hanım, İrfan Hanım'dır.³¹³

4.4.3. 1938 Yerel Seçimleri ve Kadın

İstanbul'da 1938 yerel seçimlerinde CHF'nin kadın adayları: Bayan Resmiye Erol, Ayşe Yeğen, Bayan Kıymet, Bayan F. Celile Onuralp, Bayan Saime Şenogel, Bayan Raufi Manyas, Bayan Makbule Esat, Dilara Doğancı'dır. İzmit'te 1938 yerel seçimlerinde kadın adaylar: Bayan Münevver Asal, Bayan Emine Ahsen Şengül,

³¹¹ Rabia Bahar Üste, *a.g. tebliğ*

³¹² Rabia Bahar Üste, *a.g. tebliğ*

³¹³ Rabia Bahar Üste, *a.g. tebliğ*

Bayan Fatma Yüce'dir.

Giresun'da Belediye seçimlerinde kadınların seçme ve seçilme hakkının önemi üzerine;

Ey Türk Kadını,

Cumhuriyetten önce memleket mukadderatında senin adın bile okunmuyordu. İşte Atatürk inkılabıdır ki: Kadın yurdun ve cemiyetin anasıdır, cemiyeti doğuran ve yetiştiren kadın bir "hiç" olamaz dedi ve senin tüm medeni haklarını ve bu meyanda seçmek ve seçilmek hakkını da verdi. İşte görüyorsunuz ki, arkadaşları nihayet Türk inkılabı kadını, erkekli her sınıftan birbirine dayanan, inanan, güvenen böyle bir kitle yarattı...." denilmiştir. Giresun'da seçimler on gün içinde bitirilmiş ve başarılı bir seçim döneminin yaşandığı basın tarafından ele alınmıştır.

1 Ekim'de başlayan seçimler, 8 Ekim saat 20'de şehrin her tarafında bitmiştir. Hemen oy sayım işlemlerine başlanmıştır. İstanbul'da 8 Ekim'de seçimler bitmiştir.

Bütün yurttaki belediye seçimleri genel olarak Ekimin ilk haftası başlamıştır. Halk seçimlere büyük bir ilgi göstermiş ve oy sandıklarına koşmuştur.

1938 yerel seçimlerinde katılım %80 olarak belirlenmiştir. Seçimin diğer bazı sonuçları ise;

- Ankara'da, 42.851 seçmenden 40.000 oy kullanılmıştır (93%).
- İstanbul'da 327.000 seçmenden, 270 bini oy kullanmıştır (80%).
- İzmir'de 53.439 seçmenden, 48 bini oy kullanmıştır (90%).
- Kadın seçmenlerin çoğu yerde erkeklerden daha fazla o kullanmış olduğu, Kastamonu, Adana ve Doğu illerinde kadınların seçime katılım oranı çok yüksektir.
- Tüm yurttaki seçimler, bir haftada tam bir güven içinde bitmiştir.
- Halkımızı Atatürk rejimine, Cumhuriyet kanunlarına ve CHF'ye candan bağlıdır.
- Milli ve mahalli davalar üzerinde çok hassas ve alakalıdır.
- Hakimiyet ve iradesini şuurulu ve duygulu şekilde büyük bir düzen içinde kullanmıştır.

- Yabancı ÷lkelerde çok uzun zamandır uygulanan tek dereceli seçim, ÷lkede de başarıyla kısa sürede uygulanmıştır.³¹⁴

1930 sonrası elde edilen siyasal hakların kullanımında halkın ne kadar bilinçli olduğu bir tarafa bırakılacak olursa, Türk kadınının çağdaşlarından çok önce siyasal haklara sahip oldukları gör÷lmektedir. 1930- 1934 ve 1938 yerel seçimleri bu kazanımların ve Cumhuriyetin getirdiğı yeniliklerin tatbik edilebilmesi için önemli dönüm noktaları olmuştur.

SONUÇ

Klasik Osmanlı idare sisteminde bugünkü anlamda bir belediye anlayışı bulunmamakla birlikte son derece iyi işleyen bir taşra yönetimi vardır. Osmanlı Devleti'nde modern anlamda bir yerel yönetim geleneğinin varlığından söz etmenin mümkün olmadığı hep vurgulanan bir husustur. Bununla birlikte bu hizmetleri gören bir takım yerel idari birimler olarak adlandırılabilir teşkilatlar bulunmaktadır. Osmanlı yönetiminde, taşra yönetiminin ve belediye idaresinin temelini kadılık oluşturmuştur. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Bey'in ilk tayin ettiği memurların kadı ve subaşı olmasından da anlaşılmaktadır. Semtlerden sonraki daha alt yerleşme birimi olan mahallelerde ise "mahalle imamları" kadının görevlerini yerine getirmiştir. Osmanlı taşra teşkilatında yetki alanı kriterine göre idarî, adlî ve belediyeyle ilgili yetkilerde kadı- naib-imam hiyerarşisi vardır. Kadının belediye alanındaki yetkilerini kullanışında "muhtesip" veya "ihtisap ağası" adı verilen bir yardımcısı da vardır. Kadılara bağlı ve belediye zabıtası görevi yapan muhtesipler İstanbul'a dışarıdan gelenleri sıkı bir şekilde kontrol etmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde bugünkü anlamda belediyecilik alanında düzenlemeler Tanzimat döneminde başlamıştır. Bu dönemde belediyecilik alanında gerçekleştirilen ilk ve en önemli adımlar İstanbul Şehremaneti ve Altıncı Daire-i Belediye teşkilatlarının oluşturulmasıdır. Mahalle ve Köy muhtarlarını seçebilen Osmanlı halkı, 1842-1867 yılları arasında kaza müdürünü de belirleyebilme hakkını elde etmiştir. Fakat dönemin koşulları göz önünde tutulduğunda yapılan seçimlerin günümüzdeki uygulamalarla herhangi bir benzerliği bulunmamaktadır. Ancak, bir valinin veya mütesellimin ya da mutasarrıfın tek başına her konuda yetkili olduğu bir idari düzeni, birden bire yıkıp, halkın ihtiyaçları doğrultusunda demokratik bir yapılanmaya gidilmesi kesinlikle düşünülemeyecek bir rüyadır. Meşrutî yönetimi iç ve dış zorlamalar sonrası benimsemek zorunda kalan Osmanlı padişahı, 1876'da I. Meşrutiyetin ilanı öncesinde yerel yönetimlere halkın isteklerine yanıt verebilecek düzenlemeler yapma gereği duymuştur.

Osmanlı Devletinde Belediye teşkilatının temelleri I. Meşrutiyetin ilanı sonrasında atılmıştır. 1876 Anayasasında il yönetimi ile ilgili konular yer almıştır. İl yönetiminde geniş yetkiler öngören bu anayasa görevlerin ayrımı ilkesini de hayata

geçirmiştir. II. Meşrutiyet döneminde ise ilk kez İstanbul'da vilayet örgütü oluşturulmuştur. Atama yoluyla göreve getirilen Vali ve Şehremini'nin görevlerinin çatışması neticesinde iki görev tek kimlik altında birleştirilmiştir. 1912 yılından itibaren bir takım değişikliklerle belediye teşkilatı yeniden yapılandırılmıştır. Belediye dairelerinin kaldırılması ve encümen kurulması ile başlayan bu süreçte şehremini tekrar atama yoluyla işbaşına gelmiştir.

I. Dünya Savaşı'nın getirdiği bunalımlı ve ağır şartlar içinde Türkiye'de ekonomik, sosyal ve siyasal sıkıntılar hat safhaya erişmiş belediyecilik faaliyetleri savaş yıllarında bir gelişme gösterememiştir. Büyük şehirlerde olduğu gibi Anadolu'da da yıkılan harap olan şehirlerin yeniden imarı I.Dünya Savaşı sonrasında üzerinde durulan önemli konulardan biri olmuştur. Daha Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara Hükümeti I.Dünya Savaşı yıllarında ihmal edilen belediyecilik faaliyetlerini yeniden düzenlemek zorunluluğuyla karşılaşmıştır. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Cumhuriyetin ilanına kadar geçen sürecin belediyecilik faaliyetlerinin düzene sokulması açısından en önemli olaydır. Bu Anayasa, yerel yönetim ve yerel demokrasi anlayışına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Anayasanın 12. maddesinde, vilayet yerel düzeyde tüzel kişiliğe sahip bir kuruluş olarak belirtilmiştir. Eğitim, sağlık, tarım, ekonomi, bayındırlık işlerini düzenleme işleri vilayet meclislerine bırakılmıştır. Yerel yönetimlere ekonomik, mali ve adli yetkiler tanınmıştır.

1923'te Cumhuriyetin ilanı sonrasında belediyecilik konusunda bir çok yasa çıkarılarak düzen sağlanmaya çalışılmıştır. Özellikle başkent Ankara'nın imarı en önemli mesele olarak görülmüştür. Ankara'da yapılan çalışmalar Türkiye genelinde yapılan çalışmalara örnek teşkil etmiştir. 1924 tarihli Ankara Şehremaneti Kanunu, Cumhuriyetin ilk yıllarında belediyecilik konusunda önemli bir adımdır. Bunu tamamlayan bir dizi kanun ardından 1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye Kanunu ile bu konuda bir çığır açılmış, başlayan yeni dönem bu kanun uyarınca inşa edilmiştir. Yapılan düzenlemeler sonrasında, Türk demokrasi tarihi açısından bir dönüm noktası olarak adlandırılabilir. 1930 Belediye Seçimleri yapılmıştır.

1930 Belediye Seçimleri, Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılan inkılapların bir devamı niteliğini taşımıştır. Ülkede çağdaş belediyecilik ile yerel yönetim düzenlemeleri ile halkın sorunlarının çözülmesinde ve demokratikleşmesinde etkili bir adım olmuştur. Belediyeler ile ilgili tüm ülkeyi

kapsayan detaylı ve iyi bir çalışma yapılarak kanun hazırlanmıştır. Ülkenin ve Cumhuriyetin büyük eksiklikleri, sorunları ve düzensizlikleri olan belediye ve yerel yönetim alanında uzun yıllar sorunları çözecek çağdaş bir kanun (1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye Kanunu) olmuştur. Kanuna seçimlerin yapılma şekli olarak tek dereceli sistemin getirilmesi, ve bu sistemin ilk denemesinin yapılmasına imkan sağlanması göze çarpan önemli bir husustur. Halkın, bu seçimlerle ilk kez olarak doğrudan yönetime etkin olarak katılması, birçok zorluklarla karşılaşılmalarına rağmen bir açılım sağlamıştır.

Bu seçimler Türk siyasi yaşamında çok partili sisteme geçiş için de bir deneme sahası, bir deney ortamı olmuş, yapılan inkılapların hazmedilme derecesi, Türk siyasi kültüründe demokratik anlayışın ne derece oturmuş olduğu hakkında birçok yararlı bilginin elde edilmesini sağlamıştır. Bu seçim, o zamana kadar yapılan seçimlerden farklı olan önemli özellikler de taşımaktadır. İlk defa, bir seçim tek dereceli olarak yapılmıştır. Kadınlar ilk defa bir seçimde oy kullanmışlardır. Yine ilk kez iki parti Cumhuriyet tarihinde genel nitelikteki bir seçimde karşı karşıya gelmiştir. Bu özelliklerden başka CHF'nin ilk çok partili seçimi olması dolayısıyla reformların halk tarafından kabul edinelirliğini ölçmek açısından da çok önemli bir yere sahiptir.

Seçimler o güne kadar kendi üyeleri tarafından dahi eleştirilemeyen hükümet partisinin halkın önünde tartışılabilmesi ve hatalarının yüzüne vurulabilmesine imkan vermiştir. Ayrıca seçimler, halka tek dereceli seçim ve oy kullanma konusunda engellemeler yaşansa bile bir nevi eğitim vermiştir. Bu seçimler getirmiş olduğu yöntem bakımından ülkede önemli bir geçişin başlangıcı olmuş, halka yönetime katılım imkanı sağlamıştır. Seçimler iktidarda bulunan hükümete birgün halk tarafından oyla makamlarını terk etme ihtimali olduğunu hatırlatmıştır. Bu durum da doğal olarak iktidardakilere sonrasının neler getirebileceğini düşünmelerini, icraatlerinde daha duyarlı ve dikkatli olmaları gereğini göstermiştir.

1930 -1938 yıllarının tek parti anlayışı belediyecilik faaliyetlerine de tesir etmiştir. 1929 Dünya Buhranı Türkiye'de iki yıla yaklaşan bir süre yeni politika arayışlarına neden olmuştur. Kriz, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasetine yeni çıkış yolları aramak adına değişiklikler getirmiştir. Bu durumun sonucu olarak devletçilik, halkçılık politikaları ve halkevlerinin oluşturulması belediyecilik üzerinde önemli

ölçüde tesir etmiştir. Döneme damgasını vuran politikalardan biri olan devletçilik ilkesi, belediyecilik açısından önemli gelişmeler sağlamıştır. Osmanlı Devleti zamanında şehirlerin beledî ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuş olan imtiyazlı şirketler (bunların çoğunda yabancılar söz sahibiydi) satın alınarak devletleştirilmiş, bu dönemde belediyelere devredilmiştir.

Diğer önemli gelişme de halkçılık ilkesinin benimsenmesidir. Belediyelerin gerçekleştirmeye çalıştığı, halkı, "*çağdaş uygarlık*" düzeyine çıkarma amacı, halkçılık ideolojisinin de temel prensibi olduğundan belediyeler ve halkçılık ilkesi arasındaki bağlantı oldukça önemlidir.

Halkevleri de dönemin belediyecilik faaliyetleri açısından büyük bir önem teşkil etmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün halka hizmet götürme yolunda attığı en önemli adımlardan birisidir. Halkevleri oluşturduğu sosyal yardım, spor, sağlık vb. alt kollarda yapmış olduğu sosyal çalışmalarla bu konuda pek çok örnek vermiştir. Yapılan çalışmalarda belediyelerin üstlendiği yükümlülükler sosyal belediyecilik anlayışına örnek teşkil etmektedir.

Bu dönemde yapılan yerel seçimler de, Türk Demokrasi Tarihi'nde önemli bir yer tutmuştur. seçimlere kadınların iştirak etmesi ve Türk kadınının seçme ve seçilme hakkını kazanması da dönemin şartları açısından düşünüldüğünde büyük bir önem teşkil etmektedir.

Sonuç olarak, Cumhuriyetin kurulmasının devamında Türkiye'de yerleştirilmeye çalışılan demokratik yaşamın, 1930'lu yıllar itibariyle önemli aşama katettiğini söyleyebiliriz. 1930'lu yıllarda Belediyecilik konusunda da, çıkarılan yasalar ve seçim sisteminde yapılan düzenlemelerle toplumun yönetime ortak olması için gerekli adımlar atılmıştır. Her ne kadar yerelleşme arzu edilmişse de Osmanlı Devleti'nden miras kalan merkezi yönetimin ağırlığı kendisini hissettirmektedir. Günümüzde halen merkezi yönetim yerel yönetimler üzerinde baskıcı ve belirleyici bir hüviyet içerisinde. Yerel yönetim konusu hep tartışılan bir konu olmuştur.

KAYNAKÇA

1. RESMÎ YAYINLAR

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37.

Resmi Gazete

2. GAZETELER

Cumhuriyet Gazetesi 15 Eylül-20 Ekim 1930 tarihleri arası sayılar.

Cumhuriyet Gazetesi 19 Ağustos 1930, 1-21 Teşrin-i evvel 1930.

Son Posta, 6 teşrin-i sani 1930.

İnkılap, 5 Teşrin-i evvel 1930.

3. KİTAPLAR

AĞAOĞLU, Ahmet, *Serbest Fırka Hatıraları*, İstanbul: İletişim yayımları, 1994.

Ankara İl Yıllığı-1973, Ankara 1973.

ALTINTAŞ, Osman, *İl Özel İdaresi Harcamalarının Mevcut ve Potansiyel Olarak Fonksiyonel Analizi*, (Uzmanlık Tezi), DPT Yayın No: 2743, Ankara 2007.

ARAZ, Nezihe, *Mustafa Kemal'le 100 Gün*, İstanbul: Dünya yayımları, 2002.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara; Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1999.

AVCI, Cemal, *3. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927 - 1931)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.

AVŞAR, Abdülhamit, *Bir Fırkanın Kapanmasında Basının Rolü: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul, 1998.

AY, Nihal, *Türkiye 'de Belediyecilik, Karaman 'da Belediyeciliğin Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Etkinliklerin Analizi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2009.

AYTAÇ, Fethi, *Açıklamalı Köy Kanunu (Köy İdaresi Hakkında Bilgiler)*, İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınevi, 2004.

AYTAÇ, Fethi - PİRLER, Orhan, GÖKÇEER, Fikri, *Belediyelerimize Rehber*, Ankara: Türk Belediyecilik Derneği Konrad Adenauer Vakfı Ortak Eğitim Projesi Yayını, 1992.

BALKAYA, İhsan Sabri, Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgeelrine Göre 1930 Belediye Seçimleri, Güneş Vakfı Yay., Erzurum 2006.

BOZOK, Salih, *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2003.

CAPAROL, Bernard, Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970), T. İş Bankası Yayınları, Ankara 1982.

CENGİZ, Mehmet Ali, *Mondros 'tan Cumhuriyet'eMalatya*, Malatya.2000.

Cumhuriyetin 15. Yılında Malatya, Malatya: Malatya Vilayeti C.H.P. Başkanlığı Yayınları, 1938.

ÇALIKA, Hursit, *Ahmet Rifat Çalıka 'nın Anıları*, Özel yayın, İstanbul 1992.

ÇALIŞKAN, Necmettin, *Kurulusundan Günümüze Kayseri Belediyesi*, Kayseri; Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1995.

ÇOLAK, Hikmet, *1930 Belediye Seçimleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, , Ankara 2007.

ÇUKURÇAYIR, M.Akif, *Yurttaş Odaklı Yerel Yönetim*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2003.

DAYIOĞLU, Kadir, *Kurulusundan Günümüze Kayseri Belediye Başkanları*, Ankara:Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1998.

DPT, Yerel Yönetimler (Özel İhtisas Komisyonu Raporu), Yayın No: 25387/554, Ankara 2001.

DUMOULİN, Daniel, *Atatürkten Düşünceler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2000.

EGEL, Dündar, *Belediyecilik*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1961.

ERDEM, Metin vd. (2006), Kamu Maliyesi, 4. Basım, Ekin Kitabevi Bursa.

ERGİN, Osman, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul: İ.Ü.H.F. İktisat ve İctimaiyet Enstitüsü Neşriyatı, 1936.

ERGÜVEN, Ekrem, Şükrü Kaya: Sözleri-Yazıları, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1938.

ERYILMAZ, Bilal, Kamu Yönetimi, Genişletilmiş ve Güncellenmiş Yeni Baskı, İstanbul:Erkam Matbaası, 2007.

GİRİTLİ, İsmet, Kamu Yönetimi Teşkilatı ve Personeli, İstanbul: Filiz Kitabevi, Gözden Geçirilmiş ve Değiştirilmiş 8. Baskı, istanbul 1983.

GÖRELİ, İsmail Hakkı, İl İdaresi, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1952.

GÖRELİ, İsmail Hakkı, Bizde Belediyecilik, Ankara: Doğuş Ltd. O. Matbaası, 1953.

GÖRMEZ, Kemal, Yerel Demokrasi ve Türk Belediyeciliği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1988.

GÖYMEN, Korel, Bir Yerel Yönetim Öyküsü, Ankara. 1980.

GÖYMEN, Korel, Türkiye 'de Kent Yönetimi, İstanbul: Boyut Yayınları, 1997.

GÜLER, Birgül, Yerel Yönetimler Liberal Açıklamalara Eleştirisel Yaklaşım, Ankara: TODAİ Yayını:244, 1992.

HALAÇOĞLU, Yusuf, Osmanlı'da Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1991.

İçişleri Bakanlığı, 2006 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2006.

İNALCIK, Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600, YKB Yay, istanbul 2000.

İNÖNÜ, İsmet, İsmet İnönü'nün Hatıraları Cumhuriyetin İlk Yılları I-II, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi yayınları, 1998.

İSBİR, Eyüp , Şehirleşme ve Meseleleri, Ankara: Gazi Büro Yayınevi, 1991.

KARPAT, Kemal, Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller, İstanbul: Alfa Yayınları, 1996.

KARTAL, Cemile Burcu, Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , İstanbul 2005.

KAYHAN, Mehmet, *Kamu Personeli Hukuku ve İdari Yargı Mevzuatı, c.1-3,* İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 2006.

KAYMAZ, Seydi - GÖKCAN, Hasan Tahsin, *Gıda Suçları ve Yeni Gıda Mevzuatı,* İstanbul: Seçkin Yayınları, 2002.

KELEŞ, Ruşen, *Yerinden Yönetim ve Siyaset,* Cem Yayınları: İstanbul, 1992.

Kırşehir 1973 İl Yıllığı, Ankara Er Ofset Matbaası, Ankara 1974.

KOCATÜRK, Utkan, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.

KUTAY, Cemal, *Mustafa Kemal'in Önlenecek Demokrasi Girişimi, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Laik Liberal Rejim Bugünkü Duruma Nasıl Sürüklenildi?,* İstanbul: İklim Yayıncılık, 2004.

KÜÇÜKÖMER, İdris, *Düzenin Yabancılaşması, Batılama,* Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.

LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye 'nin Doğusu,* çev. Metin Kırıatlı, Türk Tarih Kurumu, Ankara. 1996.

MUMCU, Ahmet, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi,* İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1998.

NADAROĞLU, Halil, Mahalli İdareler, İstanbul:Beta Basım,Yayım, Dağıtım A.Ş. , 2001.

OĞUZ, Süleyman, *Osmanlı Vilâyet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti,* İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık Sanayi, 1987.

OKYAR, Ali Fethi, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu Nasıl Fesh Edildi,* İstanbul 1987.

ORTAYLI, İlber, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler(1840-1878),* Ankara: TODAİE, 1974.

ORTAYLI, İlber, *Türkiye İdare Tarihi,* Ankara: TODAİE, 1979.

ORTAYLI, İlber, *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği,* Ankara: Gül Matbaası, 1985.

ORTAYLI, İlber , *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880),* Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.

ÖNER, Erdoğan , *Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare*, Ankara: Maliye Bakanlığı Yayın No: 2005/369, 2005.

ÖZTÜRK, Şükrü, *Cumhuriyetin Kuruluşundan Çok Partili Döneme Kadar Kayseri Belediyesi (1923-1946)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2005.

SABAHATTİN, Prens, *Türkiye Nasıl Kurtarılabılır?*, Çev. Fahri Unan, Ayraç Yayınevi, Ankara 1999.

SODAN, Ramazan, *Açıklamalı - İcraatlı Belediye Kanunu*, Ankara: Mahalli İdareler Derneği Yayınları, 1999.

SOYAK, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi Kalite El Kitabı, Antalya 2008.

TEKELİ, İlhan - ORTAYLI, İlber, *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, ed. Ergun Türkcan, Belediyecilik Araştırma Projesi, Türk İdareciler Derneği Bilimsel Araştırma Dizisi:2, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1978.

TEKELİ, İlhan, *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.

TEKELİ, İlhan - İLKİN, Selim, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara: ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayınları, 1977.

TEZEL, Sıdıka, *Afet İnan, Tarih Boyunca Türk Kadınına Hak ve Görevleri*, Üçüncü Basım, İstanbul, 1975.

TİMUR, Taner *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, İstanbul. 1993.

TOPRAK, Metin, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi*, Ankara: Kara Harp Okulu Yayını, 1999.

TORTOP, Nuri, *Mahalli İdareler*, Ankara: Yargı Yayınları, 1994.

TOSUN, Mustafa, *Türkiye 'de Valilik Sistemi*, Ankara: TODAİE Yayınları, 1970.

TUNÇAY, Mete, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

TURAL, Mehmet Akif, *Atatürk Devrinde İktisadi Yapılanma ve Celal Bayar (1920-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara. 1987.

TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi 3. Kitap I. Bölüm Yeni Türkiye 'nin Oluşumu 1923-1938*, İstanbul: Bilgi Yayınları, 1995.

TÜMERKAN, Sıddık, *Türkiye'de Belediyeler*, İstanbul: R.Zeliç Basımevi, 1946.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara 2005.

TÜRKDOĞAN, Orhan, *Kemalist Sistem Kültürel Boyutları*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1999.

URAN, Hilmi, *Hatıralarım*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1950.

US, Asım, *Asım Us'un Hatıra Notları*, İstanbul: Vakıf Matbaası, 1966.

ÜNLÜ, Halil, *Yönetimler Arası İlişkiler*, İstanbul: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği Yayını, 1993.

YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1944)*, İstanbul: Pera Tur. Yayınları, 1970.

YAYLA, Yıldızhan, "Türkiye'de Belediyelerin Temel Sorunu" Onar Armağanı, İstanbul 1977.

YAYLA, Yıldızhan, *Anayasalarımızda Yönetim İlkeleri, Tevsi-i Mezuniyet Tefrik-i Vezâif*, İstanbul: İ.Ü.S.G.F, 1983.

YAZICIOĞLU, Recep, *Bu Sistem Değişmeli: Alternatif Bir Yaklaşım*, Erzurum: Biray Yayıncılık, 1995.

YETKİN, Çetin, *Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçladığı Serbest Cumhuriyet Partisi Olayı*, İstanbul: Otopsi Yayınları, 2004.

YÜCEKÖK, Ahmet, *100 Soruda Türk Devrim Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1984.

ZİHNİOĞLU, Yaprak, *Kadınsız İnkılap*, İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

ZÜRCHER Erich Jan, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

4. MAKALELER

- "Belediye İşlerine Dair İstatistik Bilgileri", *Belediyeler Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1 (Haziran 1935).

AL, Hamza, "Cumhuriyet Dönemi Belediyeciliğinin Tarihsel Gelişimi", *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, c.II (1996) , s.21-32.

ALADA, Adalet , "Türk Belediyeciliğine Kronolojik Yaklaşım 1930-1990", *Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl Uluslararası Sempozyumu*, Ankara: Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Ankara, 1990, s.119-143.

ARSLAN, Rıfki, "Diyarbakır ve Batman Kentleşmesi Örneği (1960-1973)", *Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl Uluslararası Sempozyumu*, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı, 23-24 Kasım, Ankara 1990, ss.348-369.

ATASOY, Veysel, "Türkiye'de Mahalli İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, İstanbul, 1992, s.42-53.

AYTAÇ, Fethi, "Belediye Kanunu'nun Oluşumu, Uygulanması ve Değişiklikler", *Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl Uluslararası Sempozyumu*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı, 1990, s.92-105.

BİLGİÇ, Veysel K., "Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetimler Alanında Yeni Gelişmeler", *Beklenen Mahalli İdareler Dergisi*, sayı:131, (Haziran 2005), s.9-21.

BOSTANOĞLU, Özer , "Türk Belediyeciliğinde Güncel Tarihsellik", *Amme İdaresi Dergisi*, c XXIII/ sayı 2, (Haziran 1990), s.74-93.

ÇAPA, Mesut, "Milli Mücadele Döneminde Rize", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XIII./sa:39 (Kasım 1997), s. 865-874.

ÇELİK, Behiç, "Türk Belediyeciliğinin Tarihsel Gelişimi", *Yeni Türkiye Yönetimde Yeniden Yapılanma*, Özel Sayı 4, (Mayıs-Haziran 1995), s.588-596.

DÖNMEZ, Mustafa "Türkiye'de Belediyeciliğin Tarihsel Gelişimi", *Türk İdare Dergisi*, Yıl 67, Sayı 406, Ankara Mart 1995, s. 165-173.

DURSUN, Davut, "Cumhuriyet Döneminde Yerel Yönetim Anlayışı", *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, c.II (1996), s. 14-18.

ERYILMAZ, Bilal "Osmanlı Yerel Yönetiminde İstanbul Şehremaneti", *İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, c I , İstanbul 1996.

ERYILMAZ, Bilal "Yerel Yönetim Sendromu", *Yeni Türkiye Yönetimde Yeniden Yapılanma Özel Sayı 4*, (1995), s.340-346.

ERYILMAZ, Bilal, "İktisâdi ve İdari Yönden Yerel Yönetimlerin Tarihi Gelişimi", *Yerel Yönetimler ve Eğitim Sempozyumu*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Personel ve Eğitim Daire Başkanlığı, 1995, s.104-133.

FINDIKLI, Remzi "Yerel Yönetimlerde İcra Gücü Olarak Belediye Zabıtası", Poster Bildiri, *Yerel Yönetimler Sempozyumu*, Ankara: TODAİE, 2000.

GÖYMEN, Korel, "Türk Yerel Yönetiminde Katılımcılığın Evrimi:Merkeziyetçi Bir Devlette Yönetişim Dinamikleri", *Amme İdaresi Dergisi*, cilt: 32, sayı 4, Aralık(1999), s.67-83.

GÜLÖKSÜZ, Yigit - TEKELİ, İlhan, "Kentleşme, Kentlileşme ve Türkiye Deneyimi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt:5, İletişim Yayınları, Ankara 1983, s.1224-1239.

GÜNEŞ, Günver, "*Serbest Cumhuriyet Partisi Döneminde Türk Ocakları ve Siyaset*", Tarih ve Toplum Dergisi, Mayıs 1999.

GÜZEL, Şehmus, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, c:3, İstanbul, İletişim Yayınları 1985.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, XII, İstanbul 1989.

İçişleri Bakanlığı, "50 Yılda Mahalli İdareler", Mahalli İdareler Dergisi, Özel Sayı, Yıl: 1, Ekim 1973.

KAPLAN, Leyla, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Kadın Milletvekilleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XII, sa:14, Mart 1996, s.269-276.

KAZICI, Ziya, "Osmanlı Döneminde Yerel Yönetimler", *Yerel Yönetimler ve Eğitim Sempozyumu*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Personel ve Eğitim Dairesi Başkanlığı Yayınları, 1995, s.90-101.

KELEŞ, Ruşen, , "Belediyeciliğimizde Son Gelişmeler ve Yerel Özerklik", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, cilt: 1, sayı 2. (Mart 1992).

KOÇAK, Cemil, "1930 Belediye Seçimlerinde Sabiha Sertel'in Adaylığı", *Tarih ve Toplum Dergisi*, cilt:9, sayı:52, İstanbul 1988.

KODAL, Tahir, "Milli Mücadelede Denizli ve Önemi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt: XIV/ sayı 42, , Kasım 1998, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılı Özel Sayısı , s.1021-1043.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, "Isparta Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VI, sa:18, Temmuz 1990, s. 601-612.

MAKAL, Tahir Kutsî, . "Battal Gazi'den... Hasan Bey'e..." *III. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk kültürü Sempozyumu*, (19-21 Ekim 1988 Malatya), s. 201-207.

MAKAL, Tahir Kutsî , "Malatya'nın İlk Belediye Başkanı Hasan Bey Hakkında Bazı tespitler" *III. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk kültürü Sempozyumu*, (19-21 Ekim 1988 Malatya), s. 208-211.

MERİÇ, Osman, "Belediyelerimizin Gelişme Süreci", *İller ve Belediyeler Dergisi*, No:544, Şubat(1991).

MUMCU, Ceyhan - ÜNLÜ, Halil, "İdare Hukuku Açısından Belediye Kanunu", *Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl Sempozyum Bildirileri*, Ankara, 1990, s. 107-118.

NADİ, Yunus, "Cumhuriyet Halk Fırkasına Geline", *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1930, sayı: 2249, s. 1.

NADİ, Yunus, "Yeni Fırkanın Umumi Telakkisi", *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1930, sayı: 2255, s. 1.

NADİ, Yunus, "Fırkacılık Münakaşaları", *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1930, sayı: 2258, s. 1.

ORTAYLI, İlber, *"Osmanlı Devleti'nde Laiklik Hareketleri Üzerine"*, Prof. Dr. Ümit Y. Doğanay'a Armağan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayını, 1982.

ORTAYLI, İlber, "Yerel Yönetim: Devraldığımız Miras", *Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl Uluslar arası Sempozyumu*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı, 23-24 Kasım 1990, s.63-74.

OSTEN, Necmi, "İdare Hukuku Bakımından Türkiye'de Komün", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2 (1944), s. 240-248.

ÖZDEMİR, Nuray , "Milli Mücadele Döneminde Bolu Belediye Başkanı İlyaszade Hafız Hakkı Bey'in Çalışmaları", *Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarih ve Kültürü Sempozyumu*, 17-18 Ekim 2009.

ÖZER, M. Akif "Yönetimin Denetimi: Temel Unsurları, İlkeleri ve Kamu Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi", *Türk İdare Dergisi*, sayı: 419, (Haziran 1998).

ÖZKAYA, Yücel, "Atatürk Dönemi ve Atatürk İnkılapları", Genel *Türk Tarihi Ansiklopedisi*, cilt: 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

PARLAK, Bekir, "Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Taşra Yönetimine İlişkin Anayasal-Yasal Gelişmeler Ve Cumhuriyete Yansımalar", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Kasım 2001-Ocak 2002, yıl:3, sayı:11, s.37- 49.

SAKAL, Mustafa, "Türkiye'de Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma Sorunu: Tarihsel Perspektiften Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari bilimler Dergisi*, cilt.5, sayı:1 (2000) s. 119-140.

TAYLAN, Ertuğrul, "Osmanlı Mahalle İdaresi", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Mart (2000), s.652.

TEKELİ, İlhan "Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye'de Belediyelerin Gelişimi", *Amme İdaresi Dergisi*, cilt: 16, sayı:2, Haziran(1983), s.7-21.

TEKELİ, İlhan, "Cumhuriyetin Altmış Yıllık Belediyecilik Deneyinin Değerlendirilmesi Üzerine", *Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl Uluslararası Sempozyumu*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı, 23-24 Kasım 1990, s. 44- 57.

TEKELİ, İlhan, "Cumhuriyetin 60 Yıllık Belediye Deneyiminin Değerlendirilmesi Üzerine", *Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl sempozyum Bildirileri*, Ankara: Metropol İmar A.Ş., 1990, s.45-53.

TOKSOY, Ali Enver, "25 Cumhuriyet Yılında Belediyelerimiz", *İller ve Belediyeler Dergisi*, sayı:37 (Ekim, 1948), s.12-15.

TOPRAK, Zafer, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Şehremaneti", *Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl Uluslararası Sempozyumu*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı, 23-24 Kasım 1990 , ss.75-84.

TUĞLUOĞLU, Fatih, "Türkiye'de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)", *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, sayı:32 (4) (2008), s.351 - 359.

YERLİKAYA, İlhan, "Tanzimattan Önce Osmanlı Devleti'nde Belediye Hizmetleri" *Türkler Ansiklopedisi,cilt:6*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.131-133.

5. ONLİNE KAYNAKLAR

http://www.obarsiv.com/guncel_cemilkocak.html#sb (Erişim tarihi: 15 Mayıs 2010)

<http://web.ego.gov.tr/parts/egootobushizmetleri.asp> (Erişim tarihi: 08 Nisan 2010)

EKLER

EK-1*

[illegible]

EK-2*

Belediye intihabatı

Dün asılan defterlerde isimlerini arıyanlar

Belediye intihabatı dün en faal intihabına dahil olmuştur. Intihaba iştirak edecek olan kadın, erkek bütün mültehiplerin isimlerini hari bulunan cetveller dün sabah mahallâta asılmıştır. Halka kolaylık olmak üzere, mahallâta asılan cetvellerin bir kopyası da, her belediye şubesine talik olunmuştur.

Binlerce halk dün akşam cetveleri teftik etmişler ve isimlerini aramışlardır. Yalnız cetvellerin kopyası az olduğundan teftikat azalmaktadır.

Cetvellerin perşembe günü akşamına kadar teftikine devam edilecektir. Perşembeye kadar isimlerini göremiyenler itiraz edebileceklerdir. 25 Eylül perşembe gününden sonra vakit olacak hiç bir

itiraz kabul edilmeyecektir.

İsimleri cetvellere kaydedilmiş olanlar doğrudan doğruya intihabı hayetlerine müracaat edeceklerdir. Eğer yaş ve sair mes'ulolardan dolayı itirazı olanlar bulunursa bunlar hemen sulh hâkimlerine müracaat ederek iddialarını bildireceklerdir.

Perşembeden sonra isimleri cetvellerde bulunmayanların isimlerinin taliki için de 3 günlük bir müddet tahsis olunmuştur.

Her halde reylerin 5 teftişevvel sabahında sandığa atılmasına başlanacaktır.

C. H. F. amxatlerinin 3 veya 4 teftişevvelde ilân edilmesi tekarür etmiştir.

Cumhuriyet, 21 Eylül 1930

EK- 4*

SON TELEGRAFLAR

H. Fırkası kazanıyor

Bir çok yerlerde intihabat ikmal edilmiş ve H. Fırkası namzetleri kazanmıştır

Ankara 27 (A.A.) — Vezirköprü, Kallık, Simav, Orhangazi, Sırık, Köçhisar ve Beyşehir kazalarında yapılan belediye intihabatında Halkı Fırkası namzetleri kazanmışlardır.

Konya 27 (A.A.) — Akıncıyay ilçesinin Köçhisar kazasında belediye intihabatı bitmiş ve C. H. Fırkasının namzetleri kazanmışlardır.

Edirne'de intihap defterleri indirildi

Edirne 27 (H. M.) — Altı gündüzlük aşır olan intihap defterleri bugün indirildi. Reyler, bir teyinatla incelenecektir. Halkın H. Fırkası namzetleri lehine rey verdiği anlaşılmaktadır.

Yeni Fırka henüz rasmen şehrimizde teşkilatı edememiştir.

Cumhuriyet 28 Eylül 1930

EK- 5*

Cumhuriyet, 21 Eylül 1930

SON TELEGRAFLAR

Belediye intihabatı

"Dikili,, de de H. Fırkası namzetleri kazandı

A. kara 20 (Telefonla) — İzmir'in Dikili kazasında belediye intihabatı yapılarak C. H. Fırkası namzetleri müttahatın kazanmışlardır.

Bir tarafta H. F. namzetleri kazanıyor

Ankara 20 (Telefonla) — Her gelen gelen haberler, belediye intihabatına ait hazırlıkların başarıyla devam ettiğini bildirilmektedir. Şimdiye kadar intihabat yapılmış yerlerde H. Fırkası namzetleri kazanmışlardır. Gelen haberlere göre, hemen her tarafta H. Fırkası

namzetleri kuvvetle kaydedilmektedir. İstanbul intihabatının aynı sonucu vereceği anlaşıyor.

Belediye intihabatı, iki fırkanın ilk karşılaşması olduğu için her tarafta ne kadar büyük bir merakla intihap edilmektedir.

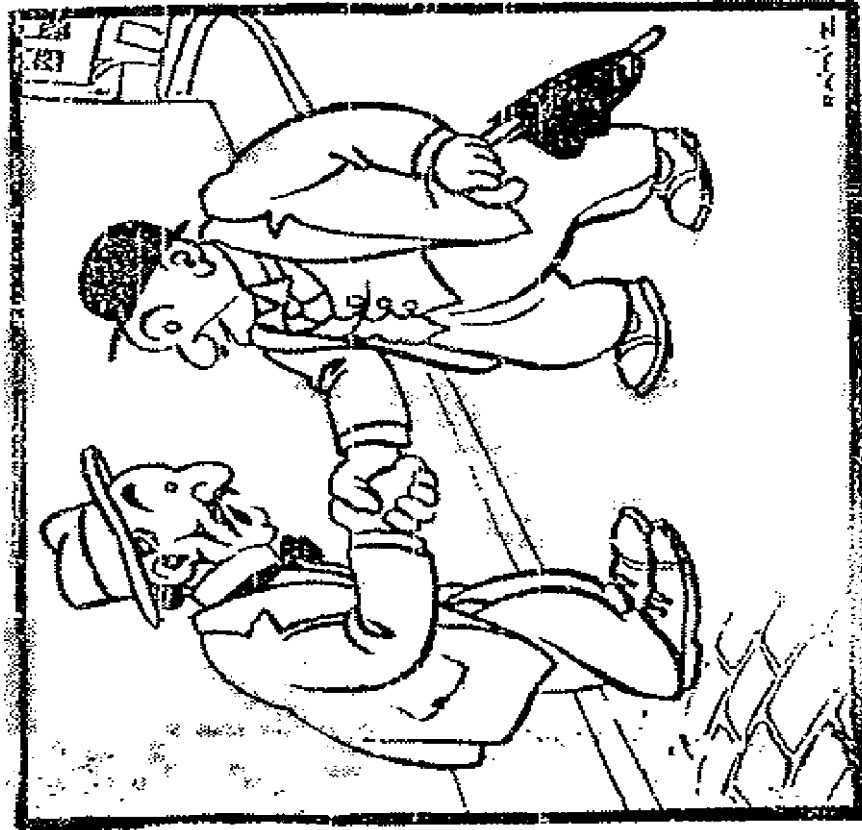
Şimdiye kadar Aydın, Bursa ve İzmir'de iki fırka, intihabatı karşılamakta bulunmaktadır.

Bazı yerlerde hükümetin intihabatı müdahale ettiği şaylalarının külliyen yanlış olduğu anlaşılmıştır.

Cumhuriyet Gazetesi, 28 Eylül 1930.

Cumhuriyet Gazetesi, 21 Eylül 1930.

EK- 6*

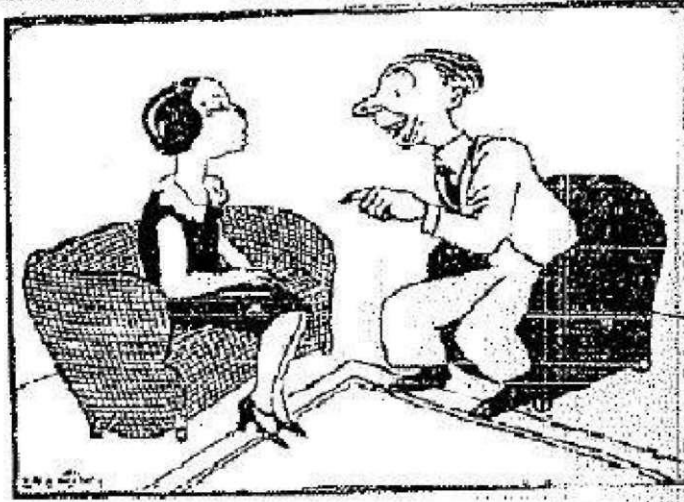
— İhtibaten mervisiyle çıktım!
 — Ne o, acaba oldu?
 — Hayır, bende bir şey olmadan yine çıktım!

Kadın mefkuresi!

— Hemşire hiç meraklanma, bu yet beladise ihtibaten!
 — Ne demek? Mefkuremizi gâyet, arada kurtururuz!

EK- 9*

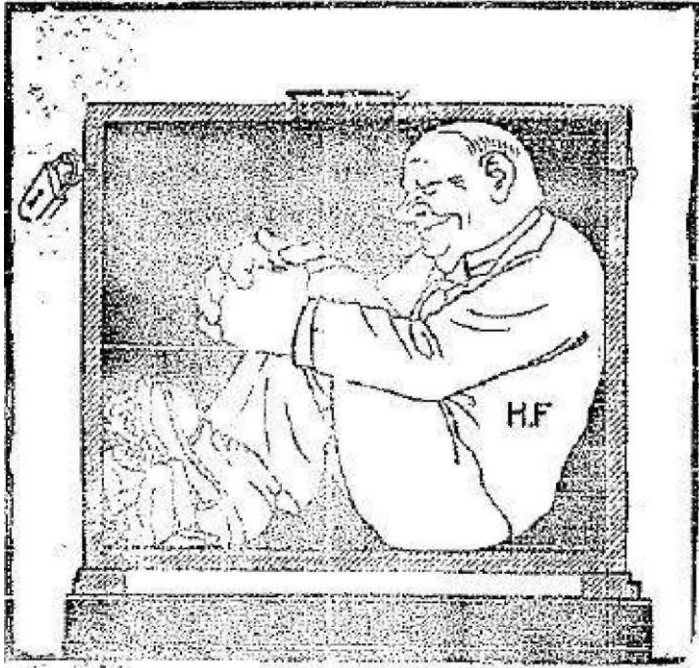

— Güzelim, niçin hanna surat ediyorsun?...
 — Tabii ederim, benim ismin *İsmet*, senin ismin *Fethi*...

Cumhuriyet, 16 Eylül 1930

EK- 10*

İntihap sandığı içimdö bir ntüua^aa

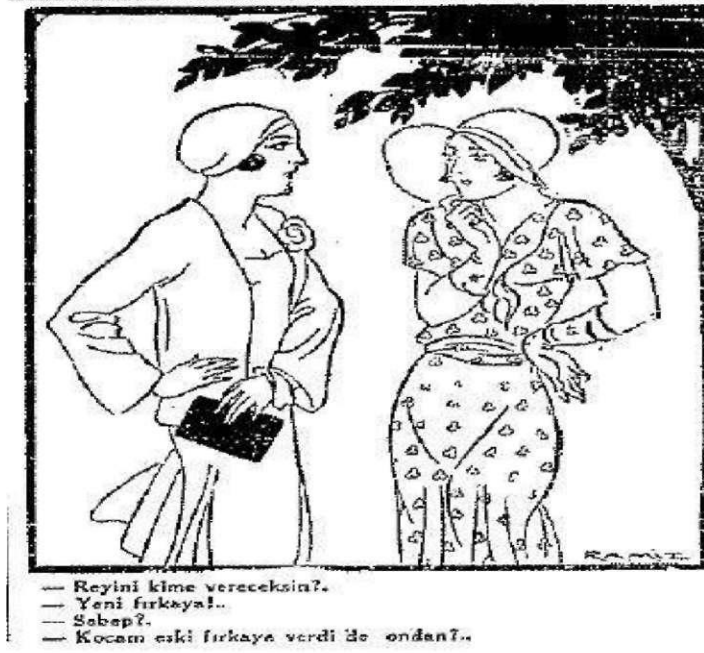

Cumhuriyet 5 Teşrinievvel 1930

Cumhuriyet Gazetesi, 16 Eylül 1930

Cumhuriyet Gazetesi, 5 Teşrin-i evvel 1930

EK- 11*

Cumhuriyet, 7 teşrinievvel 1930

EK- 12*

cumhuriyet 8 teşrinievvel 1930

Cumhuriyet Gazetesi, 7 Teşrin-i evvel 1930.
 Cumhuriyet Gazetesi, 8 Teşrin-i evvel 1930.

YUNUS NADI
BARKANESİ:
Meydanı Kızıllı Dahi mada

Bof.*NU-harfr : 334fr

*.mwurü 3SEA. >çwa Umti' T rt

Curförlv

m m m m * S s S m m W

Aîisalya'cia Müessif Bir Hâd 1^

İntihabat mücadeleleri

"Antalya,, da "8, kişi yaralandı
M3Ö,, kişi tevkif olundu

Anlalya'dan aldığımız telgraf ve Dahüiye Vekâleti
uez.dinde yaptığımız tahkikat

istanbul'da sakın
geçea intihabat

D5n muhtelif dairelerce
hemen hiç bir hâdise

Intihap UHiytl *rf(k biris-ntN u-

* ULUM Liyt.H^-.tllr. bBtlB

Feyfrt FC* ra+*B+LND*JIF. U OA fstiit

jk-U

r

otdu, nası bitli t

Belediye önüne toplanan nümayiş-
çiler - S. F. ocağı reisi heyeti
tevkif edildiler

A.ilitir« M fHo. MaJ — Bu .
n n ienTOikle BstJf hsrı Mdi-
'stler otaonttor, M-rtulü b<>I><<
d«Uk*nl«nmı fe>piy»™k ijetafiyt

Dahiliye BiUafegarinin
beyanati

ANTNLYA'DA Toku bulan O&CLTV

PERŞEMBE 10 TEŞFKPriEvVEL J Y » ^

ABCHE ŞEHAtTJ

Manitc	TükTyeİvişj
	M00 Kf. I 8İ00 Kr. İ
	"İH1 Er. I t S İ ğ
	• UK>KR. I

Ji'imhftEt hor yeri:»

— S Kuruştur „

YEDİNCİ BEŞME III 93/4

YUNUS NADİ

İBAREHANE

Samsun'da her hafta, dört hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

Yeni, İstanbul'da her hafta

PAZAR 12 TEŞRİNİEVVEL 1930

ABONE ŞERHİ

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

ABONELİK

Cumhuriyet

Bu Hafta da Rey Vereceksiniz

İntihabat temdit edildi

Yalnız Adalar'da İntihap bitti, ve C. H. F. namzetleri kazandı

Bugünden itibaren sandıklar bir hafta müddetle Belediye dairelerinde duracak ve reyler orada atılacaktır

Dünkü intihabat sakin geçti, müberrak vak'a olmadı

Adalar

C. H. F. namzetleri intihap edildi

Bugün sandık açılarak reyler tasnif edilecek

İntihabat intihabı, Adalar Belediye Meclisi'nin 12 üyesi tarafından yapıldı. Adalar'da C. H. F. namzetleri kazandı.

Adalar Belediye Meclisi'nin 12 üyesi tarafından yapıldı. Adalar'da C. H. F. namzetleri kazandı.

Adalar Belediye Meclisi'nin 12 üyesi tarafından yapıldı. Adalar'da C. H. F. namzetleri kazandı.

Adalar Belediye Meclisi'nin 12 üyesi tarafından yapıldı. Adalar'da C. H. F. namzetleri kazandı.

Adalar Belediye Meclisi'nin 12 üyesi tarafından yapıldı. Adalar'da C. H. F. namzetleri kazandı.

Adalar Belediye Meclisi'nin 12 üyesi tarafından yapıldı. Adalar'da C. H. F. namzetleri kazandı.

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

Mübalefetin şikâyetleri

10.000 kişi adanmış bir yer yapıldı. Bu zaman Adalar'da intihap bitti. Adalar Belediye Meclisi'nin 12 üyesi tarafından yapıldı. Adalar'da C. H. F. namzetleri kazandı.

Bu ay içinde Ankara'ya iki Başvekil geliyor Yunan Başvekilii ayın 22 sinde Ankara'ya gelecek ve 3 gün kalacak.

Cumhuriyet

	ORIG itbij sittif SO
	116U Kr, j 3700 K
3	7&0 K*, (1*SO r.

w S Kuroytur

Sandık Başlarında Mücadeleler

Mktp façst

kU*t*nl~iîU* Jti* MrlUr lutllrn?
,^uLtrü HAH KnâtMf Ut l.J,k fi j l kaf-

**! kJ.i.ni-; ltm rivnH «lan
 nnr**b** Wr** mhaJJfca *ntft»r 1U'
 * hnOuM <.*T«l r. /Jfū* Ai.Ta'ükraf 1:1 ·
 1, htdWu4Mqf'r, DlinfKaberj' GJJIU -
 «ir'jn 1 «! »BSÜNÜ*. laithcid Fikri.

* (iqn(fti .-Lü-jin (t^nrkit bul Bh UTD*. (

ꞥ rc-irk-r kal*tniꞥJ(jt IL-ĩdjf «nbl-3
 : ,j. _'ür «ĩTlllr; rtail nu j ^ EU -
 |irD». KC irau u n itatvc sattttt&t*
 K^L^7/üliştv.İUr, ff tnan^Ülfiştildti;

jTrMuhni: hı-hrLiUn• Hr hıkl^nüE* DI.j
^•Bîlrîî İı ysümr intiha* *4*c* **fcjtl*u~**

*Militi/ʌ. lrtnr. tii mu-fccrptftlrmlr T r |
Mrfhmşamit bir f*r>d?r.
ft<rj-, f*ap.r, tokt* t*W* tB Uinrft- bu-
HU-, tarturp Uir*ml>a w >4 wr
Jj-tl' t-offinllifciaîna Sn, dAJüüi> -
j. Uj'.n td-fci. *yHTBIV b>- hsncl tîu-
na rî** T** M" fcip iw4-fctey f*fütu

i. i « B&min.» hiLiliai-r-, U\ç i.imr>n\

nt lRrf. SImd!rr JkA0** ht> hür-7. i]g.
:U fi* TC ifvnlerfac rilwu>!!R «aw^
IT **ViJncE ignifa kadir rr-t -j
.: U bu WU s . . -J zr,,-i;
lH. T>!!*T> hRMrTi ktmcja fmk-
-iSaa nGBm fca;n* (Her. w s t =

l \\\;;T, bh- r ^ t r * ' L tu.>m li r- - bir U
kti.it *CJi-Ttfjrf(H haini}- . I *»

^ i i d » p?filht Bt«kic?U x*çirt h*r* -

reL: rallr **Jeit?it**» 1 nlllf.

V •iL-iifti IFuhrî Elindi um Su^t
bfcylıJrtı!«fii| Î^L ÇsUltÜ >MM*L» lal -

h3>Vj i;r,T,filto>% iff WWfc*Cft« iffiMB*

- *h-J* m-Vicitr 6 ,re h ! - ; r

ita «J;ly*-V. hl^ bir K«I d* poW» r-

Kassmpaşa^fda yeşil bayrak

**Dün öyle hâdiseler oldu ki yalnız
silâh patlamadığı kaldı!**

**Kasımpaşa ve Kamkapi'da sandıklara bücürü edildi, zabı-
taya karşı gel Sadi, hulâsa kıyamet koptu**

Kaımpofa'an C. rtvitüJı lehin bayraklar IM t*vitaturı | tımföhürttt yapan ita&tatt hir \ ;mı*

Sandık başlarında neler gördük?

MUFASSAL MALÛMAT :

6-38,, dün geldi

Dünyanın en muazzam tayyaresi İstanbul'da!

Alman tayyaresi şehrim İE af akında uir cevoiâm müteakip Atina'ya gidecek

^eob<r| •câîî' 'E'. " " ^ ^ ^ ^ ^ ^ ;

$$V_{\alpha\beta}$$

nj n e s ^üyük k t-

U i C W markat

****Tm4H*** 1 « / -

22 30 de E5k

r*f'tfn haTsfcei

Y»filJc5r'O .SMf

Cnj-cn »etin îe'

[illegible]

128 Şehirde İntihabat Bitti

Osmanlı borçlara

1914. 1915. 1916. 1917. 1918. 1919. 1920. 1921. 1922. 1923. 1924. 1925. 1926. 1927. 1928. 1929. 1930. 1931. 1932. 1933. 1934. 1935. 1936. 1937. 1938. 1939. 1940. 1941. 1942. 1943. 1944. 1945. 1946. 1947. 1948. 1949. 1950. 1951. 1952. 1953. 1954. 1955. 1956. 1957. 1958. 1959. 1960. 1961. 1962. 1963. 1964. 1965. 1966. 1967. 1968. 1969. 1970. 1971. 1972. 1973. 1974. 1975. 1976. 1977. 1978. 1979. 1980. 1981. 1982. 1983. 1984. 1985. 1986. 1987. 1988. 1989. 1990. 1991. 1992. 1993. 1994. 1995. 1996. 1997. 1998. 1999. 2000. 2001. 2002. 2003. 2004. 2005. 2006. 2007. 2008. 2009. 2010. 2011. 2012. 2013. 2014. 2015. 2016. 2017. 2018. 2019. 2020. 2021. 2022. 2023. 2024. 2025. 2026. 2027. 2028. 2029. 2030. 2031. 2032. 2033. 2034. 2035. 2036. 2037. 2038. 2039. 2040. 2041. 2042. 2043. 2044. 2045. 2046. 2047. 2048. 2049. 2050. 2051. 2052. 2053. 2054. 2055. 2056. 2057. 2058. 2059. 2060. 2061. 2062. 2063. 2064. 2065. 2066. 2067. 2068. 2069. 2070. 2071. 2072. 2073. 2074. 2075. 2076. 2077. 2078. 2079. 2080. 2081. 2082. 2083. 2084. 2085. 2086. 2087. 2088. 2089. 2090. 2091. 2092. 2093. 2094. 2095. 2096. 2097. 2098. 2099. 2100. 2101. 2102. 2103. 2104. 2105. 2106. 2107. 2108. 2109. 2110. 2111. 2112. 2113. 2114. 2115. 2116. 2117. 2118. 2119. 2120. 2121. 2122. 2123. 2124. 2125. 2126. 2127. 2128. 2129. 2130. 2131. 2132. 2133. 2134. 2135. 2136. 2137. 2138. 2139. 2140. 2141. 2142. 2143. 2144. 2145. 2146. 2147. 2148. 2149. 2150. 2151. 2152. 2153. 2154. 2155. 2156. 2157. 2158. 2159. 2160. 2161. 2162. 2163. 2164. 2165. 2166. 2167. 2168. 2169. 2170. 2171. 2172. 2173. 2174. 2175. 2176. 2177. 2178. 2179. 2180. 2181. 2182. 2183. 2184. 2185. 2186. 2187. 2188. 2189. 2190. 2191. 2192. 2193. 2194. 2195. 2196. 2197. 2198. 2199. 2200. 2201. 2202. 2203. 2204. 2205. 2206. 2207. 2208. 2209. 2210. 2211. 2212. 2213. 2214. 2215. 2216. 2217. 2218. 2219. 2220. 2221. 2222. 2223. 2224. 2225. 2226. 2227. 2228. 2229. 2230. 2231. 2232. 2233. 2234. 2235. 2236. 2237. 2238. 2239. 2240. 2241. 2242. 2243. 2244. 2245. 2246. 2247. 2248. 2249. 2250. 2251. 2252. 2253. 2254. 2255. 2256. 2257. 2258. 2259. 2260. 2261. 2262. 2263. 2264. 2265. 2266. 2267. 2268. 2269. 2270. 2271. 2272. 2273. 2274. 2275. 2276. 2277. 2278. 2279. 2280. 2281. 2282. 2283. 2284. 2285. 2286. 2287. 2288. 2289. 2290. 2291. 2292. 2293. 2294. 2295. 2296. 2297. 2298. 2299. 2300. 2301. 2302. 2303. 2304. 2305. 2306. 2307. 2308. 2309. 2310. 2311. 2312. 2313. 2314. 2315. 2316. 2317. 2318. 2319. 2320. 2321. 2322. 2323. 2324. 2325. 2326. 2327. 2328. 2329. 2330. 2331. 2332. 2333. 2334. 2335. 2336. 2337. 2338. 2339. 2340. 2341. 2342. 2343. 2344. 2345. 2346. 2347. 2348. 2349. 2350. 2351. 2352. 2353. 2354. 2355. 2356. 2357. 2358. 2359. 2360. 2361. 2362. 2363. 2364. 2365. 2366. 2367. 2368. 2369. 2370. 2371. 2372. 2373. 2374. 2375. 2376. 2377. 2378. 2379. 2380. 2381. 2382. 2383. 2384. 2385. 2386. 2387. 2388. 2389. 2390. 2391. 2392. 2393. 2394. 2395. 2396. 2397. 2398. 2399. 2400. 2401. 2402. 2403. 2404. 2405. 2406. 2407. 2408. 2409. 2410. 2411. 2412. 2413. 2414. 2415. 2416. 2417. 2418. 2419. 2420. 2421. 2422. 2423. 2424. 2425. 2426. 2427. 2428. 2429. 2430. 2431. 2432. 2433. 2434. 2435. 2436. 2437. 2438. 2439. 2440. 2441. 2442. 2443. 2444. 2445. 2446. 2447. 2448. 2449. 2450. 2451. 2452. 2453. 2454. 2455. 2456. 2457. 2458. 2459. 2460. 2461. 2462. 2463. 2464. 2465. 2466. 2467. 2468. 2469. 2470. 2471. 2472. 2473. 2474. 2475. 2476. 2477. 2478. 2479. 2480. 2481. 2482. 2483. 2484. 2485. 2486. 2487. 2488. 2489. 2490. 2491. 2492. 2493. 2494. 2495. 2496. 2497. 2498. 2499. 2500. 2501. 2502. 2503. 2504. 2505. 2506. 2507. 2508. 2509. 2510. 2511. 2512. 2513. 2514. 2515. 2516. 2517. 2518. 2519. 2520. 2521. 2522. 2523. 2524. 2525. 2526. 2527. 2528. 2529. 2530. 2531. 2532. 2533. 2534. 2535. 2536. 2537. 2538. 2539. 2540. 2541. 2542. 2543. 2544. 2545. 2546. 2547. 2548. 2549. 2550. 2551. 2552. 2553. 2554. 2555. 2556. 2557. 2558. 2559. 2560. 2561. 2562. 2563. 2564. 2565. 2566. 2567. 2568. 2569. 2570. 2571. 2572. 2573. 2574. 2575. 2576. 2577. 2578. 2579. 2580. 2581. 2582. 2583. 2584. 2585. 2586. 2587. 2588. 2589. 2590. 2591. 2592. 2593. 2594. 2595.

Dün sakin geçti

Düne kadar 25 bin rey atıldığı anlaşıldı

**Dün bütün ihtiyaç dairelerini geçen
muahhirlerinizin müsaadeleri**

Keywords: child abuse, child sexual abuse, child sexual exploitation, child sexual abuse, child sexual exploitation, child sexual abuse, child sexual exploitation

the company's 1997 earnings, which were \$1.05 a share, or 10 percent below the 1996 level. The company's 1997 earnings were \$1.05 a share, or 10 percent below the 1996 level. The company's 1997 earnings were \$1.05 a share, or 10 percent below the 1996 level.

[illegible]

Devlet Bankası

On beş milyon li-
ra sermaye temin
edilmek üzeredir.

[illegible]

Recep B.

**Sabık Nafia Vekili
İstanbul'a geldi**

Recep Beyin katliamını ve muhalefet yöneticileri ile savarı diğnet beranını

[illegible]

S. F. Reisinin reyli

**Fethi Beyi asabileştiren
bir hadise oldu!**

Fethi Bey, evvelki gün Yeniköyde
sandık başına giderek rey
vermek istemiş fakat...

[illegible]

— Falsamente con venuto l'attorno
M. Fieschi dopo il delitto di
vi tentavano intrinsecamente addi-
tuali.

[illegible][illegible]

der Feind ist, wie
indem habender
eines gänzlich. Das kann per
für mit einem 3. P.

Rechtsin. Melodyn kann man den
beider ständigen gelassen bl-
so sein:
Büchlein's/da. Mercurio. Molla

de la familia de los *Polypodiaceae*. Se encuentra en las montañas de la zona de la sierra de la Cruz, en el departamento de Boyacá, Colombia. Se encuentra en las montañas de la zona de la sierra de la Cruz, en el departamento de Boyacá, Colombia. Se encuentra en las montañas de la zona de la sierra de la Cruz, en el departamento de Boyacá, Colombia.

Maarif Ver

Ersat Bey, Gazipaşa

sini de yakından

Maarif Vekili geldi

Esat Bey, Gazipaşa mektebi mes'elesi
sini de yakından tetkik edecektir

Maart Vrijdag laat hij zijn droom van een nieuwe politie, het 'Nieuw Politie' (Nieuw Politie), in de wereld brengen.